

Сергій Берендєєв
Всеволод Сергієнко

Правознавство 9

Сергій Берендєєв
Всеволод Сергієнко

Правознавство

**Підручник для 9 класу
закладів загальної середньої освіти**

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

rnk.com.ua/112652

Інтерактивний
електронний додаток

Київ • Харків
Видавництво «Ранок»
2026

УДК 340(075.3)

Б48

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 27.01.2026 №110)

Видано за рахунок державних коштів.

Продаж заборонено

Підручник створено відповідно до модельної навчальної програми
«Правознавство. 9 клас» для закладів загальної середньої освіти
(автори Н. Дністрянська, В. Майорський, Р. Шеремета)

Підручник успішно пройшов апробацію у 2025/2026 навчальному році
(наказ Міністерства освіти і науки України від 02.02.2026 №142)

Берендеев С. О.

Б48 Правознавство : підруч. для 9 кл. закл. загал. серед.
освіти / С. О. Берендеев, В. С. Сергієнко. — Харків :
Вид-во «Ранок», 2026. — 176 с. : іл.

ISBN 978-617-09-9359-5

УДК 340(075.3)

Інтерактивний
електронний додаток
доступний за QR-кодом
або покликанням
rnk.com.ua/112652

**ЗРОБЛЕНО
В УКРАЇНІ**

ISBN 978-617-09-9359-5

© Берендеев С. О., Сергієнко В. С., 2026
© Пашинна О. С., ілюстрації, 2026
© ТОВ Видавництво «Ранок», 2026

Мета курсу «Правознавство»

Цього навчального року ви розпочинаєте вивчати новий предмет — правознавство. У багатьох із вас виникне запитання, навіщо він потрібен, як він допоможе в житті. Відповідь проста: ви знатимете власні права та зможете їх захищати.

Знання права допомагає людині впевнено орієнтуватися в будь-яких життєвих ситуаціях. Наприклад, ви хочете влаштуватися на роботу, але не знаєте, які документи для цього потрібні. Або ж вам продали неякісний товар, а ви не знаєте, як його повернути. Тоді вам стануть у пригоді уроки правознавства.

Цей курс має на меті не лише теоретичне засвоєння навчального матеріалу. Насамперед він спрямований на те, щоб навчити вас застосовувати знання з права в повсякденному житті.

Здобути весь необхідний багаж знань і навичок ви зможете за допомогою підручника.

Як працювати з підручником

Підручник має практичну мету. Під час навчання ви розглядатимете реальні або змодельовані життєві ситуації, аналізуватимете правові норми, розв'язуватимете правові задачі в рубриці **«Право в дії»**. Ви працюватимете з документами, джерелами права та нормативно-правовими актами в рубриці **«Досліджуємо документ»**. Це підготує вас до практичного застосування набутих знань.

Підручник також спрямований на формування вмінь висловлювати власну думку та аргументовано її відстоювати, спираючись на норми законодавства України. Ви навчитесь визначати доцільну модель поведінки в конкретних ситуаціях, порядок дій, а також способи звернення до відповідних органів та установ по кваліфіковану допомогу.

У рубриці «Дізнаємося більше» зібрано пізнавальні факти з історії розвитку правових норм і галузей права, які ви вивчатимете протягом курсу. Важливе місце в підручнику належить схемам і таблицям, які допомагають систематизувати та запам'ятати вивчений матеріал. Рубрика «Мислимо критично» спонукає аналізувати, висловлювати власну думку та обґрунтовувати її.

Наприкінці кожного уроку на вас чекають запитання та завдання в рубриці «Перевіряємо свої знання». А в рубриці «Мовою права» подано словник основних термінів, що сприятиме кращому розумінню навчального матеріалу.

До кожного уроку автори підготували інтерактивні електронні завдання, доступні за QR-кодами або короткими покликаннями.

Сподіваємося, що цей підручник стане для вас надійним дороговказом у пізнанні права та сприятиме розбудові правової держави в Україні.

Подорож сторінками підручника

Досліджуємо документ

- 2) за необхідної оборони шкода заподіюється лише тому, хто посягає, а за крайньої необхідності — охоронюваним інтересам держави, суспільства або особи;
- 3) за необхідної оборони заподіяна шкода має бути рівнозначною або безпечною посягання шкода має бути відвернена;
- 4) у разі перевищення меж необхідної оборони кримінальна відповідальність несе тільки в випадках, передбачених у Кримінальному кодексі України, а перевищення меж крайньої необхідності є лише обставиною, що пом'якшує покарання.

ДОСЛІДЖУЄМО ДОКУМЕНТ

Скористайтесь QR-кодом або коротким покликанням та опрацюйте статтю 1169, 1171 Цивільного кодексу України. Визначте, за яких обставин відшкодовується завдання шкоди під час самооборони.

mk.com.ua/114701

Делі користі вважали, що обставина, що збільшує під юридичної відповідальності, зменшують злочинців від відповідальності. Чи підтримуєте ви цю думку? Обговоріть у групах.

ПРАВО В ДІІ

Опрацюйте правову ситуацію. Визначте, чи будуть особи нести юридичну відповідальність. Чи є в цих випадках обставини, що звільняють від юридичної відповідальності?

1. Власник мотоцикла відмовився надати копію сай транспорний засіб для передавання сил, але поперили його власником того ж дня. Власник мотоцикла А. мавши у сепі. Як зазначив, зранку він зібрался поїхати на службу до райцентру. Патруль з одного з будинків виїхав поїхати на службу до райцентру. Патруль з одного з будинків виїхав поїхати на службу до райцентру. Патруль з одного з будинків виїхав поїхати на службу до райцентру.
2. Дільничний офіцер поліції А. мавши у сепі. Як зазначив, зранку він зібрался поїхати на службу до райцентру. Патруль з одного з будинків виїхав поїхати на службу до райцентру. Патруль з одного з будинків виїхав поїхати на службу до райцентру.

68

Розділ 1. Право: поняття, предмет, цінності, держави

Завдання

Перевіряємо свої знання

Мислимо критично

МИСЛИМО КРИТИЧНО

Прочитайте висловлювання видатних людей. Яку думку ви підтримуєте? Як ви вважаєте, чи може право існувати без обов'язків?

Володимир Винниченко
«Моя права посилає в тому, що в інших є обов'язки щодо мене».

Такеши Кітано

ПЕРЕВІРЯЄМО СВОЇ ЗНАННЯ

1. Назвіть гарантії конституційних прав і свобод.
2. Хто знає симбулуси? Яку роль він відіграє в захисті прав і свобод? Висновок?
3. Як права й обов'язки мають громадянин під час воєнного та надзвичайного стану? Як вважаєте, чому делі права громадян обмежені за цих умов?
4. Складіть таблицю про права й обов'язки інвалідів, апатриді, біженців і внутрішньо переміщених осіб.

МОВОЮ ПРАВА

Громадянство — юридично визначений, стійкий, необхідний у просторі правових відносин між особою та плекую. Конституційні гарантії — відносини умови і способи, що сприяють реалізації кожного людини і громадянина. Конституційні обов'язки — установлені Конституцією України. Інші види необхідні обов'язкові поведінки особи, надійно або тимчасово перебуває на території України.

mk.com.ua/112670

Тестові завдання

95

§9. Конституційні гарантії та гарантії прав і свобод

Право в дії

Мовою права

РОЗДІЛ І

ПРАВО: ЛЮДИНА, СУСПІЛЬСТВО, ДЕРЖАВА

1. Суспільство і влада в додержавний період

Суспільство — організована сукупність людей, об'єднаних характерними для них суспільними відносинами на певному етапі історичного розвитку. Історія суспільства розпочалася з первісного ладу, коли люди користувалися найпростішими засобами виробництва, і продуктивність праці була низькою. Тому основою життя стала суспільна власність на засоби виробництва, а результати праці розподіляли порівну між усіма.

Люди об'єднувалися в роди та племена. Рід формувався на основі кровної спорідненості, а також спільності майна й праці. Влада в первісному суспільстві мала суспільний характер і здійснювалася через органи первісного самоврядування. Владними повноваженнями були наділені всі дорослі члени роду.

Влада — здатність певного суб'єкта (індивіда, колективу, організації) підпорядковувати собі волю й поведінку іншого суб'єкта у власних інтересах або інтересах інших осіб за допомогою різноманітних засобів.

Основним органом влади були збори всього роду. На них обирали вождя, старійшин, воєначальників, вирішували питання війни та миру, прийняття нових членів тощо. Збори виконували і релігійну, і судову функції, тобто мали верховну владу всередині роду, племені. Деяко вужчим органом управління була рада старійшин. До неї належали досвідчені старші люди. Рада старійшин розглядала й вирішувала поточні питання. На чолі кожного колективу стояв вождь. Він був виборною особою, яка несла відповідальність перед племенем і могла бути в будь-який момент усунута та замінена іншою. Влада вождя значно посилювалася під час воєнних дій.

Влада не була відокремлена від людей, не було керівних і підвладних осіб. Зрозуміло, не було в первісному суспільстві ні властивого державі апарату влади, ні податків, ні чітко визначеної території, на яку поширювалася влада родової громади.

Отже, влада в первісному суспільстві — це сила, яка за допомогою авторитету, заохочення та примусу могла впливати на людей.

Особливості влади в первісному суспільстві

Усі відносини в суспільстві відбувалися в межах сім'ї, роду або племені

Влада здійснювалася на принципах самоуправління та самоорганізації. Найважливіші питання вирішували шляхом обговорення на радах старійшин чи зборах

Відповідальність за невиконання рішень влади була відсутня. Покарання здійснювали шляхом помсти, самосуду або вигнання з родової громади

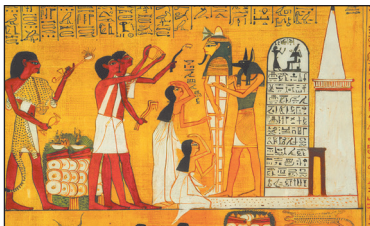
Основним призначенням влади було надання відносинам між людьми впорядкованого характеру для забезпечення процесу виживання суспільства в нових історичних умовах, а також створення необхідних умов для розвитку суспільства в майбутньому

Осіб призначали на посади на основі звичаїв, а не за професійними якостями

Соціальні норми первісного суспільства

Традиції

Міфи

Звичаї

Ритуали

Обряди

1. Уявіть себе керівником первісної родової громади. Які правила та обов'язки ви б спочатку запровадили в ній? Чому?
2. У який спосіб ви будете забезпечувати виконання встановлених правил у суспільстві? Обговоріть у групі.

У первісному суспільстві панували й певні норми поведінки людей, так звані соціальні норми. Такими нормами були традиції, звичаї, міфи, обряди, ритуали. Вони регулювали працю, побут, сімейні стосунки, народження дітей та розв'язання конфліктів. Соціальні норми додержавного суспільства існували у вигляді мононорм.

Мононорми первісного суспільства — це специфічні правила поведінки, які мали звичаєвий характер і закріплювали найраціональніші та найвигодніші для роду й племені моделі поведінки.

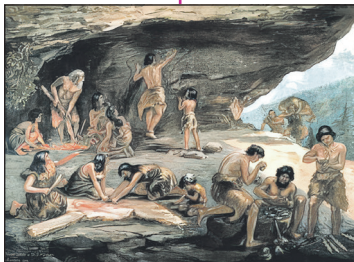
Найпоширенішим видом мононорм у додержавний період були звичаї.

Мононорми встановлювало саме суспільство, а потім передавало наступним поколінням. Як приклади можна навести настанову поважати старших, виконувати розпорядження вождів і старійшин, звичай кровної помсти. Забезпечувалися ці норми не покаранням, а передусім силою суспільної думки. Людей виховували в переконанні, що необхідно підкорятися правилам в інтересах усього роду. Так, перед полюванням обов'язково виконували ритуальні танці з уявним убивством тварини. Вважалося, що без цього обряду похід буде невдалим. Також існувала система заборон, яку створював вождь, під назвою табу. Міру покарання за його порушення визначали старійшини.

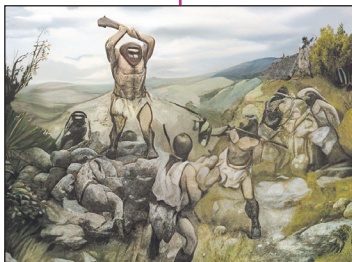
Поміркуйте, чому на зміну звичаям та традиціям прийшли закони.

Причини виникнення держави

Економічні

- Три поділи праці (відділення землеробства від скотарства, поява ремесла та торгівлі)
- Поява надлишкового продукту та необхідність його розподілу в суспільстві
- Поява приватної власності та майнової нерівності

Соціальні

- Виникнення соціальних суперечностей між людьми
- Розпад племінної структури суспільства
- Необхідність створення нової організації суспільного життя для задоволення найважливіших потреб людей

Політичні

- Необхідність створити новий устрій, який забезпечить повноцінне функціонування суспільства
- Потреба в сильній владі з розгалуженою системою, яка зможе ефективно застосовувати примус у разі порушення суспільних норм

2. Причини виникнення держави

Поява держави була зумовлена різними причинами. Перехід від племінної організації суспільства до держави став результатом багатовікового процесу розвитку цивілізації. Умовно всі чинники можна поділити на такі групи: економічні, соціальні, політичні.

Ускладнення суспільного виробництва зумовило потребу в нових формах організації суспільства та ефективному управлінні соціальними процесами. Завдяки зростанню добробуту люди вже могли утримувати професійний апарат управління.

Виникненню держави передував перехідний період у вигляді військової демократії. Він супроводжувався постійними війнами, що давало змогу владній верхівці швидко збагатитися шляхом розграбування інших племен і закріпитися на певній території. Така система призвела до зростання ролі вождя та його найближчого оточення. Вождя наділяли надприродними якостями, і тому він часто виконував релігійні функції. Влада поступово ставала спадковою, а данина на утримання дружини й найближчих помічників перетворювалася на податки. Усі ці обставини сприяли формуванню держави та державної влади, головним завданням якої було підтримання єдності й стійкості суспільства.

Таким чином, можна говорити про такі ознаки виникнення держави:

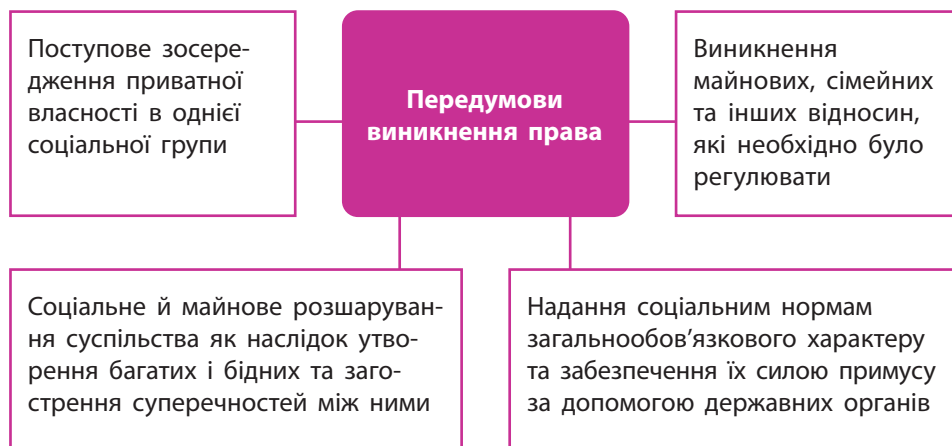
- виділення з родової громади групи людей, що займалися лише управлінням справами суспільства та були наділені для цього правами і владними повноваженнями;
- уведення податків та різноманітних зборів;
- розподіл членів суспільства не за кровною спорідненістю, а за адміністративно-територіальним принципом (місцем перебування);
- зародження правових норм, які регулювали відносини між членами суспільства.

Одночасно з державою виникло право. У первісному суспільстві відносини між членами роду регулювалися звичаями, їхню загальнообов'язковість забезпечувала система релігійних заборон. Унаслідок переходу людства до відтворювального господарства та появи надлишкового продукту система заборон розвивалася. Крім

того, держава потребувала й ефективного соціального регулятора у вигляді права.

До появи майнового розподілу і соціальної нерівності особливої необхідності в праві не було. Родові звичаї передбачали повну рівність людей і добровільне виконання правил, що вони містили. Проте зміни соціально-економічного становища покликали до життя нові регулятори суспільних відносин, які забезпечувалися не лише силою громадського впливу, але й державним примусом.

Розглянемо передумови виникнення права.

Важливо наголосити, що серед правників є різні погляди на виникнення права. Залежно від його походження розрізняють:

- право загальносоціальне, що охоплює права людини, права нації, права народу, права об'єднань та інших соціальних груп, права людства;
- право юридичне, яке встановлює або санкціонує (тобто визнає та дозволяє застосовувати) держава.

1. Що, на вашу думку, виникло раніше: право чи держава?
2. Чи можуть право і держава існувати одне без одного?
3. Складіть порівняльну таблицю «Причини виникнення держави і права».

3. Теорії походження держави і права

Існує багато теорій, що по-різному пояснюють походження держави і права. Вони відображають різні погляди вчених на причини виникнення державної влади та її розвиток.

ТЕОРІЇ ПОХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Назва теорії	Зміст	Представники
Теологічна	Пояснює походження держави і права волею Бога. Процес виникнення та розвитку держави і права вважає подібним до процесу створення світу Богом	Аврелій Августин, Тома Аквінський
Патріархальна	Визначає, що виникнення держави і права є результатом розвитку сім'ї та батьківської (патріархальної) влади	Платон, Арістотель, Михайло Драгоманов
Договірна	Визначає, що походження держави і права є результатом укладення суспільної угоди між людьми та усвідомлення ними своїх прав, потреб й інтересів. За цією угодою одні передають владу іншим, а інші дбають про їхні інтереси	Джон Лок, Томас Гоббс, Жан-Жак Руссо, Іммануїл Кант
Органічна	Порівнює виникнення, будову та функції держави із зародженням, будовою і функціями живого організму. Тому держава, як і людський організм, народжується, розвивається та гине	Герберт Спенсер
Соціально-економічна	Визначає, що держава і право виникли внаслідок процесів економічного розвитку суспільства	Карл Маркс, Фрідріх Енгельс
Психологічна	Пояснює виникнення держави і права особливими властивостями людської психіки — потребою людей жити в організованому суспільстві. Також вважає, що одним людям притаманно керувати, а іншим — підкорюватися	Лев Петражицький, Габріель Тард

Назва теорії	Зміст	Представники
Завойовницька	Визначає, що держава виникає внаслідок завоювання одними народами інших та збереження контролю над ними за допомогою примусу	Людвіг Гумплович, Карл Каутський, Євген Дюринг
Сакральна	Вважає, що держава має магичне походження. Першими носіями влади в державі були маги, жерці, чаклуни, боги або люди з надприродними можливостями	Джеймс Фрезер
Космічна	Вважає, що держава виникла внаслідок втручання інопланетних цивілізацій, які створили власний суспільний устрій на Землі	Володимир Вернадський, П'єр Теяр де Шарден

Опрацюйте таблицю та поміркуйте, яку теорію виникнення держави ви підтримуєте. Чому? Обговоріть у групах.

ПЕРЕВІРЯЄМО СВОЇ ЗНАННЯ

1. Назвіть основні ознаки влади і суспільства.
2. Яким чином врегульовувалися відносини між людьми в додержавний період?
3. Які чинники впливали на процес утворення держави та права?
4. На основі відомих вам теорій та причин виникнення держави і права визначте, як відбувався процес державотворення на українських землях.

МОВОЮ ПРАВА

Суспільство — організована сукупність людей, об'єднаних характерними для них відносинами на певному етапі історичного розвитку; соціальна самодостатня система, заснована на взаємовідносинах людей у процесі реалізації особистих потреб.

Влада — здатність певного суб'єкта (індивіда, колективу, організації) підпорядковувати собі волю й поведінку іншого суб'єкта у своїх власних інтересах або інтересах інших осіб за допомогою різноманітних засобів.

Додаткові
матеріали

[rnk.com.ua/
113919](http://rnk.com.ua/113919)

Тестові
завдання

[rnk.com.ua/
112662](http://rnk.com.ua/112662)

1. Поняття й ознаки держави

Протягом різних історичних періодів вчені намагалися дати своє визначення держави, яке, на їхню думку, найточніше змогло б передати її особливості та зміст. Наприклад, у Стародавній Греції філософ Арістотель указував, що держава — це зосередження всіх моральних і розумових інтересів громадян. У Стародавньому Римі оратор Цицерон стверджував, що держава — це союз громадян, які об'єднані на основі права й загальної користі. В епоху середньовіччя французький король Луї XIV мав необмежену владу та казав: «Держава це — я!». Так сформувалося понад 100 різних визначень поняття «держава». Щодо сучасної юридичної науки, то вона дає таке визначення.

Держава — організація політичної влади в суспільстві, що підтримує його цілісність і безпеку та здійснює управління суспільними справами.

Для характеристики держави використовують такі основні ознаки: територія, населення, суверенітет держави, публічна влада, фінансова система, державний апарат, апарат примусу, система права (правотворчість), державні символи.

Уявіть, що ви журналіст або журналістка і вам запропонували написати статтю про Українську Державу гетьмана Павла Скоропадського. На які ознаки держави ви звернете увагу під час проведення дослідження? Які з них будуть головними, а які — додатковими? Чому?

Однією з найважливіших ознак держави є суверенітет.

Суверенітет — політико-правова властивість держави, зміст якої полягає в її праві самостійно вирішувати внутрішні та зовнішні політичні питання без втручання інших держав, організацій, осіб. Така діяльність має ґрунтуватися не тільки на внутрішній законодавчій базі, а й на основі загальновизнаних міжнародних договорів і принципів добросусідства. Проте дотримання умов міжнародних договорів не означає обмеженості «зовнішньої» незалежності держави, оскільки активна участь держави на міжнародній арені засвідчує самодостатність її як учасника міжнародного права.

ДОСЛІДЖУЄМО ДОКУМЕНТ

Опрацюйте статті 1, 2, 5 Конституції України та дайте відповіді на запитання.

1. Хто є носієм суверенітету?
2. На яку територію поширюється суверенітет?
3. Чому в 1 статті Конституції в першу чергу зазначається, що Україна є суверенною державою?

Конституція України

Стаття 1. Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава.

Стаття 2. Суверенітет України поширюється на всю її територію. Україна є унітарною державою.

Територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою.

Стаття 5. Україна є республікою.

Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

ДІЗНАЄМОСЯ БІЛЬШЕ

Декларація про державний суверенітет України

Одним з важливих етапів становлення нашої держави було прийняття Декларації про державний суверенітет України. Цей документ передував Конституції. Він був прийнятий 16 липня 1990 р., коли Україна ще перебувала у складі СРСР. Основним завданням Декларації було урочисто проголосити про намір українського народу створити незалежну суверенну державу. Декларація про державний суверенітет України складається з преамбули (вступної частини), десяти розділів та заключної частини.

Поштова марка на честь прийняття Декларації про державний суверенітет України. 1991 р.

Поміркуйте, чому 16 липня 1990 р. спочатку проголосили Декларацію про державний суверенітет, а не Акт проголошення незалежності України.

2. Функції держави

Функції держави — головні напрями та види діяльності держави, обумовлені її завданнями й цілями. Функції держави можна класифікувати за різними критеріями. За соціальним значенням державної діяльності виокремлюють:

- **основні функції** — найважливіші напрями діяльності держави, які мають пріоритетне значення в певний історичний період розвитку суспільства (захист прав і свобод людини, економічна, соціальна);
- **неосновні (додаткові) функції** — напрями діяльності держави зі здійснення конкретних завдань, які мають супроводжувальний, допоміжний або обслуговчий характер (управління персоналом, оподаткування, фінансовий контроль).

Залежно від сфери діяльності держава виконує внутрішні та зовнішні функції.

Внутрішні функції

- **Економічна** — регулювання економічних відносин у суспільстві.
- **Політична** — регулювання політичного життя, реалізація внутрішньої політики держави.
- **Соціальна** — здійснення соціального забезпечення населення та створення умов для реалізації його прав.
- **Правоохоронна** — забезпечення охорони прав і свобод громадян.
- **Екологічна** — підтримання екологічної безпеки

Зовнішні функції

- **Захисна (оборонна)** — захист державного суверенітету.
- **Дипломатична** — підтримання дипломатичних відносин з іншими державами.
- **Економічна** — розвиток та підтримання зовнішньої торгівлі з іноземними державами.
- **Гуманітарна** — розвиток культурних та наукових зв'язків з іноземними державами.
- **Інформаційна** — участь у розвитку міжнародного інформаційного простору

Зміст внутрішніх і зовнішніх функцій держави змінюється на різних етапах її розвитку. Наприклад, у незалежній Україні з переходом до ринкових відносин зміст економічної функції держави істотно змінився. З визначенням курсу на побудову соціальної правової держави розширюються зміст і значення політичної, правоохоронної та інших функцій. Особливого значення набуває соціальна функція — створення державою умов, що забезпечують гідне життя людини.

ПРАВО В ДІЇ

Визначте, до яких функцій держави належать наведені приклади.

1. Участь України в ООН.
2. Ліквідація наслідків Чорнобильської катастрофи.
3. Виплата стипендії студентам.
4. Проведення Антитерористичної операції.
5. Укладання торговельної угоди України з Румунією.
6. Спільний політ українських та американських астронавтів у космос.
7. Прийняття Верховною Радою України Закону про Державний бюджет.
8. Отримання Україною безвізового режиму.

ДОСЛІДЖУЄМО ДОКУМЕНТ

Опрацюйте статті 11—19 Конституції України та дайте відповіді на запитання.

1. Які функції держави реалізуються в цих статтях?
2. Яким чином держава забезпечує їх виконання?

Конституція України

Стаття 11. Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України.

Стаття 12. Україна дбає про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами держави.

Стаття 13. Земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією.

Стаття 14. Земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави.

Право власності на землю гарантується. Це право набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону.

Стаття 15. Суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності.

Стаття 16. Забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи — катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави.

Стаття 17. Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу.

Стаття 18. Зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права.

Стаття 19. Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством.

Складіть таблицю «Історія розвитку правової держави».

ДІЗНАЄМОСЯ БІЛЬШЕ

Теорія правової держави Б. Кістяківського

Богдан Кістяківський — правознавець і громадський діяч початку ХХ ст., український філософ права, один з організаторів Академії наук України. Він розробив проєкт правової держави.

Б. Кістяківський вважав, що тільки за підтримки народу та з опорою на нього влада в правовій державі залишається владою. На його думку, єдність влади з народом завжди є основною метою і основним прагненням будь-якої правової держави.

Б. Кістяківський писав: «Правова держава — це не лише держава, яка обмежує себе встановленими з власної волі нормами і виконує ці норми. У сучасній правовій державі керують не особи, а загальні правила чи правові норми. Держава, по суті, повинна перетворитись на правове явище, де кожна дія урядового апарату, суду й інших органів скеровується відповідним законом, узгодженим із конституційним принципом».

Богдан
Кістяківський

Громадянське суспільство — об'єднання вільних, незалежних, рівноправних людей, кожному з яких держава забезпечує юридичні можливості бути власником, користуватися економічною свободою та надійним соціальним захистом, іншими правами та свободами, брати активну участь у політичному житті та інших сферах життєдіяльності.

Громадянське суспільство має такі особливості:

- визнання людини, її прав і свобод основною цінністю;
- свобода діяльності політичних партій, громадських організацій, інших об'єднань громадян;
- незалежність системи засобів масової інформації;

Додаткові
матеріали

rnk.com.ua/
116979

- регулювання поведінки людини переважно за допомогою етичних норм, переконання тощо;
- самоуправління;
- наявність приватної власності, вільного підприємництва.

МИСЛИМО КРИТИЧНО

Опрацюйте наведені вислови відомих людей.

1. Чи погоджуєтесь ви зі словами китайського філософа Мен Цзи? Чому він обрав саме такий пріоритет?
2. Як ви вважаєте, що мав на увазі французький письменник Франсуа-Рене де Шатобріан? Яку роль відіграє свобода у формуванні громадянського суспільства та правової держави?

Мен Цзи

«Найцінніше в країні — народ, потім уже слідує влада, а найменшу цінність має правитель».

«Коли свобода зникає, країна ще залишається, але вітчизни вже немає».

Франсуа-Рене де Шатобріан

Тестові завдання

rnk.com.ua/
112663

ПЕРЕВІРЯЄМО СВОЇ ЗНАННЯ

1. Перелічіть функції держави.
2. У чому полягає сутність держави?
3. Назвіть види суверенітету. Чим вони різняться між собою?
4. Які ознаки правової держави та громадянського суспільства ви знаєте?

МОВОЮ ПРАВА

Держава — організація політичної влади в суспільстві, що підтримує його цілісність і безпеку та здійснює управління суспільними справами.

1. Що таке державний лад

Державний лад — система відносин, що формуються на основі норм Конституції та конституційних законів і виникають у процесі організації та діяльності держави й місцевого самоврядування.

Організація державного устрою заснована на принципах поділу державної влади на законодавчу, виконавчу і судову, розмежування повноважень між центральною владою, місцевими радами й іншими органами самоврядування на основі верховенства Конституції і законів України.

Державний лад України ґрунтується на таких принципах:

- суверенітету та незалежності держави;
- демократизму держави;
- соціального і правового характеру держави;
- унітарності (єдності) держави.

Суспільний і державний лад, закріплені Конституцією, називають конституційним ладом. Значною мірою конституційний лад залежить від форми державного правління та політичного режиму. Вони безпосередньо впливають на рівень демократичності суспільного життя та правової системи, повноту законодавчого закріплення прав і свобод людини й громадянина, ефективність механізмів їхнього забезпечення та захисту.

Характеризуючи державний лад, доцільно виділити три елементи:

- державне правління;
- державний устрій;
- державний (політичний) режим.

У такому контексті державний лад часто визначають як форму держави.

Форма держави — спосіб організації структури держави та її органів, а також спосіб здійснення державної влади, що виражається у формі правління, формі державного устрою і політичному режимі.

Поняття форми держави необхідне для визначення, як створюють вищі органи держави, як вони взаємодіють між собою і населенням, як територіально побудована державна влада, якими методами здійснюють державну владу.

2. Форми державного правління

Форма правління — організація верховної державної влади, порядок її утворення й діяльності, визначення повноважень органів влади, їхня взаємодія між собою, а також їхні відносини з населенням країни.

Монархія — форма правління, за якої верховна влада повністю або частково належить одній особі (королю, імператору, царю, султану, еміру).

Ознаки монархії:

- монарх уособлює владу, у здійсненні внутрішньої і зовнішньої політики виступає як глава держави;
- влада монарха є спадковою, безстроковою, формально незалежною, але обмеженою територією держави (проте в деяких країнах існує виборна монархія, наприклад, у Малайзії);

Розгляньте малюнок.
Чи відповідає підпис до нього
реальному змісту зображеного?
Чому використання сучасних
символів (лайк, золоті монети
тощо) поруч із середньовічним
середовищем підкреслює
характер влади?

Добрий монарх

- монарх не несе юридичної відповідальності перед підданими за прийняті рішення;
- монарх здійснює одноосібне правління, тобто може прийняти до свого розгляду будь-яке питання, його влада поширюється на всі сфери суспільного життя;
- влада монарха оголошується священною та має здебільшого релігійний характер.

Залежно від наявності вищих державних органів влади та розподілу повноважень між ними монархії поділяють на абсолютні й обмежені.

Абсолютна монархія

- Деспотичні
- Теократичні

Обмежена монархія

- Конституційна
- Парламентська
- Дуалістична

Абсолютна монархія — форма державного правління, за якої влада монарха є необмеженою, а монарх очолює всі гілки державної влади, має виключні повноваження щодо її здійснення. Прикладом абсолютних монархій є Бруней, Катар, Оман, Саудівська Аравія, Ватикан. Дві останні монархії є **теократичними**, тобто і духовна, і світська влада зосереджена в руках духовенства.

Для **деспотичної монархії** характерна нічим і ніким не обмежена свавільна влада монарха, який у своїх діях спирається на верхівку військової аристократії. Цей різновид монархії був поширений у давнину в державах рабовласницького типу (Єгипет, Вавилон, Ассирія).

Обмежена монархія — форма державного правління, за якої владу монарха обмежує парламент або конституція. Вона виникла з абсолютної монархії, коли владу правителя почали обмежувати законами, а також визначили порядок успадкування престолу.

За **конституційної монархії** влада монарха обмежується представницьким органом на основі конституції, яка прийнята парламентом. Монарх не може її змінювати. Виконавча влада належить уряду, який формується парламентом і лише йому підзвітний.

Конституційна монархія може бути парламентською та дуалістичною.

Основними ознаками **дуалістичної монархії** є:

- подвійність (дуалізм) вищих органів державної влади: глава держави — монарх, здійснює найвищу виконавчу владу, а парламент — законодавчу;
- монарх може розпустити парламент, його рішення мають силу закону; також він посідає центральне місце в апараті держави, формує уряд, який відповідає перед парламентом і правителем. До дуалістичних монархій належать Марокко, Йорданія, Кувейт.

Парламентська монархія має такі ознаки:

- існування представницького органу державної влади — парламенту з дорадчими повноваженнями;
- уряд формується парламентом і підзвітний йому;
- монарх юридично є главою держави, але участі в управлінні країною фактично не бере;
- глава держави або не має права відхиляти закони, або фактично його не застосовує.

Прикладами парламентської монархії є такі країни, як Бельгія, Велика Британія, Данія, Швеція, Японія.

Поміркуйте, які причини спонукали до перетворення абсолютної монархії на обмежену.

Карикатура на різні види республіки

1. Уважно розгляньте порівняльну карикатуру. Як ви вважаєте, що мав на увазі автор цих зображень?
2. Опишіть, як міг виглядати третій малюнок, що символізує змішану республіку. Хто там триматиме штурвал і як саме взаємодіятимуть «капітан» та «пасажир»?

Республіка (у перекладі з латинської мови *respublica* — «суспільна справа») — форма державного правління, за якої державна влада здійснюється представницькими органами (парламентом, президентом), що обираються населенням на певний термін.

Ознаки республіки

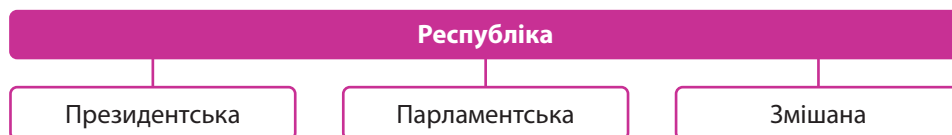
Виборність до органів державної влади

Народ — єдине джерело влади, яка здійснюється ним безпосередньо або за дорученням представницькими органами

Здійснення влади на підставі принципу її розподілу на законодавчу, виконавчу, судову

Можливість дострокового припинення повноважень представників державної влади

Залежно від обсягу державно-владних повноважень президента і парламенту республіки поділяють на президентські, парламентські та змішані.

Президентська республіка — форма державного правління, за якої державна влада здійснюється шляхом надання президенту великого кола повноважень.

Ознаки президентської республіки:

- президент є главою держави, обирається народом і є главою уряду, який йому підзвітний;
- парламент не може відправляти у відставку міністрів, а президент не може розпускати парламент;
- президент не підзвітний парламенту, але має право вето щодо актів парламенту;
- уряд несе відповідальність перед президентом і діє протягом терміну президентських повноважень.

Прикладами президентської республіки є США, Бразилія, Мексика.

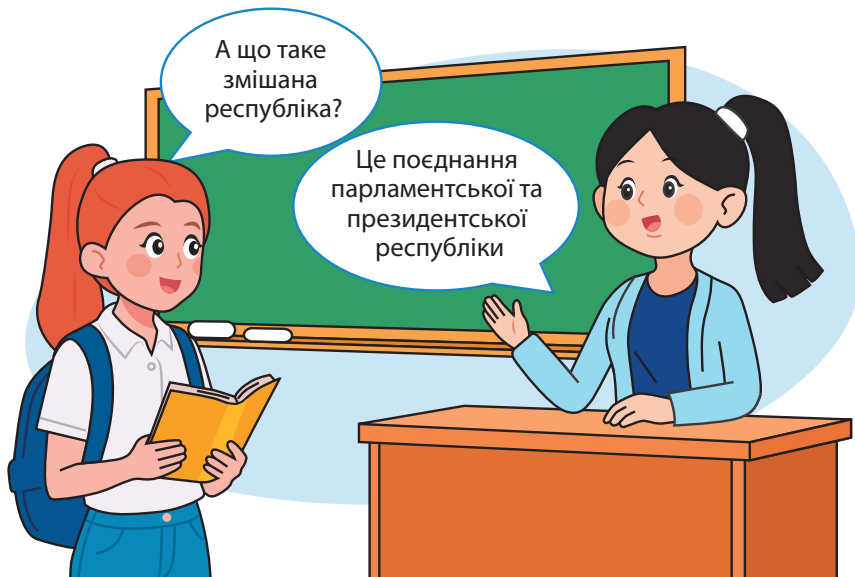
Парламентська республіка — форма державного правління, за якої державна влада здійснюється за умови верховенства парламенту.

Ознаки парламентської республіки:

- парламент формує уряд з представників партій, які отримали більшість на виборах;
- президента обирає парламент;
- уряд є найвищим органом виконавчої влади, формується із членів парламенту;
- уряд несе відповідальність перед парламентом;
- президент здійснює свої конституційні повноваження лише за згодою уряду, але має право вето на закони парламенту.

Прикладами парламентської республіки є Австрія, Угорщина, Італія, Німеччина.

Змішана республіка поєднує в собі ознаки парламентської та президентської республіки. Вибори президента проводять загальним голосуванням, але президент не очолює уряд. Уряд призначається

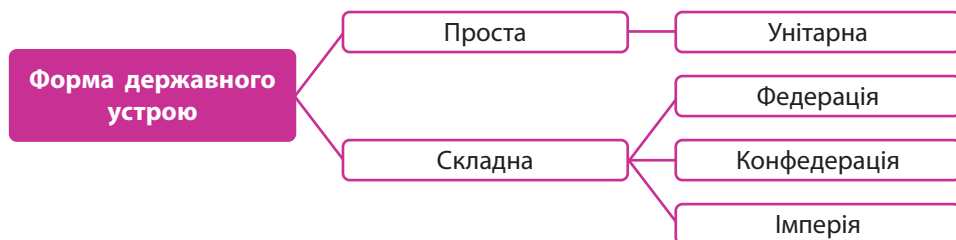
президентом, але без згоди парламенту президент не може призначити прем'єр-міністра. Уряд несе відповідальність перед президентом, але й парламент має право виразити йому недовіру, що призведе до відставки уряду. Прикладами змішаної республіки є Україна, Франція, Португалія.

Стаття 5 Конституції визначає, що Україна є республікою. Як ви вважаєте, який вид республіки існує в Україні? Чому?

3. Форми державного устрою

Форма державного устрою — елемент форми держави, що характеризує внутрішню структуру держави, спосіб її територіального поділу, співвідношення держави як єдиного цілого з її складовими частинами. Розрізняють просту й складну форми державного устрою.

Проста (унітарна) держава — єдина держава, що не має всередині відокремлених державних утворень, які користуються певною самостійністю.

Ознаки унітарної держави:

- єдина конституція, система законодавства і судова система;
- єдине громадянство і єдина державна символіка;
- єдина система вищих органів державної влади — глава держави, уряд, парламент, юрисдикція яких поширюється на територію всієї країни;
- адміністративно-територіальні одиниці не можуть мати будь-яку політичну самостійність (ознаки державності).

До унітарних держав належать Україна, Болгарія, Польща, Франція, Італія, Швеція, Норвегія, Фінляндія, Греція, Іспанія, Нідерланди, Китай тощо. Деякі унітарні держави — Велика Британія, Іспанія, Італія, Україна, Фінляндія — містять автономні утворення (адміністративні автономії). В Україні це Автономна Республіка Крим.

ДОСЛІДЖУЄМО ДОКУМЕНТ

Конституція України

Стаття 134. Автономна Республіка Крим є невід'ємною складовою частиною України і в межах повноважень, визначених Конституцією України, вирішує питання, віднесені до її відання.

Складна держава — держава, що формується з відокремлених державних утворень, які мають певну самостійність. До таких держав належать федерація, конфедерація, імперія.

Федерація — складна (союзна) держава, до якої входять на добровільній основі декілька державних утворень (суб'єктів федерації), що мають певну юридично визначену політичну самостійність. Прикладами федерації є США, Німеччина, Канада, Австрія, Індія.

Конфедерація — добровільне об'єднання самостійних держав для досягнення конкретної мети. У конфедерації немає єдиної системи органів, законодавства, території, громадянства. Це нестійка форма об'єднання, яка із часом або розпадається, або перетворюється на федерацію.

Основні ознаки федерації

Наявність загальної конституції федерації і конституцій її суб'єктів, тобто суб'єкти федерації наділені установчою владою

Федерація складається з територій суб'єктів федерації, що мають власний адміністративно-територіальний поділ (наприклад, на штати або автономні округи)

Наявність федерального двопалатного парламенту та парламентів суб'єктів федерації, федерального уряду і самостійних органів управління суб'єктів федерації

Наділення суб'єктів федерації в межах установленної для них компетенції правом видання законодавчих актів, які діють лише на території суб'єкта федерації і мають відповідати союзному законодавству

Наявність громадянства як усієї федерації, так і її суб'єктів; таким чином у ряді федерацій допускається подвійне громадянство

На відміну від федерацій, конфедерації створюють для досягнення певних цілей у межах історичного періоду. Суверенні держави, які утворили конфедерацію, зберігають повну самостійність. Кожна з них має власне громадянство, систему органів влади, управління, правосуддя. До конфедерацій зараховують США під час громадянської війни (1861—1865 рр.), коли існувала Конфедерація південних штатів; середньовічну Швейцарію. Сучасною формою конфедерації деякі вчені вважають Європейський Союз.

Імперія — примусово утворена, зазвичай через завоювання одного народу іншим, складна держава, частини якої повністю залежать від верховної влади та утримуються в її складі на основі примусу. Протягом історії людства існували Османська, Австро-Угорська, Римська імперії тощо.

ДОСЛІДЖУЄМО ДОКУМЕНТ

1. Опрацюйте статтю 132 Конституції України та визначте принципи, на яких ґрунтується територіальний устрій України.
2. Поміркуйте, які чинники впливають на формування державного устрою.

Конституція України

Стаття 132. Територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості і соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій.

4. Форми державного (політичного) режиму

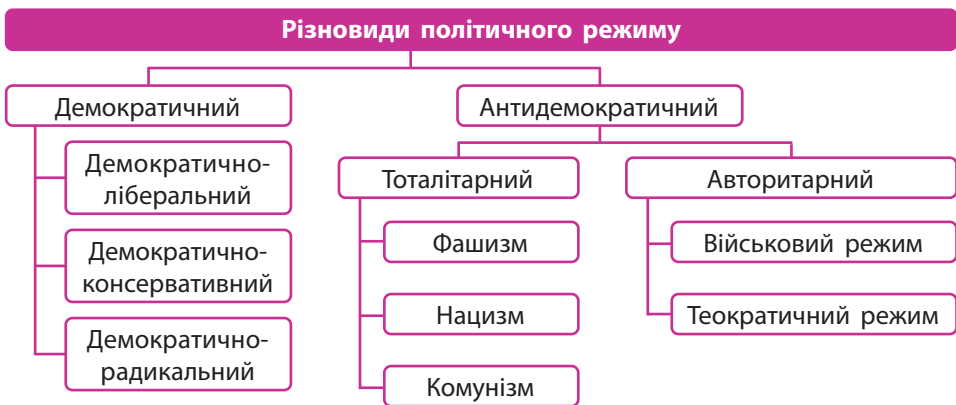
Форма державного (політичного) режиму — сукупність прийомів, методів та способів здійснення державної влади.

Політичні режими зазвичай поділяють на два основні різновиди — демократичні та антидемократичні.

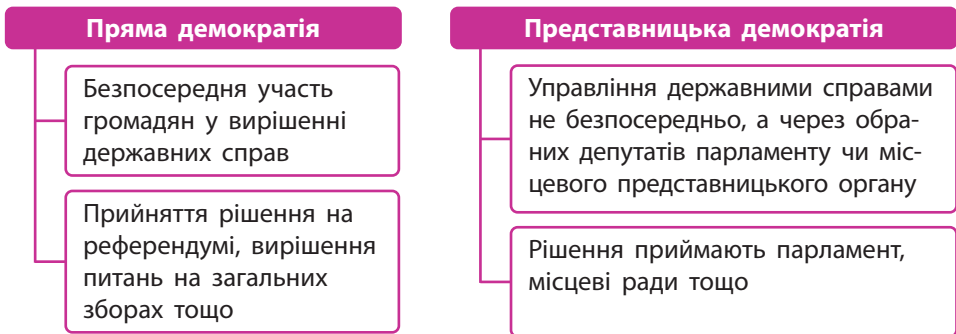
Демократичний режим — форма організації суспільно-політичного життя, заснованого на принципах рівноправності його членів, періодичної виборності органів державного управління і прийняття рішень згідно з волею більшості.

Основними ознаками демократичного політичного режиму є:

- наявність конституції, яка закріплює повноваження органів влади, механізм їх формування;
- визначення правового статусу особистості на основі принципу рівності перед законом;
- права громадян не тільки проголошуються, але і гарантуються;
- наявність поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову;
- вільна діяльність політичних і громадських організацій, обов'язкова виборність органів влади;
- розмежування державної сфери та сфери громадянського суспільства;
- відсутність цензури та ідеологічного контролю, багатопартійність.

У демократичній державі громадяни беруть участь в управлінні двома способами: безпосередньо (пряма демократія) або через органи місцевого самоврядування чи державної влади (представницька демократія).

Залежно від ставлення до соціальних перетворень демократичний режим поділяють на такі різновиди: демократично-ліберальний, демократично-консервативний та демократично-радикальний. Протилежністю демократичного режиму є **антидемократичний** — тоталітарний та авторитарний режими.

Тоталітарний режим — режим, який здійснює всеохопний контроль над усіма сферами життєдіяльності людини та базується на принципах насильства й нехтування правами людини.

Головними ознаками тоталітарного режиму є: наявність однієї керівної партії або особи (усі інші партії є забороненими); культ особи правителя; наявність каральних органів (наприклад, «трійки» в СРСР або гестапо в нацистській Німеччині); мілітаризація

суспільства, створення образу зовнішнього ворога; повна зверхність держави над суспільством, заборона громадських організацій, порушення прав людини, цензура; централізоване керівництво економікою; політичне свавілля, підкорення закону політичній волі (відсутність механізму передання державної влади).

Також можна виокремити тоталітарні режими за панівною ідеологією: фашизм, нацизм, комунізм. Оскільки ці ідеології є небезпечними для життя людства та спрямовані на його винищення, в Україні та інших демократичних країнах вони заборонені.

Прикладами тоталітарних режимів є такі країни, як СРСР, нацистська Німеччина протягом правління Адольфа Гітлера, фашистська Італія в часи правління Беніто Муссоліні.

Авторитарний режим — спосіб правління, який базується на владі авторитету, політико-правовій нерівності соціальних груп та використанні насильства.

Найчастіше авторитаризм установлюється в країнах, які переходять від тоталітаризму до демократії, а чіткої регламентації зазнає переважно політична сфера. У різні часи авторитарні режими були в Аргентині, Кубі, Бразилії, Греції, Росії.

Ознаки авторитарного режиму

Відсутність або формальний характер представницьких органів влади

Політичні партії або опозиція існують, але вони є маріонетковими (тобто підпорядковуються владі)

Відмова від принципу поділу влади на законодавчу, виконавчу, судову

Посилення ролі армії та інших силових структур, готовність застосовувати репресії

Обмежені громадянські, політичні та особисті права і свободи, юридичні гарантії їх забезпечення

Перевага жорсткого контролю та наказів у діяльності державних органів

МИСЛИМО КРИТИЧНО

Опрацюйте наведені висловлювання. Як ви вважаєте, що мали на увазі Джон Кеннеді та Наполеон I? Чому? Які сильні й слабкі сторони політичних режимів ви можете назвати?

Джон Кеннеді

«Назва і образ правління не мають жодного значення: якщо в країні є правосуддя, доступне всім громадянам, якщо вони зрівняні в правах, то тоді й держава управляється добре».

Наполеон I

«В умовах демократії непоінформованість одного виборця може зашкодити всім іншим».

ПЕРЕВІРЯЄМО СВОЇ ЗНАННЯ

1. Які форми держави ви знаєте?
2. Чим монархія відрізняється від республіки?
3. Порівняйте федерацію та конфедерацію. Оформте відповідь у вигляді таблиці.
4. Що таке державний режим? Назвіть його види.
5. Складіть схему «Державний лад України».

МОВОЮ ПРАВА

Державний лад — система відносин, що формуються на основі норм Конституції та конституційних законів і виникають у процесі організації та діяльності держави й місцевого самоврядування.

Форма правління — організація верховної державної влади, порядок її утворення й діяльності, визначення повноважень органів влади, їхня взаємодія між собою, а також їхні відносини з населенням країни.

Форма державного устрою — елемент форми держави, що характеризує внутрішню структуру держави, спосіб її територіального поділу, співвідношення держави як єдиного цілого з її складовими частинами.

Форма державного (політичного) режиму — сукупність прийомів, методів та способів здійснення державної влади.

Тестові
завдання

rnk.com.ua/
112664

1. Соціальні норми

Норми поведінки регулюють відносини між людьми, допомагають розв'язувати конфлікти.

Соціальні норми — загальні правила поведінки, що регулюють відносини між людьми в суспільстві. Соціальні норми є різними й залежать від того, ким і як вони встановлюються та яку сферу суспільного життя регулюють.

Звичай та традиції є найдавнішою формою регулювання відносин між людьми. Вони відображають звичайну, типову поведінку, яка склалася в результаті багаторазового повторення і застосування. Наприклад, це звичай вітання, рукоштовнання під час зустрічі.

Релігійні норми регулюють відносини вірян із Богом, церквою та між собою. Такі правила, що встановлюють порядок проведення релігійних обрядів і поведінку вірян, містяться у священних книгах (для християн це Біблія та Євангеліє, для мусульман — Коран тощо).

Політичні норми регулюють відносини різних соціальних груп у процесі їхньої участі в боротьбі за політичну владу. Вони представлені в програмах, деклараціях політичних партій, суспільних рухів.

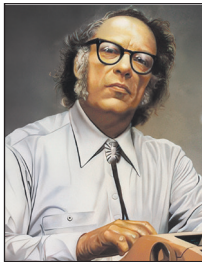
Корпоративні норми встановлюють у різних колективних організаціях — громадських об'єднаннях, трудових, студентських, учнівських колективах. Вони регулюють здебільшого організаційні відносини: порядок формування, участі, діяльності таких об'єднань, прийняття рішень.

Моральними нормами називають правила, які визначають поведінку людини з погляду розуміння добра і зла, справедливості й несправедливості, співвідношення порядності та безчестя.

Правові норми встановлює держава для регулювання відносин між людьми. Вони є обов'язковими для виконання всіма, держава охороняє їх від порушень і за їх невиконання застосовує заходи державного впливу.

Опрацюйте наведені протилежні погляди на роль правил у суспільстві. Обговоріть у групах: чи може суспільство існувати без правил.

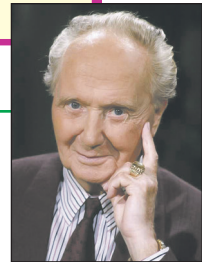

Айзек Азімов

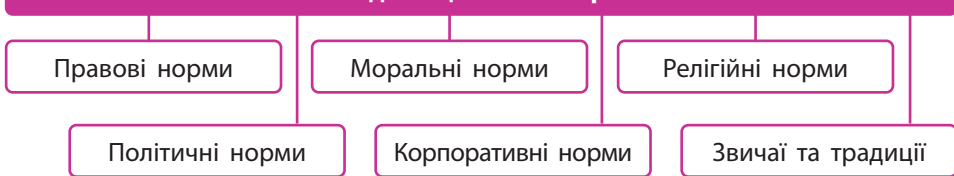
«Спочатку не існувало законів, які регулювали вчинки людей. Тому людям довелося самостійно встановлювати необхідні правила співіснування. Але навіть після цього вони не можуть змусити себе їх дотримуватися. Тому якщо правил не буде, нічого в цьому світі не зміниться».

«Щоб існувати, кожен живий організм потребує певних правил у вигляді звичаїв або законів. Що з нами буде, якщо кожен робитиме, що захоче? Мабуть, це призведе тільки до одного: до загибелі людства».

Роберт Мерль

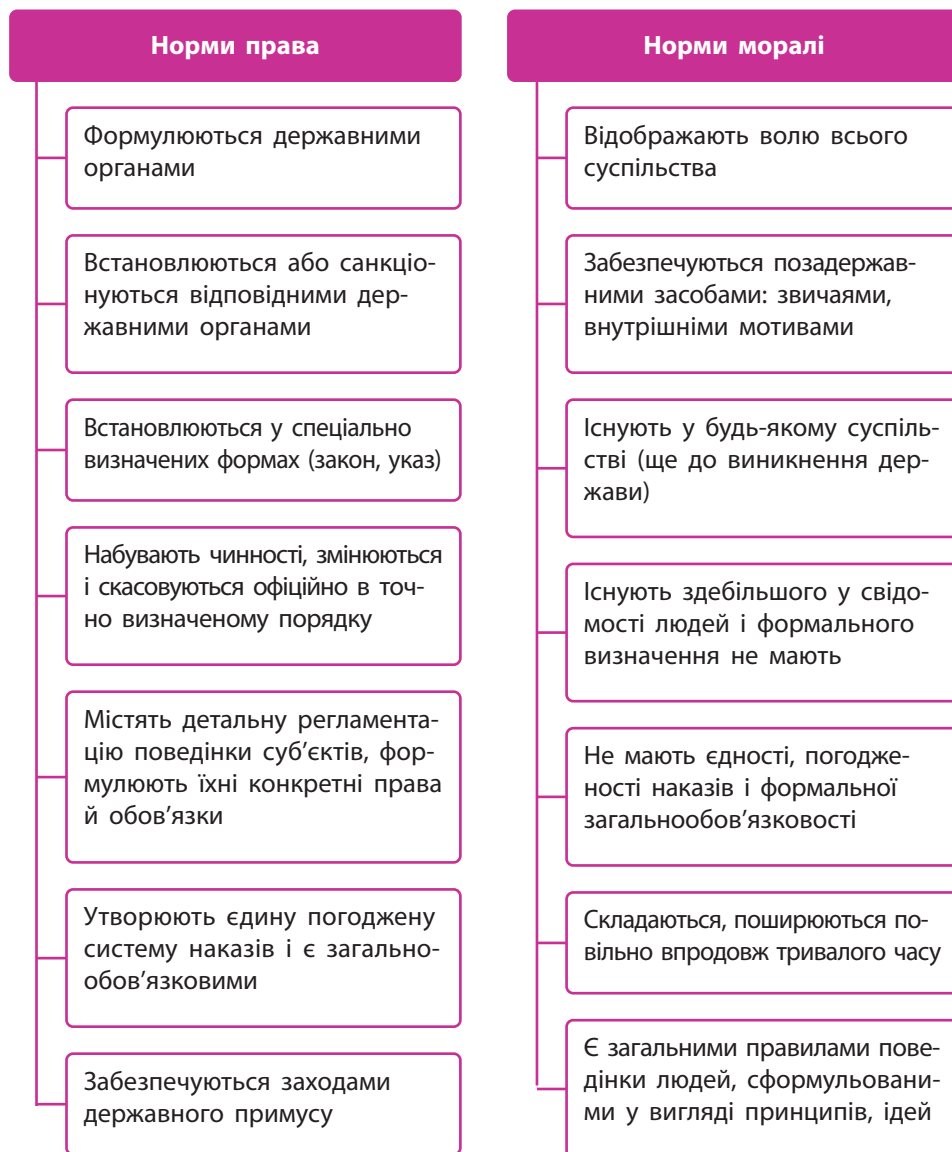
Види соціальних норм

Право і мораль доповнюють одне одного та мають спільні ознаки, а саме:

- є різновидами соціальних норм;
- мають спільну мету — упорядкування суспільних відносин, установлення і підтримання порядку в суспільстві;
- мають однакове функціональне призначення — формувати правила поведінки людей у суспільстві, впливати на їхню поведінку, регулювати відносини між ними;

- обумовлені матеріальним і духовним розвитком суспільства, прихильністю людей до ідеалів свободи й справедливості;
- певним чином установлюються, закріплюються та гарантуються. Водночас норми права і норми моралі мають відмінні ознаки.

Визначте, якими нормами — права чи моралі — регулюються наведені правові ситуації.

1. Хлопець не поступився літній жінці місцем у транспорті.
2. Сусід уночі голосно співав на вулиці.
3. Чоловіки палили в громадському місці.
4. Учень позичив книжку в однокласника.
5. Дівчинка перейшла дорогу на червоне світло.

2. Що таке право

Право прийшло на зміну звичаям, традиціям, релігійним нормам і стало основним регулятором суспільних відносин. Право виникло разом з появою держави. У первісному суспільстві відносини між членами роду регулювалися звичаями, їхню загальнообов'язковість забезпечувала система релігійних заборон. Унаслідок переходу людства до відтворювального господарства та появи надлишку продуктів система заборон розвивалася. Суспільне життя ускладнювалося. Виникла потреба у створенні нової організації управління суспільством — держави. Разом із тим з'явився ефективний засіб регулювання суспільних відносин — право.

Цінність права для людини полягає в тому, що воно створює умови для нормального життя і всебічного розвитку, закріплює та захищає її права і свободи, убезпечує від свавілля з боку держави.

Право визначає межі свободи людини в суспільстві та встановлює правила поведінки. Кожна людина може обирати, як діяти для досягнення своїх цілей, що показує її свободу й незалежність. Водночас право враховує інтереси всього суспільства, тому обмежує вибір поведінки та не допускає небажаних дій, але при цьому не нав'язує якийсь певний варіант.

1. Які чинники вплинули на процес утворення держави і права?
2. Яка цінність права для суспільства?

Право — система загальнообов'язкових, формально визначених норм правил поведінки, санкціонованих та гарантованих державою.

Щоб відрізнити право від інших соціальних норм, необхідно визначити його ознаки.

Поняття «право» можна тлумачити по-різному. Якщо йдеться про право на працю, право на життя чи право на житло, то це суб'єктивне право. А якщо це система норм, які регулюють суспільні відносини, то йдеться про об'єктивне право.

Також розрізняють такі поняття, як природне право та позитивне право.

Природне право в історії

Ознаки права

Системність

Право є системою норм, тобто всі правові приписи взаємодіють між собою та мають чітке підпорядкування. Право — не просто набір норм, а цілісна система взаємопов'язаних і взаємозалежних одне від одного правил поведінки. Основу цієї системи складають норми конституції, яким не можуть суперечити всі інші норми права

Загальнообов'язковість

Загальнообов'язковий характер норм права виражається в тому, що всі члени суспільства зобов'язані виконувати їхні вимоги. Правові норми забезпечуються державним примусом, що полягає в захисті суб'єктивного права особи

Нормативність

Право має нормативну природу. Вона виражається у встановленні в нормах права загального масштабу поведінки, що визначає межі дозволеного, забороненого, обов'язкового

Формальна визначеність

Норми права виражені в офіційній формі: закріплені в нормативно-правових актах держави (законах, рішеннях судів). Ця ознака права оберігає його від довільної зміни та тлумачення, забезпечує йому внутрішню єдність, взаємозв'язок між окремими нормами

Державне забезпечення

Дотримання норм права всіма членами суспільства забезпечує держава, її апарат примусу — армія, поліція, прокуратура, суди

Позитивне право — система норм, які встановлюються державою і можуть бути змінені або доповнені за її волею. А **природним правом** є сукупність норм, які існують незалежно від волі держави та визначають незмінні права людини.

Суб'єктивне та об'єктивне право

Об'єктивне право

Система загальнообов'язкових формально визначених норм, які встановлюються і охороняються державою

Приклад

Законодавство, юридичні звичаї, юридичні прецеденти та нормативні договори, що діють у конкретній державі

Суб'єктивне право

Можливість конкретної особи на юридично закріплену поведінку

Приклад

Право на свободу слова, право на освіту, право на відпочинок

ДІЗНАЄМОСЯ БІЛЬШЕ

Теорія природного права зародилася в часи античності. У працях давньогрецьких мислителів Арістотеля і Сократа вказано, що природне право є волею вищих сил. Ця ідея отримала нове життя під час Французької революції кінця XVIII ст. Її провідними представниками були просвітителі Жан-Жак Руссо та Шарль-Луї Монтеск'є.

Прихильники теорії природного права вважають, що воно діє для всіх людей незалежно від законів, які встановлює держава, і іноді може їм суперечити. Вони також вважають, що справжній обов'язок завжди пов'язаний із моральною оцінкою. Тобто людські закони не є чинними, якщо суперечать законам Божим.

Затвердження норм природного права відбулося тільки в середині XX ст., після Другої світової війни, наслідки якої вразили цивілізований світ. Конвенція ООН про права людини вперше закріпила всі природні права людини.

Як ви вважаєте, яка система норм має бути пріоритетною: природного права чи позитивного права? Чому?

Опрацюйте Декларацію прав людини і визначте, які природні права в ній закріплені. Яку статтю ви б запропонували додати до Декларації? Чому?

Загальна декларація прав людини

Стаття 1. Право на свободу і рівність.

Стаття 2. Свобода від дискримінації.

Стаття 3. Право на життя, волю й особисту недоторканність.

Стаття 4. Свобода від рабства.

Стаття 5. Свобода від жорстокого та такого, що принижує гідність, ставлення.

Стаття 6. Право на визнання суб'єктом права.

Стаття 7. Право на рівність перед законом.

Стаття 8. Право на судовий захист компетентним судом.

Стаття 9. Свобода від довільного арешту, затримки і вигнання.

Стаття 10. Право на справедливий публічний судовий розгляд.

Стаття 11. Право вважатися невинним до винесення обвинувального вироку (презумпція невинуватості).

Стаття 12. Свобода від втручання в особисте життя, родину, право на недоторканність житла, на таємницю кореспонденції, право на честь і репутацію.

Стаття 13. Свобода пересування і вибору місця проживання.

Стаття 14. Право на притулок від переслідування в інших країнах.

Стаття 15. Права на громадянство і волю його змінювати.

Стаття 16. Право на створення родини і сімейне життя.

Стаття 17. Право на власність.

Стаття 18. Свобода совісті й релігії.

Стаття 19. Свобода переконань і право на інформацію.

Стаття 20. Право на мирні збори й асоціації.

Стаття 21. Право на участь у керуванні державою і на вільні вибори.

Стаття 22. Право на соціальне забезпечення.

Стаття 23. Право на вибір роботи, захист від безробіття, право на рівну оплату за рівну працю, право на вступ у профспілки.

Стаття 24. Право на відпочинок і дозвілля, право на оплачувану відпустку.

Стаття 25. Право на прийнятний життєвий рівень.

Стаття 26. Право на освіту.

Стаття 27. Право на участь у культурному житті суспільства.

Стаття 28. Право на такий суспільний порядок, у якому дотримуються права людини.

Стаття 29. Обов'язок виконувати обов'язки перед суспільством.

Стаття 30. Свобода від порушення зазначених прав.

3. Норма права та її структура

Норма права — загальне правило поведінки, прийняте органом держави, яке має загальнообов'язкову силу й передбачає відповідальність перед державою в разі його порушення.

Поява норми права відображала високий рівень індивідуальної свідомості й культурного розвитку людини, її здатність порівнювати умови та результати своєї поведінки.

Ознаки правової норми подібні до ознак права загалом, але норма ще не має такої ознаки, як системність. Вона регулює лише окрему групу суспільних відносин і лише в поєднанні з іншими, узгодженими нормами формує цілісну систему права.

Правова норма має свою структуру, яка складається з гіпотези, диспозиції та санкції.

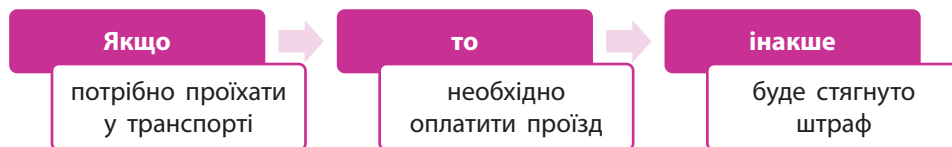

Взаємозв'язок цих трьох частин правової норми здійснюється за правилом

«якщо > то > інакше», де:

- «якщо» — умови дії норми права;
- «то» — зміст правила поведінки;
- «інакше» — несприятливі наслідки, які настають під час порушення правила.

Розглянемо приклад.

Отже, можна зробити висновок:

- **Гіпотеза** — частина правової норми, яка вказує на конкретні умови (життєві обставини), наявність яких дозволяє здійснити правило поведінки. Гіпотеза надає цим життєвим обставинам юридичне значення.
- **Диспозиція** — частина правової норми, що містить саме правило поведінки, відповідно до якого мають діяти учасники правовідносини. Зазвичай диспозиція містить права та обов'язки тих, хто вступає в правовідносини.

- **Санкція** — частина правової норми, яка вказує на несприятливі наслідки, що настають для порушника правил поведінки (диспозиції). Відповідальність настає за порушення певної норми права.

ПРАВО В ДІЇ

Визначте структуру правової норми (гіпотезу, диспозицію, санкцію) у наведених прикладах.

1. Якщо продавець оформляє договір купівлі-продажу, то він зобов'язаний під час оформлення договору попередити про недоліки товару, інакше до нього будуть застосовані засоби впливу, спрямовані на захист прав покупця.
2. Якщо адвокату в зв'язку з виконанням ним своїх професійних обов'язків стали відомі дані досудового слідства, то він зобов'язаний не розголошувати їх без згоди слідчого чи прокурора. В іншому разі адвокати, винні в розголошенні даних досудового слідства, несуть відповідальність згідно із чинним законодавством.
3. Неповнолітнього, який уперше вчинив злочин невеликої тяжкості, може бути звільнено від кримінальної відповідальності, якщо його виправлення можливе без застосування покарання. У цих випадках суд застосовує до неповнолітнього примусові заходи виховного характеру.

ПЕРЕВІРЯЄМО СВОЇ ЗНАННЯ

1. Що таке право?
2. Чим відрізняється суб'єктивне право від об'єктивного?
3. Яку структуру має норма права?

МОВОЮ ПРАВА

Соціальні норми — загальні правила поведінки, що регулюють відносини між людьми в суспільстві.

Право — система загальнообов'язкових, формально визначених норм правил поведінки, санкціонованих та гарантованих державою.

Норма права — загальне правило поведінки, прийняте органом держави, яке має загальнообов'язкову силу й передбачає відповідальність перед державою в разі його порушення.

Тестові
завдання

rnk.com.ua/
112665

1. Правовідносини, їхні ознаки та види

У повсякденному житті ви постійно вступаєте у відносини одне з одним, різноманітними організаціями або установами. Вони певною мірою впорядковані й організовані за допомогою моральних, релігійних та інших соціальних норм. Проте значна частина суспільних відносин побудована на підставі правових норм, і тому їх називають правовими відносинами, або правовідносинами.

Основні ознаки правовідносин

Виникають між людьми

Наприклад, власник майна може реалізувати своє право тільки в стосунках з іншими людьми, тобто він може продати або подарувати своє майно будь-якій особі, а також вимагати дотримання свого права власності від інших людей та установ

Виникають лише на основі норм права

Вони виникають, змінюються чи припиняються відповідно до норм права, які впливають на поведінку людей і через неї реалізуються. Якщо немає норми права, то немає і правовідносин

Мають вольовий характер

Для виникнення правовідносин необхідна воля як мінімум одного з учасників. Люди вступають у правовідносини з певною метою — наприклад, укласти шлюб, взяти участь у виборах, придбати певний товар

Охороняються та забезпечуються силою державного примусу

У разі необхідності учасник правовідносин може звернутися до органу, який наділений державно-владними повноваженнями, за відновленням порушеного суб'єктивного права або з вимогою виконання юридичного обов'язку іншою стороною

Правовідносини — суспільні відносини, що виникають на основі норм права, учасники яких мають суб'єктивні права та юридичні обов'язки, забезпечені державою.

Правовідносини поділяють на види за різними ознаками.

За галузями права правовідносини можуть бути:

- конституційними — наприклад, відносини, пов'язані з питанням громадянства;
- цивільно-правовими — наприклад, відносини, що виникають під час укладання угоди купівлі-продажу та інших цивільних правочинів;
- адміністративними — наприклад, відносини, що пов'язані зі сплатою штрафу за порушення правил дорожнього руху;
- кримінально-правовими — наприклад, відносини, що виникають з приводу відповідальності за крадіжку, грабіж або інший вид злочину, передбачений Кримінальним кодексом;
- трудовими — наприклад, відносини, що виникають під час прийняття на роботу та звільнення з неї між працівником і директором підприємства;
- сімейними — наприклад, відносини, пов'язані зі сплатою аліментів на дитину одним з батьків.

За змістом правовідносини можуть бути регулятивними та охоронними.

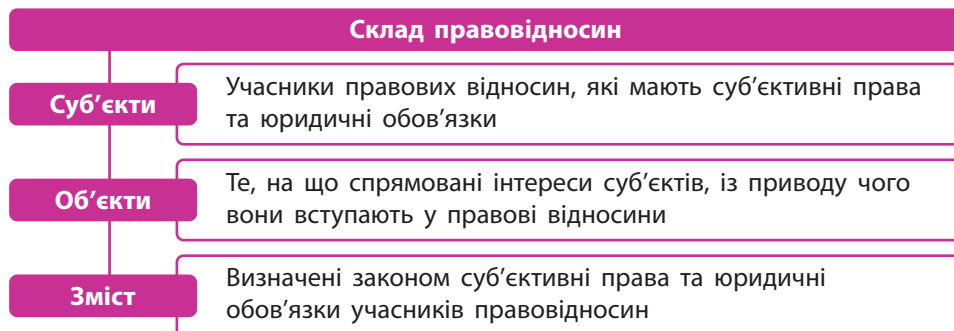
Визначте, про які види правовідносин йдеться в правових ситуаціях.

1. Мажара О., вирушаючи для відпочинку за кордон, попросив свого знайомого Гузю П. позичити йому дорожню сумку. Під час поїздки сумку з іншими речами викрали.
2. Косенко М. систематично випускав корів та інших тварин, що були в його господарстві, за його межі. Тварини заходили у двір сусідів та завдавали там шкоди. Намагаючись захистити своє майно, один із сусідів побив бика Косенка М.

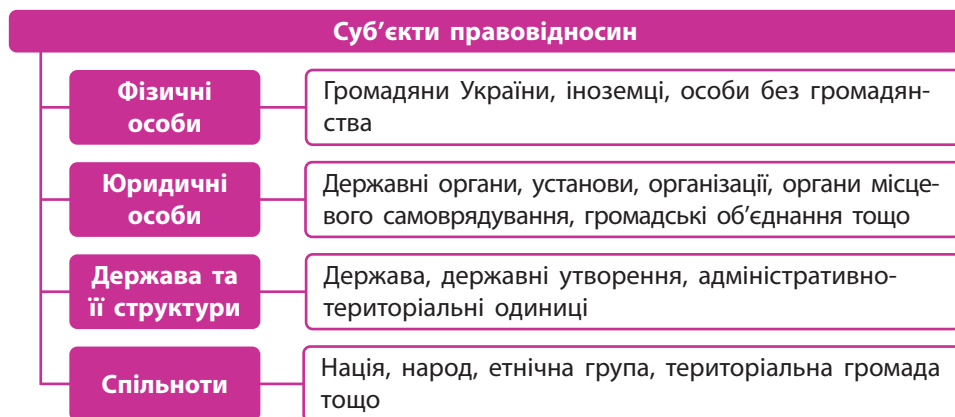

2. Склад правовідносин

Правовідносини складаються з декількох взаємопов'язаних елементів.

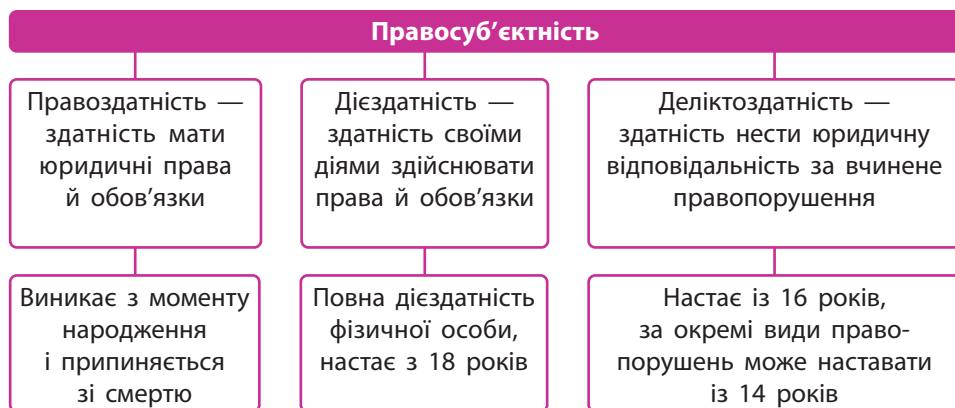

Суб'єкти правовідносин — окремі індивіди, організації (юридичні особи), певна соціальна спільнота або держава загалом, які відповідно до норм права є носіями суб'єктивних юридичних прав і обов'язків.

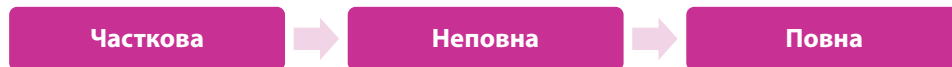
Для того щоб фізична або юридична особа була суб'єктом правовідносин, вона має володіти правосуб'єктністю, яка містить правоздатність, дієздатність та деліктоздатність.

Правосуб'єктність — передбачена нормами права можливість бути учасником правовідносин.

Особливу увагу потрібно приділити дієздатності, оскільки з досягненням певного віку ваша дієздатність зростатиме, і ви зможете отримати нові можливості.

Залежно від віку розрізняють такі види дієздатності: часткова, неповна, повна.

Часткова дієздатність існує в малолітніх осіб віком до 14 років. Вони можуть укласти лише дрібні побутові угоди (придбали собі в магазині сік, шоколадку, зошит, ручку тощо).

Неповна дієздатність з'являється в неповнолітніх осіб віком від 14 до 18 років. Вони можуть мати свої кошти, але розпоряджаються ними за згодою батьків або піклувальників.

Повна дієздатність настає з повноліттям у 18 років. Повнолітні особи самостійно здійснюють усі угоди.

ДОСЛІДЖУЄМО ДОКУМЕНТ

Опрацюйте статтю 35 Цивільного кодексу України та визначте умови, за яких неповнолітня особа може отримати повну дієздатність.

Цивільний кодекс України

Стаття 35. Надання повної цивільної дієздатності

1. Повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла 16 років і працює за трудовим договором, а також неповнолітній особі, яка записана матір'ю або батьком дитини.

2. Надання повної цивільної дієздатності провадиться за рішенням органу опіки та піклування за заявою заінтересованої особи за письмовою згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальника, а у разі відсутності такої згоди повна цивільна дієздатність може бути надана за рішенням суду.

3. Повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла 16 років і яка бажає займатися підприємницькою діяльністю.

За наявності письмової згоди на це батьків (усиновлювачів), піклувальника або органу опіки та піклування така особа може бути зареєстрована як підприємець. У цьому разі фізична особа набуває повної цивільної дієздатності з моменту державної реєстрації її як підприємця.

4. Повна цивільна дієздатність, надана фізичній особі, поширюється на усі цивільні права та обов'язки.

5. У разі припинення трудового договору, припинення фізичною особою підприємницької діяльності надана їй повна цивільна дієздатність зберігається.

Правоздатність не може бути обмежена за жодних обставин, а дієздатність можна обмежити, але лише за рішенням суду. Наприклад, якщо людина має психічний розлад, що значно впливає на її здатність усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними, то її повністю позбавляють дієздатності. А якщо людина зловживає спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами, азартними іграми тощо, то її дієздатність обмежують частково (щодо розпорядження грошима). Після лікування дієздатність може бути відновлена за рішенням суду.

ПРАВО В ДІЇ

Розв'яжіть правові ситуації.

1. Студент Денис, якому виповнилося 17 років, за свою стипендію придбав у магазині велосипед, який потім обміняв у свого друга Максима на мобільний телефон. Батько Дениса, дізнавшись про обмін, вимагав у Максима повернути велосипед. Коли останній відмовився, батько Дениса звернувся до суду з позовом до Максима щодо визнання договору обміну недійсним. Одночасно батько просив надати йому право отримувати стипендію сина та розпоряджатися нею, оскільки, на його думку, син витрачає її на купівлю непотрібних речей. Норми якої галузі права регулюють указані відносини? Яке рішення має ухвалити суд?
2. Михайло, який має дружину та двох неповнолітніх дітей, отримав заробітну плату, але всі гроші програв в ігрових автоматах. Дружина звернулася до суду з позовом щодо обмеження дієздатності Михайла через ігromанію. Михайло зазначив, що це його гроші, а оскільки він повнолітній, то може користуватися ними на власний розсуд. На чію користь суд винесе вирок? Чому?

Об'єкти правовідносин — матеріальні й нематеріальні блага, з приводу яких суб'єкти вступають у правовідносини, здійснюють свої юридичні права та обов'язки.

Предмети матеріального світу

речі, цінності, майно

Особисті немайнові блага

життя, здоров'я, честь, гідність

Послуги виробничого і невиробничого характеру

виконання роботи
за договором

Продукти духовної та інтелектуальної творчості

твори мистецтва, літератури,
живопису, кіно та інші результати
інтелектуальної діяльності

Зміст правовідносин — передбачена нормами права сукупність суб'єктивних прав та юридичних обов'язків учасників правовідносин.

Правовідносини утворюють стійкі правові зв'язки, але вони не є постійними. Залежно від обставин правовідносини можуть виникати, змінюватися або припинятися. Такі обставини називають юридичними фактами.

Юридичний факт — життєва обставина, з якою норми права пов'язують виникнення, зміну або припинення правовідносин.

За наявності норм права без юридичного факту правовідносини неможливі, тому юридичний факт є передумовою правовідносин. Наприклад, наявність норм права, які регулюють право на освіту, не означає, що людина вже її здобула. Для цього їй необхідно здійснити певні дії, які допоможуть реалізувати своє право.

Юридичні факти поділяють на групи за такими показниками:

1) за вольовою ознакою:

- події — це обставини (природні явища), виникнення та дії яких не залежать від волі суб'єктів. Наприклад: народження, хвороба, смерть людини, стихійне лихо, пожежа, землетрус;
- дії — це обставини, настання яких залежить від волі особи. Наприклад: подання документів для вступу до університету, купівля автомобіля.

Своєю чергою, дії залежно від узгодженості з правовими нормами поділяють на правомірні та неправомірні.

Правомірні дії — відповідають вимогам норм права (наприклад укладення шлюбу)

Неправомірні дії — порушують установлені норми права (наприклад правопорушення у вигляді крадіжки)

2) за юридичними наслідками:

- правоутворюючі — з якими пов'язують виникнення правовідносин. Наприклад: наказ директора про зарахування нових учнів до школи;
- правозмінюючі — з якими пов'язують зміну правовідносин. Наприклад: наказ ректора університету про переведення студента з очної на заочну форму навчання;
- правоприпиняючі — з якими пов'язують припинення правовідносин. Наприклад: наказ директора про видання учням атестата про закінчення школи.

ПРАВО В ДІЇ

Визначте, у яких з наведених тверджень йдеться про юридичні дії, а в яких — про юридичні події.

1. У Миколи народилася дочка.
2. Наталія придбала собі нове взуття.
3. У Японії стався землетрус, унаслідок якого було пошкоджено декілька будівель.
4. Учениця 5 класу звернулася до медпункту через погане самопочуття.
5. Анатолій отримав спадок унаслідок смерті свого далекого родича.

Визначте структуру правовідносин у правовій ситуації та дайте відповіді на запитання.

Пенсіонерка Муліна Т. привела додому п'ятирічну дівчинку на ім'я Олеся, яка загубилася в магазині «Дитячий світ». Через декілька днів жінка побачила оголошення про зниклу дитину. За інформацію про неї було обіцяно винагороду. Муліна Т. зателефонувала за вказаним номером телефону та повідомила, що Олеся перебуває в неї. Водночас вона зажадала від батьків не лише обіцяної винагороди, а й відшкодування витрат, понесених на утримання дитини.

1. Чи мала право Муліна Т. тримати в себе знайдену дитину?
2. Чи правомірною вимога Муліної Т. про відшкодування понесених витрат?

ПЕРЕВІРЯЄМО СВОЇ ЗНАННЯ

1. Що таке правовідносини? Яку роль вони відіграють у суспільстві?
2. Назвіть види правовідносин.
3. Чим суб'єкти правовідносин відрізняються від об'єктів?
4. Перелічіть складові частини змісту правовідносин.

МОВОЮ ПРАВА

Правовідносини — суспільні відносини, що виникають на основі норм права, учасники яких мають суб'єктивні права та юридичні обов'язки, забезпечені державою.

Правосуб'єктність — здатність фізичних і юридичних осіб у встановленому порядку бути суб'єктами правовідносин (суб'єктами права), мати юридичні права та обов'язки.

Правоздатність — здатність особи мати визначені законом права та обов'язки, брати участь у правовідносинах.

Дієздатність — можливість особи власними діями створювати, припиняти, змінювати юридичні права та обов'язки.

Деліктоздатність — здатність особи нести юридичну відповідальність.

Юридичний факт — життєва обставина, з якою норми права пов'язують виникнення, зміну або припинення правовідносин.

Тестові
завдання

rnk.com.ua/
112666

1. Яка поведінка є правомірною

Кожного дня, коли ви йдете до школи, перебуваєте на заняттях або граєте з друзями, ви вчиняєте певні дії. Залежно від правових наслідків і суспільної користі цих дій їх поділяють на правомірну поведінку та правопорушення. Наприклад, якщо ви вчасно прийшли на навчання, перейшли дорогу з дотриманням правил дорожнього руху, то йдеться про правомірну поведінку.

Правомірна поведінка — поведінка, яка відповідає приписам правових норм та охороняється державою.

Як можна визначити, чи є ваші дії правомірними?

Ознаки правомірної поведінки

Відповідність праву

Правомірна поведінка здійснюється на основі норм і принципів права

Соціальна корисність

Правомірна поведінка схвально оцінюється суспільством і державою, а також відповідає їхнім інтересам; крім того, вона не порушує прав інших людей

Добровільність і вольовий характер дій

Людина свідомо поводить себе правомірно через особисті переконання, а також розуміння переваг правомірної поведінки

Соціальна активність

Має на меті самостійність громадянської позиції людини, усвідомлення нею соціальних наслідків своїх вчинків, узгодження власних інтересів з інтересами суспільства

Гарантується, охороняється державою

Держава заохочує здійснення правомірної поведінки; якщо якісь особи порушують установлені суспільні норми, то до них застосовують примус

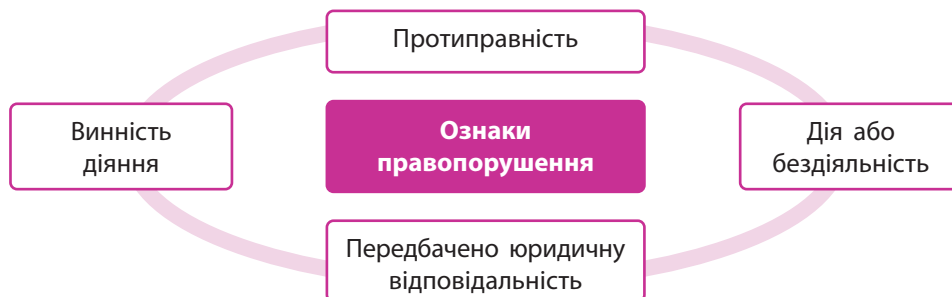
1. Наведіть приклад правомірної поведінки людини, що відповідалиме всім ознакам.
2. У чому, на вашу думку, полягають причини недотримання правомірної поведінки в нашому суспільстві? Що змушує людей здійснювати протиправні вчинки? Обговоріть у групах.

2. Правопорушення

Правопорушення є різновидом протиправної поведінки. У загальному розумінні це поведінка, яка суперечить інтересам суспільства. Вона спроможна завдати шкоди як правам і законним інтересам громадян, так і суспільству загалом.

Правопорушення — протиправна винна дія або бездіяльність, що порушує встановлені суспільні норми та за яку передбачено юридичну відповідальність.

Розглянемо основні ознаки правопорушення.

- Це протиправний акт поведінки, тобто такий, що порушує саме правову норму, а не будь-яку іншу із соціальних норм, і є порушенням заборон або невиконанням обов'язків, які зазначені в законах і підзаконних актах.
- Це діяння, яке може проявлятися у формі дії (крадіжка, розбій, наклеп) або бездіяльності (недбалість, прогул, залишення особи в безпомічному стані). Потрібно зазначити, що думки, наміри, переконання, які зовні не проявилися, не визнаються правопорушенням.
- Це свідомий і вольовий акт поведінки, тобто скоєний особою, яка розуміє характер і значення свого діяння та може керувати своїми вчинками. Якщо правопорушення скоїть малолітня

особа або людина, що має психічний розлад, то її діяння не матиме відповідної ознаки правопорушення.

- Правопорушенням визнається лише винне діяння, тобто яке скоєне умисно або з необережності та завдає своєю дією чи бездіяльністю збитки суспільству і державі.
- До правопорушника застосовують заходи державного примусу у вигляді юридичної відповідальності. Її головна мета полягає в захисті правопорядку, а також прав і свобод громадян.

Розгляньте малюнок та виконайте завдання.

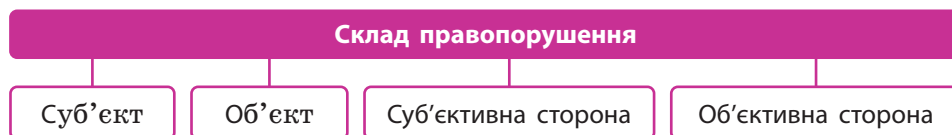
1. Знайдіть на малюнку приклади правопорушення.
2. Укажіть ознаки правопорушення в цих ситуаціях.
3. Як мали поводитися люди в метро, щоб їхні дії були правомірними?
4. Які правила користування громадським транспортом ви знаєте?

3. Склад правопорушення

Часто трапляються ситуації, коли важко зрозуміти, чи було в них правопорушення. Щоб розібратися, необхідно знати склад правопорушення.

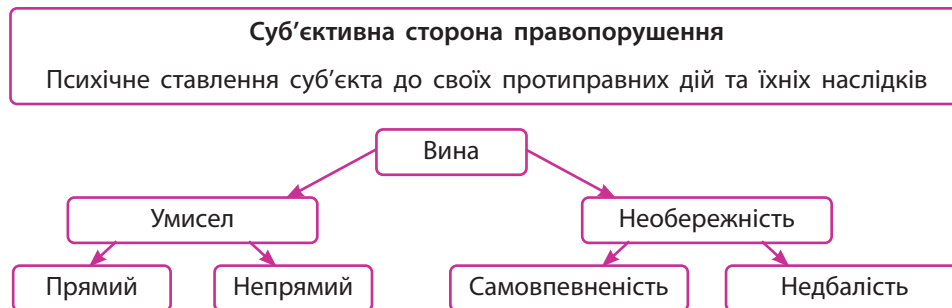
Склад правопорушення — сукупність передбачених законом об'єктивних і суб'єктивних ознак протиправного соціально шкідливого діяння, за вчинення якого винна особа несе юридичну відповідальність.

Суб'єкт правопорушення — особа, яка його вчинила. Таким суб'єктом може бути тільки психічно здорова людина, яка досягла встановленого віку притягнення до відповідальності.

Об'єкт правопорушення — суспільні відносини, яким було завдано шкоди. Об'єктом правопорушення не є викрадені речі, заборговані гроші чи підроблені документи. Ним завжди виступає порушене суб'єктивне право: право власника на володіння майном, право продавця на отримання грошей за товар, право держави на здійснення державного управління тощо.

Суб'єктивна сторона правопорушення розкриває психічне ставлення суб'єкта до вчиненого діяння та його наслідків, указує на спрямованість волі правопорушника.

Вина — основна ознака суб'єктивної сторони правопорушення. Під нею розуміють психічне ставлення суб'єкта до власного діяння і його наслідків. За відсутності вини, тобто без усвідомлення протиправного характеру своєї поведінки та її наслідків, не буде і правопорушення. Розрізняють умисну і необережну вину.

За **умисної вини** особа усвідомлює протиправний характер свого діяння, передбачає його шкідливі наслідки й бажає або

свідомо допускає їх настання. Наприклад, убивство з помсти, таємне заволодіння чужим майном. За умисні правопорушення передбачене суворіше покарання.

Необережність характеризується тим, що особа передбачає можливі шкідливі наслідки свого діяння, але легковажно розраховує, що зможе їм запобігти, або не передбачає таких наслідків, хоча мала й могла їх передбачати. Наприклад, через недбале поводження мисливця із зарядженою рушницею стався постріл, унаслідок чого зазнала поранення стороння особа.

Об'єктивну сторону правопорушення становить саме діяння, його шкідливі наслідки та причинний зв'язок між діянням і наслідками.

Протиправне діяння — акт поведінки людини, виражений в активній дії або пасивній бездіяльності.

Шкідливі наслідки — шкода, що заподіюється цим діянням. Причинний зв'язок між протиправним діянням і його шкідливими наслідками — це такий зв'язок між явищами, через який одне з них (причина) є необхідною умовою виникнення іншого (наслідку). Основна властивість причинного зв'язку — необхідність настання конкретних наслідків саме в результаті відповідного діяння, адже можливі ситуації, коли є і протиправне діяння, і шкідливі наслідки, однак причинного зв'язку між ними немає.

ПРАВО В ДІЇ

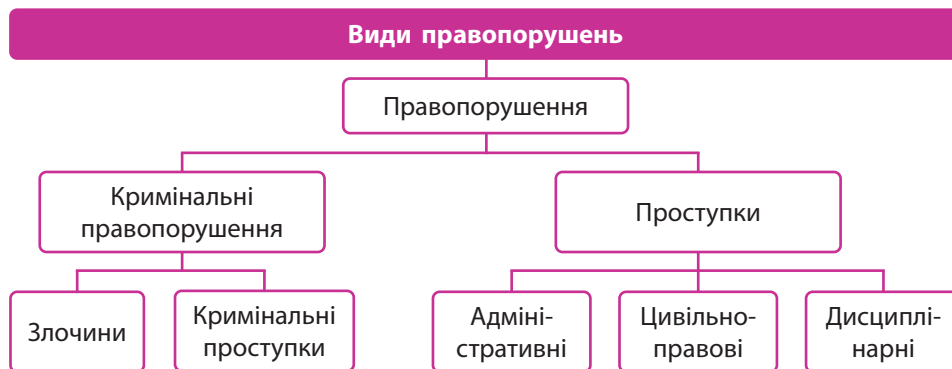
Розгляньте правові ситуації та визначте склад правопорушення.

1. Марія (15 років) та її однокласник Павло (14 років) втекли з уроків у школі та, гуляючи містом, вирішили провести випробування: почали підкладати на трамвайні рейки болти та гайки. Унаслідок їхніх дій трамвай зійшов з рейок. На щастя, ніхто не постраждав.
2. Петрик Г. був у магазині чоловічого одягу. Продавчиня в цей час приймала товар. Він узяв з прилавка костюм і вийшов із відділу на очах у покупців. У торговому центрі його затримали з украденою річчю.
3. Дмитро та Тетяна (обом по 12 років) після уроків вирішили пограти у футбол. Із цією метою вони поставили штучні ворота біля вікон першого поверху. У процесі гри м'яч влучив у вікно та розбив скло.

4. Види правопорушень

Правопорушення залежно від ступеня їхньої суспільної небезпеки поділяють на злочини і проступки.

Злочин — передбачене кримінальним законодавством особливо суспільно небезпечне винне діяння, яке посягає на суспільний лад держави, її політичну, економічну систему, власність, життя, права та свободи особи.

Проступок — правопорушення, яке завдає шкоди особі, суспільству, державі, здійснюється в різних сферах суспільного життя, має різні об'єкти впливу та юридичні наслідки.

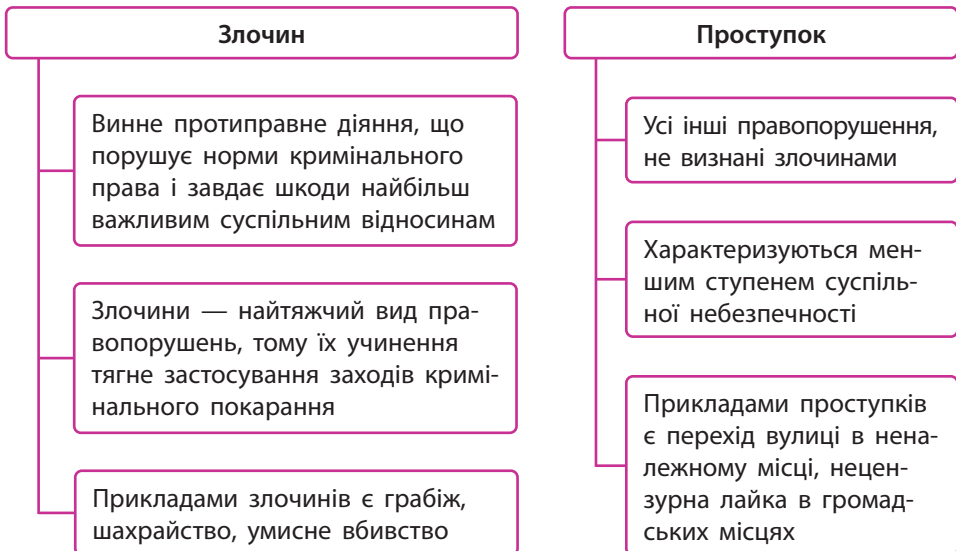
Розглянемо види проступків.

- **Конституційні** — суспільно шкідливі протиправні вчинки, які завдають шкоди порядку організації та діяльності органів влади

та управління, конституційним правам і свободам громадян, але не мають ознак складу злочину.

- **Адміністративні** — правопорушення, які посягають на громадський або державний порядок, суспільні відносини у сфері державного управління, відносини у сфері виконавчо-розпорядчої діяльності органів держави тощо (порушення правил протипожежної безпеки, митних правил тощо).
- **Цивільно-правові** — правопорушення у сфері майнових і пов'язаних з ними особистих немайнових відносин, які виникають між суб'єктами та становлять для них матеріальну або духовну цінність (наприклад, невиконання зобов'язань за цивільно-правовим договором тощо).
- **Дисциплінарні** — суспільно шкідливі вчинки, які завдають шкоди внутрішньому розпорядку діяльності підприємств, установ, організацій (наприклад, невиконання або неналежне виконання трудових обов'язків працівником).
- **Кримінальні** — діяння (дія або бездіяльність), за вчинення яких передбачене основне покарання у вигляді штрафу або покарання, не пов'язане з позбавленням волі.

Основні відмінності між злочином та проступком

Визначте, які з наведених правопорушень є злочинами, а які — проступками.

1. Віктор Петрович, керуючи автомобілем, порушив правила дорожнього руху.
2. Олег без поважної причини не прийшов на роботу.
3. Олександр у нетверезому стані тероризував сусідів, побив пенсіонера Дмитра Миколайовича, погрожував усім розправою.
4. Сергій проїхав в автобусі без квитка.
5. Марині продали в магазині неякісний товар.
6. Іванна і Микола вкрали магнітофон.

ПЕРЕВІРЯЄМО СВОЇ ЗНАННЯ

1. Яка поведінка є правомірною?
2. Які види правомірної поведінки ви знаєте?
3. Що таке правопорушення? Наведіть приклади правопорушень.
4. Назвіть склад правопорушення.
5. Чим злочин відрізняється від проступку?

МОВОЮ ПРАВА

Правомірна поведінка — поведінка, яка відповідає приписам правових норм та охороняється державою.

Правопорушення — протиправна винна дія або бездіяльність, що порушує встановлені суспільні норми та за яку передбачено юридичну відповідальність.

Склад правопорушення — сукупність передбачених законом об'єктивних і суб'єктивних ознак протиправного соціально шкідливого діяння, за вчинення якого винна особа несе юридичну відповідальність.

Злочин — передбачене кримінальним законодавством особливо суспільно небезпечне винне діяння, яке посягає на суспільний лад держави, її політичну, економічну систему, власність, життя, права та свободи особи.

Проступок — правопорушення, яке завдає шкоди особі, суспільству, державі, здійснюється в різних сферах суспільного життя, має різні об'єкти впливу та юридичні наслідки.

Тестові
завдання

rnk.com.ua/
112667

1. Юридична відповідальність

Юридична відповідальність — застосування до винної особи заходів державного примусу за вчинене нею правопорушення.

Появі юридичної відповідальності передуює неправомірне поведінка. Саме в ній знаходить відбиття негативне ставлення держави до правопорушення та людини, яка його скоїла. Тому головною підставою для юридичної відповідальності є вчинення особою правопорушення.

ДОСЛІДЖУЄМО ДОКУМЕНТ

Опрацюйте статті 58, 61, 62 Конституції України та визначте основні принципи юридичної відповідальності.

Конституція України

Стаття 58. Закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи. Ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення.

Стаття 61. Ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення.

Юридична відповідальність особи має індивідуальний характер.

Стаття 62. Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину.

Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь.

Юридична відповідальність має свої ознаки:

- спирається на державний примус, який реалізується через діяльність спеціальних державних органів;
- тягне за собою певні негативні наслідки для правопорушника, які виражаються в особистих обмеженнях або майнових стягненнях;
- застосовується тільки за винне протиправне діяння та за умови наявності складу правопорушення. Таким чином, думки або бажання вчинити правопорушення без відповідних протиправних дій не можуть бути підставою для притягнення особи до юридичної відповідальності;
- має процесуальну форму втілення. Тобто юридична відповідальність реалізується компетентним органом держави відповідно до встановленої законом процедури.

Головною метою юридичної відповідальності є охорона суспільного порядку.

2. Види і принципи юридичної відповідальності

Будь-який відступ від норм, що прийняті в суспільстві, зустрічає явний або прихований осуд. Особа, яка здійснила аморальний вчинок, засуджується людьми. Будь-яке правопорушення передбачає певну юридичну відповідальність.

Залежно від видів правопорушень розрізняють такі види юридичної відповідальності.

ВИДИ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Назва	Підстави застосування	Юридичні наслідки
Конституційна	Застосовується за порушення норм Конституції: суб'єктами можуть бути службові особи, органи держави, громадяни	Відставка посадових осіб або всього державного органу; визнання неконституційними актів законодавства
Кримінальна	Настає за вчинення злочинів і кримінальних проступків, перелік яких закріплений Кримінальним кодексом України	Довічне позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, арешт, виправні роботи, штраф тощо

Назва	Підстави застосування	Юридичні наслідки
Адміністративна	Накладається за адміністративні правопорушення (наприклад, водій порушив правила дорожнього руху)	Заходами відповідальності є адміністративні стягнення, серед яких: штраф, позбавлення спеціальних прав (права водіння автомобіля), конфіскація знарядь правопорушення, адміністративний арешт тощо
Цивільно-правова	Настає у випадку вчинення цивільно-правових проступків	Заходами відповідальності є відшкодування заподіяної шкоди, сплата штрафу тощо
Дисциплінарна	Застосовується за порушення дисципліни, накладається адміністрацією підприємства, установи, організації	Заходами є дисциплінарні стягнення, а саме: догана або звільнення з роботи
Матеріальна	Застосовується за шкоду, заподіяну працівником своєму підприємству; притягує до відповідальності адміністрація підприємства	Полягає у відшкодуванні заподіяних збитків

ПРАВО В ДІЇ

Визначте види юридичної відповідальності, яка настає в наведених ситуаціях.

1. Крадіжка державного майна.
2. Несплата комунальних послуг.
3. Безквитковий проїзд у транспорті.
4. Невчасне постачання хліба до магазину.
5. Пошкодження учнями парти в школі.
6. Розпивання алкогольних напоїв у громадському місці.
7. Запізнення працівника на роботу без поважної причини.
8. Нанесення тілесних ушкоджень іншій особі.
9. Поширення неправдивої інформації про іншу особу.
10. Забруднення навколишнього середовища.
11. Порушення правил дорожнього руху (проїзд на червоне світло).
12. Ухилення від сплати податків.

3. Обставини, що звільняють від юридичної відповідальності

Обставини, що виключають юридичну відповідальність — передбачені чинним законодавством правомірні, зовнішньо схожі зі злочинами діяння людини, що не є такими через свою суспільну корисність або прийнятність. Вони виключають юридичну відповідальність особи за заподіяну шкоду.

Одним із принципів законності держави є принцип невідворотності відповідальності за скоєне правопорушення. Проте законодавство України передбачає підстави для звільнення від юридичної відповідальності.

Підстави для звільнення від юридичної відповідальності: необхідна оборона; крайня необхідність; уявна оборона; фізичний або психічний примус; діяння, пов'язані з ризиком; затримання особи, що вчинила злочин; казус; виконання наказу.

ДОСЛІДЖУЄМО ДОКУМЕНТ

Опрацюйте витяги зі статей 36—43 Кримінального кодексу України та дайте відповіді на запитання.

1. Чим необхідна оборона відрізняється від уявної?
2. За яких обставин використання крайньої необхідності буде правомірним?
3. Як можна визначити межі необхідної оборони?

Кримінальний кодекс України

Стаття 36. Необхідна оборона

Необхідною обороною визнаються дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони.

Стаття 37. Уявна оборона

Уявною обороною визнаються дії, пов'язані із заподіянням шкоди за таких обставин, коли реального суспільно небезпечного посягання не було, і особа, неправильно оцінюючи дії потерпілого, лише помилково припускала наявність такого посягання.

Стаття 38. Затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення

1. Не визнаються злочинними дії потерпілого та інших осіб безпосередньо після вчинення посягання, спрямовані на затримання особи, яка вчинила злочин, і доставлення її відповідним органам влади, якщо при цьому не було допущено перевищення заходів, необхідних для затримання такої особи.

Стаття 39. Крайня необхідність

1. Не є кримінальним правопорушенням заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам у стані крайньої необхідності, тобто для усунення небезпеки, що безпосередньо загрожує особі чи охоронюваним законом правам цієї людини або інших осіб, а також суспільним інтересам чи інтересам держави, якщо цю небезпеку в даній обстановці не можна було усунути іншими засобами і якщо при цьому не було допущено перевищення меж крайньої необхідності.

Стаття 40. Фізичний або психічний примус

1. Не є злочином дія або бездіяльність особи, яка заподіяла шкоду правоохоронюваним інтересам, вчинена під безпосереднім впливом фізичного примусу, внаслідок якого особа не могла керувати своїми вчинками.

Стаття 41. Виконання наказу або розпорядження

1. Дія або бездіяльність особи, що заподіяла шкоду правоохоронюваним інтересам, визнається правомірною, якщо вона була вчинена з метою виконання законного наказу або розпорядження.

2. Наказ або розпорядження є законними, якщо вони віддані відповідною особою в належному порядку та в межах її повноважень і за змістом не суперечать чинному законодавству та не пов'язані з порушенням конституційних прав та свобод людини і громадянина.

Стаття 42. Діяння, пов'язане з ризиком

1. Не є злочином діяння (дія або бездіяльність), яке заподіяло шкоду правоохоронюваним інтересам, якщо це діяння було вчинене в умовах виправданого ризику для досягнення значної суспільно корисної мети.

2. Ризик визнається виправданим, якщо мету, що була поставлена, не можна було досягти в даній обстановці дією (бездіяльністю), не поєднаною з ризиком, і особа, яка допустила ризик, обґрунтовано розраховувала, що вжиті нею заходи є достатніми для відвернення шкоди правоохоронюваним інтересам.

ДОСЛІДЖУЄМО ДОКУМЕНТ (ЗАКІНЧЕННЯ)

Стаття 43. Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації

1. Не є злочином вимушене заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам особою, яка відповідно до закону виконувала спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації з метою попередження чи розкриття їх злочинної діяльності.

Необхідна оборона

Підставою для виникнення є суспільно небезпечне посягання з боку певної особи

Шкода, яка завдається, є достатньою і необхідною для негайного відвернення чи припинення посягання

Шкода завдається особі, яка посягає на недоторканність іншої сторони

Приклад: юнак захищався від нападу озброєних людей

Крайня необхідність

Підставою для виникнення є небезпека, яка може бути викликана джерелом підвищеної небезпеки, стихійними силами природи, тваринами

Шкода, яка завдається, має бути меншою, ніж шкода, яка була відвернена. Ще одна умова: ця шкода не могла бути усунена жодним іншим шляхом

Шкода завжди заподіюється не джерелу небезпеки, а інтересам третіх осіб

Приклад: хлопець розбив вітрину магазину, щоб урятувати дитину, яка опинилася в пастці під час пожежі

Крайню необхідність слід відрізнити від необхідної оборони за такими ознаками:

- 1) за необхідної оборони джерелом небезпеки виступає суспільно небезпечне посягання іншої особи, за крайньої необхідності — це дії людини, поведінка тварин, джерела підвищеної небезпеки та різноманітні технологічні процеси, стихійні сили природи тощо;

- 2) за необхідної оборони шкода заподіюється лише тому, хто посягає, а за крайньої необхідності — охоронюваним інтересам держави, суспільства або особи;
- 3) за необхідної оборони заподіяна шкода має відповідати небезпечності посягання та обстановці захисту, а за крайньої необхідності заподіяна шкода має бути рівнозначною або значно меншою, ніж шкода, яка була відвернена;
- 4) у разі перевищення меж необхідної оборони кримінальна відповідальність настає тільки у випадках, передбачених у Кримінальному кодексі України, а перевищення меж крайньої необхідності є лише обставиною, що пом'якшує покарання.

ДОСЛІДЖУЄМО ДОКУМЕНТ

Скористайтесь QR-кодом або коротким покликанням та опрацюйте статті 1169, 1171 Цивільного кодексу України. Визначте, за яких обставин відшкодовується завдана шкода під час самозахисту.

rnk.com.ua/
114701

Деякі юристи вважають, що обставини, що звільняють від юридичної відповідальності, захищають злочинців від відповідальності. Чи підтримуєте ви цю думку? Обговоріть у групах.

ПРАВО В ДІЇ

Опрацюйте правові ситуації. Визначте, чи будуть особи нести юридичну відповідальність. Чи є в цих випадках обставини, що звільняють від юридичної відповідальності?

1. Власник мотоцикла відмовився надати юнакам свій транспортний засіб для перевезення до лікарні людини, яка потрапила в аварію. Вони відібрали мотоцикл силою, але повернули його власникові того ж дня.
2. Дільничний офіцер поліції А. мешкав у селі. Як зазвичай зранку він зібрався поїхати на службу до райцентру. Раптом з одного з будинків вибігла жінка Л. Її одяг був заплямований речовиною червоного кольору, що нагадувала кров, і жінка щось вигукувала. За нею поспішав чоловік Т., який був власником цього будинку, та розмахував ножем. Працівник поліції, усвідомлюючи, що чоловік ось-ось міг наздогнати жінку та

- завдати удару ножем, вихопив табельний пістолет і поранив Т. Потім з'ясувалося, що чоловік хотів допомогти сусідці нарізати м'ясо для борщу.
3. Грицько на залізничному вокзалі взяв з перону валізу, яка залишилася без нагляду. Валіза належала Матвєєвій. Свідками цього стало подружжя Орлових, які стверджували, що на їх голосне гукання Грицько озирнувся та прискорив кроки. Коли Грицька затримали правоохоронці, він сказав, що валізу знайшов і ніяких гукань не чув.

4. Особливості юридичної відповідальності неповнолітніх

Юридичну відповідальність за правопорушення несуть не тільки дорослі, але й неповнолітні. Відповідно до чинного законодавства України неповнолітніми є особи, які не досягли віку 18 років. Проте в різних галузях права відповідальність за правопорушення настає з різного віку, що й зумовлює особливості юридичної відповідальності неповнолітніх. При цьому потрібно наголосити, що незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності.

У кримінальному праві за загальним правилом відповідальність настає із 16 років, але за окремі види злочинів — із 14 років. До їхнього переліку належать:

- умисне вбивство;
- умисне заподіяння тілесних ушкоджень що спричинили розлад здоров'я;
- зґвалтування;
- крадіжка, грабіж, розбій;
- злісне й особливо злісне хуліганство;
- умисне знищення або пошкодження державного майна, що призвело до тяжких наслідків;
- незаконне заволодіння транспортним засобом.

ПРАВО В ДІЇ

Уявіть таку ситуацію. На перерві ви почули розмову двох семикласників. Один із них розповідав, що бачив, як його одноліток намагався викрасти з магазину коштовний телефон, але був затриманий. Учні були переконані, що такі дії залишаться безкарними. Чи згодні ви з ними?

Якщо неповнолітній уперше вчинив злочин невеликої тяжкості та його виправлення можливе без застосування покарання, він

може бути звільнений від кримінальної відповідальності. У таких випадках суд застосовує до неповнолітньої особи примусові заходи виховного характеру.

До дітей від 11 років, що вчинили суспільно небезпечні діяння, але ще не досягли віку, із якого настає кримінальна відповідальність, суд може застосувати заходи виховного характеру. Одним із них є направлення дитини до спеціальних установ — спеціальних шкіл і спеціальних професійно-технічних училищ на термін до трьох років.

Примусові заходи виховного характеру:

- застереження, обмеження дозвілля;
- зобов'язання привселюдно або в іншій формі попросити вибачення в потерпілого;
- передання під нагляд батьків або педагогічного колективу;
- відшкодування завданої шкоди неповнолітньою особою, що досягла віку 15 років і має майно.

У разі скоєння неповнолітнім адміністративного проступку він нестиме відповідальність від 16 років (наприклад, за порушення правил дорожнього руху, образливе чіпання до перехожих, порушення громадського порядку та спокою, розпиття алкогольних напоїв у громадських місцях). Якщо правопорушення було скоєне у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, то це буде обтяжуючою обставиною у визначенні міри юридичної відповідальності.

ПРАВО В ДІЇ

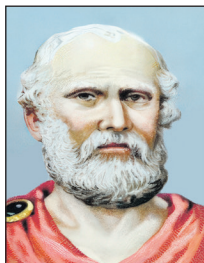
Розв'яжіть правові ситуації.

1. Учень 9 класу Петренко М. під час руху поїздів підкладав на залізничну колію різноманітні предмети. Петренко М. заявив, що він не підозрював, що своїми діями створював загрозу залізничному руху. Чи буде він нести юридичну відповідальність за свої дії?
2. Учень 7 класу Івасенко П. замість уроків пішов на територію місцевого підприємства й пошкодив там два двигуни з метою заволодіння кольоровим металом. Хто буде відповідальним за це правопорушення?
3. 17-річний громадянин Перов звинувачується в незаконному заволодінні автомобілем та втечі на ньому від правоохоронців. Після затримання виявилось, що він був у стані алкогольного сп'яніння. На суді хлопець вимагав звільнити його від відповідальності, бо в момент скоєння злочину він не міг усвідомлювати свої дії через вплив алкоголю. Чи правомірні ці вимоги? Чи задовольнить їх суд?

МИСЛИМО КРИТИЧНО

Опрацюйте наведені висловлювання. Чи погоджуєтеся ви з ними? Поміркуйте, чи відповідає цим принципам система юридичної відповідальності, передбачена в законодавстві України.

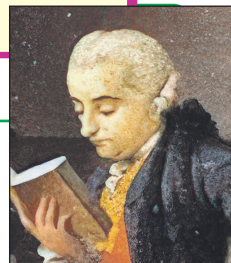

Платон

«Мудрий притягає до відповідальності не через те, що було здійснено правопорушення, а для того, щоб воно не повторилося в майбутньому».

«Не в жорстокості, а в невідворотності покарання полягає найефективніший спосіб запобігти злочину».

Чезаре Беккарія

ПЕРЕВІРЯЄМО СВОЇ ЗНАННЯ

1. Які існують види юридичної відповідальності?
2. Назвіть принципи юридичної відповідальності.
3. Якою є мета юридичної відповідальності?
4. Чим крайня необхідність відрізняється від необхідної оборони?
5. У чому полягають особливості юридичної відповідальності неповнолітніх?

МОВОЮ ПРАВА

Юридична відповідальність — застосування до винної особи заходів державного примусу за вчинене нею правопорушення.

Обставини, що виключають юридичну відповідальність — передбачені чинним законодавством правомірні, зовнішньо схожі зі злочинами діяння людини, що не є такими через свою суспільну корисність або прийнятність.

Тестові
завдання

[rnk.com.ua/
112668](http://rnk.com.ua/112668)

ПРАВОПОРУШЕННЯ (ВИДИ ЗА СУЧАСНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ)

КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ (ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ)

ІНШІ ВИДИ (НЕКРИМІНАЛЬНІ)

ЗЛОЧИНИ

- Убивство
- Розбій
- Державна зрада

КРИМІНАЛЬНІ ПРОСТУПКИ (МЕНШОЇ ТЯЖКОСТІ)

- Крадіжка (невелика)
- Легкі тілесні ушкодження
- Керування у стані сп'яніння (в окремих випадках)

АДМІНІСТРАТИВНІ ПРОСТУПКИ

- Порушення правил дорожнього руху
- Дрібне хуліганство
- Нецензурна лайка

ДИСЦИПЛІНАРНІ ПРОСТУПКИ

- Запізнення на роботу
- Невиконання наказу

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ ПРОСТУПКИ

- Порушення умов договору
- Завдання майнової шкоди

ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

ДИСЦИПЛІНАРНА

- Санкції:
- Догана
 - Звільнення

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ (ВИДИ)

КРИМІНАЛЬНА (ЗА ЗЛОЧИНИ ТА КРИМІНАЛЬНІ ПРОСТУПКИ)

- Санкції:
- Штраф
 - Громадські / виправні роботи
 - Арешт
 - Обмеження / позбавлення волі

АДМІНІСТРАТИВНА

- Санкції:
- Штраф
 - Оплатне вилучення предмета
 - Громадські роботи
 - Адміністративний арешт

ЦИВІЛЬНО-ПРОВА

- Санкції:
- Відшкодування збитків (майнових / моральних)
 - Сплата неустойки (штраф / пеня)

1. Що таке закон

На минулих уроках ви вже вивчали, що таке право, і знаєте, що це норми поведінки та загальні правила, встановлені державою. Проте самі по собі правові норми не можуть існувати, вони набирають формального вираження та закріплюються в офіційних документах — законах.

Закон — нормативно-правовий акт, прийнятий законодавчим органом державної влади, що регламентує найважливіші сфери суспільних відносин і має вищу юридичну силу.

Як відрізнити закон від інших нормативно-правових актів? Для цього необхідно знати його основні ознаки. Розглянемо їх.

- Закони ухвалюються вищими законодавчими органами державної влади. В Україні прийняття законів є компетенцією Верховної Ради України.
- Закон має вищу юридичну силу, тобто всі інші нормативно-правові акти приймають на основі закону.
- Закон — це завжди письмовий акт, який містить норми права, що регулюють найважливіші суспільні відносини.
- Закон ухвалюють в особливому процедурному порядку, без дотримання якої він буде недійсним.

Законів України мають дотримуватися як громадяни нашої держави, так й іноземці або особи без громадянства, які перебувають на її території. Якщо ж особа порушуватиме закон, то її буде притягнуто до юридичної відповідальності.

1. Які закони ви знаєте?
2. Які питання, на ваш погляд, мають регулюватися законами?
3. Хто, на вашу думку, може ініціювати створення нових законів?

ДОСЛІДЖУЄМО ДОКУМЕНТ

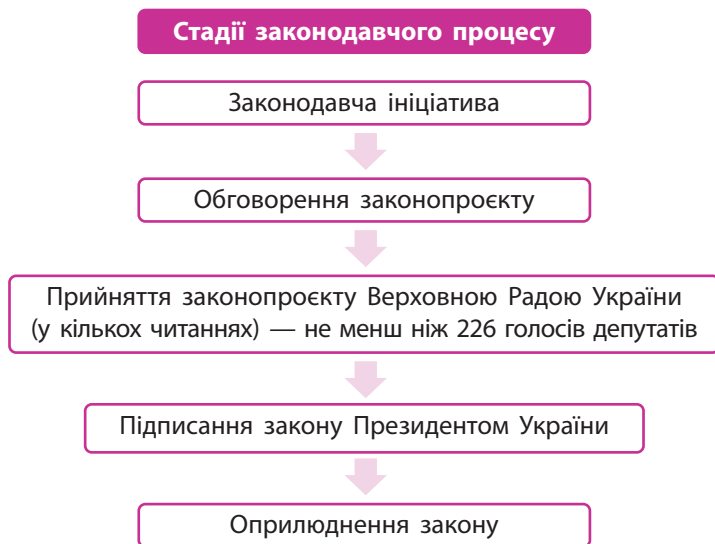
Опрацюйте статтю 93 Конституції України та дайте відповіді на запитання.

1. Кому належить право законодавчої ініціативи?
2. Чи мають право законодавчої ініціативи звичайні громадяни?
3. Кому б ще ви надали право законодавчої ініціативи? Чому?

Конституція України

Стаття 93. Право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України належить Президентові України, народним депутатам України та Кабінету Міністрів України.

Процедуру розроблення і прийняття законів називають **законодавчим процесом**. Він має кілька етапів. Порядок прийняття законів України визначає Конституція України.

Закони в Україні приймає Верховна Рада простою більшістю голосів (226). Усі закони мають бути доведені до відома громадян, тобто оприлюднені. Офіційне опублікування законів є необхідною умовою набрання ними чинності. Неопубліковані закони застосуванню не підлягають.

Серед законів також виокремлюють акти з різною юридичною силою.

- **Конституційні закони** — акти, що вносять зміни і доповнення до Конституції, а також становлять основу розвитку правової системи. Для їх прийняття потрібно 2/3 голосів депутатів від конституційного складу Верховної Ради України.
- **Звичайні закони** — нормативні акти, які приймаються на основі й на виконання Конституції і визначають основи правового регулювання суспільних відносин у певній сфері (наприклад, Закон «Про освіту»). Звичайні закони приймаються простою більшістю від конституційного складу Верховної Ради України.

2. Що таке Конституція

Найголовнішим законом держави є Конституція.

Конституція — це теж закон, але вона посідає особливе місце серед усіх законів держави. Конституція закріплює основні права, свободи та обов'язки громадян, основи державного ладу, основи будови держави, визначає, як утворюються та діють органи влади. Тому її називають Основним Законом. Конституція як закон має найвищу юридичну силу. Це означає, що жодне положення будь-якого закону не може суперечити їй.

ДІЗНАЄМОСЯ БІЛЬШЕ

Слово «конституція» перекладається з латинської мови як «устрій», «утвердження». У Стародавньому Римі конституціями називали окремі документи, які видавали імператори.

Першими писаними конституціями сучасного типу вважають Конституцію США (1787 р.) та Франції (1791 р.). До ранніх конституційних актів також належить Конституція Пилипа Орлика, укладена у вигляді договору між гетьманом і козацькою старшиною. Цей документ складався із 16 статей та визначав основи політичного устрою Козацької України. Він закріплював ознаки республіканського устрою з елементами демократії.

Пилип Орлик

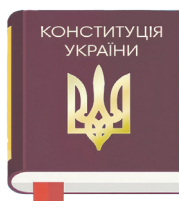
Конституція України

Стаття 8. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй.

Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується.

Розрізняють писані й неписані конституції.

- **Писана конституція** може складатися як з одного, так і з кількох окремих документів, що були прийняті в різний час та офіційно проголошені Основним Законом держави. Так, Конституція Швеції складається з Акта про форму правління, Акта про престолонаступництво, Акта про свободу друку та Акта про свободу вираження поглядів.
- **Неписаною конституцією** називають сукупність несистематизованих законів, судових прецедентів і звичаїв, які фактично закріплюють певний державний лад у країні, проте є не проголошеними формально її Основним Законом. Наприклад, у Великій Британії конституцію замінюють такі акти: Велика хартія вольностей 1215 р., Білль про права 1689 р., Акт про парламент 1911 р., Акт про громадянство 1981 р. та інші. Неписані конституції мають також Нова Зеландія, Ізраїль.

Конституція України

ОСНОВНІ ДАТИ

Конституція потрібна, щоб визначити, як організована влада в державі та як вона працює. Також Конституція окреслює основні правила та напрям розвитку держави.

Чи є у вашому закладі освіти шкільний парламент? Які питання він вирішує? Запропонуйте варіанти вдосконалення процедури прийняття рішень у шкільному парламенті.

Конституція України набрала чинності 28 червня 1996 р. Вона складається з преамбули та 15 розділів. У преамбулі підкреслено, що Верховна Рада України ухвалює цю Конституцію як Основний Закон держави від імені українського народу — громадян України всіх національностей.

Розділи Конституції визначають загальні засади функціонування Української держави, основні права, свободи та обов'язки людини й громадянина, завдання та функції діяльності Верховної Ради України, Президента, Кабінету Міністрів та інших органів виконавчої влади, засади здійснення правосуддя, територіальний устрій держави тощо.

ДІЗНАЄМОСЯ БІЛЬШЕ

Структура Конституції України

Преамбула	VII. Прокуратура (статті 121—123) (виключено)
I. Загальні засади (статті 1—20)	VIII. Правосуддя (статті 124—131)
II. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина (статті 21—68)	IX. Територіальний устрій України (статті 132—133)
III. Вибори. Референдум (статті 69—74)	X. Автономна Республіка Крим (статті 134—139)
IV. Верховна Рада України (статті 75—101)	XI. Місцеве самоврядування (статті 140—146)
V. Президент України (статті 102—112)	XII. Конституційний Суд України (статті 147—153)
VI. Кабінет Міністрів України. Інші органи виконавчої влади (статті 113—120)	XIII. Внесення змін до Конституції України (статті 154—159)
	XIV. Прикінцеві положення (статті 160—161)
	XV. Перехідні положення

3. Підзаконний нормативно-правовий акт

На основі законів та для втілення в життя записаних у них положень виникають нормативно-правові документи — підзаконні акти.

Підзаконний нормативно-правовий акт — акт, який видається відповідно до закону та на підставі закону для конкретизації законодавчих розпоряджень і їхнього трактування або встановлення первинних норм.

Підзаконність нормативно-правових актів не означає меншу юридичну обов’язковість. Хоча їхня дія не має такої ж загальності та верховенства, як у законів. Підзаконні акти забезпечують виконання законів. Це відбувається через більш детальне й конкретне регулювання різних суспільних відносин, які не можуть бути повністю врегульовані лише законами.

Підзаконні нормативні акти різняться за юридичною чинністю. Вона залежить від становища органів держави, які видають ці акти, їхньої компетенції, а також характеру та призначення самих актів.

Акт нижчої державної інстанції перебуває не лише під законом, а й під нормативними актами всіх вищих державних органів, яким він покликаний відповідати. Наприклад, акти Міністерства освіти і науки України мають відповідати не лише «Закону про освіту», а й нормативним документам Президента, Кабінету Міністрів, Міністерства фінансів України.

Залежно від суб’єктів, що їх видали, розрізняють такі види підзаконних нормативно-правових актів:

- Президента України;
- Кабінету Міністрів України;
- Верховної Ради України;
- міністерства, державних комітетів;
- місцевих державних адміністрацій;
- органів місцевого самоврядування;
- відділів та управлінь відповідних центральних органів на місцях.

Крім нормативно-правових, існують індивідуально-правові акти — документи, видані на основі певних нормативно-правових актів задля вирішення конкретної справи (звільнення, нагородження, підвищення по службі, помилування тощо). Вони не мають загальнообов’язкового характеру та передбачають одноразове використання.

Розташуйте наведені документи відповідно до рівня їхньої юридичної сили.

1. Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності».
2. Конституція України.
3. Закон України «Про внесення змін до статті 98 Конституції України».
4. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про реорганізацію Придніпровської державної академії фізичної культури і спорту».
5. Розпорядження Голови Харківської обласної державної адміністрації «Про направлення на альтернативну (невійськову) службу».
6. Кримінальний кодекс України.

4. Систематизація нормативних актів

Нормативних актів дуже багато, у зв'язку із чим вони потребують систематизації. Систематизація нормативних актів — це діяльність з їх упорядкування та вдосконалення, приведення до певної внутрішньої узгодженості через створення нових документів або збірників.

Основні види систематизації актів — кодифікація та інкорпорація.

Кодифікація — вид систематизації нормативних актів, що мають спільний предмет регулювання, який полягає в їх змістовній переробці (усуненні розбіжностей і суперечностей, скасування застарілих норм) та створенні зведеного нормативного акта. Різновидами кодифікованих актів є кодекс, статут, положення.

Інкорпорація — вид систематизації нормативних актів, який полягає в упорядкуванні їх у збірники без зміни змісту. Критерії систематизації в цьому випадку такі: хронологічний або алфавітний порядок, напрям діяльності, сфера суспільних відносин, тематика наукового дослідження тощо.

Кодекс — кодифікований акт, який забезпечує детальне правове регулювання певної сфери суспільних відносин. Він має структурний розподіл на частини, розділи, підрозділи, статті, що певною мірою відображають зміст тієї чи іншої галузі права. У сучасному законодавстві України діють Кримінальний кодекс, Кодекс про адміністративні правопорушення, Сімейний кодекс, Земельний кодекс, Водний кодекс тощо.

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВЧИХ АКТІВ

Кодифікація	Інкорпорація	Консолідація
Здійснюється шляхом перероблення та зведення правових норм, що містяться в різних актах, у логічно узгоджений нормативно-правовий акт, який системно і вичерпно регулює певну сферу суспільних відносин	Вид систематизації нормативних актів, який полягає в упорядкуванні їх у збірники без зміни змісту. Критерії систематизації: хронологічний або алфавітний порядок, напрям діяльності, сфера суспільних відносин тощо	Зведення в єдиний нормативно-правовий акт декількох актів, що регулюють певну сферу суспільних відносин без зміни змісту

Опрацюйте таблицю та наведіть приклади кожного виду систематизації законодавчих актів.

ПЕРЕВІРЯЄМО СВОЇ ЗНАННЯ

1. Що таке закон?
2. Що регулюють закони?
3. Хто розробляє закони?
4. Хто має право приймати закони?
5. Що таке підзаконний акт?

МОВОЮ ПРАВА

Закон — нормативно-правовий акт, прийнятий законодавчим органом державної влади (парламентом) або референдумом, що регламентує найважливіші сфери суспільних відносин і має вищу юридичну силу.

Законодавчий процес — установлений порядок діяльності спеціально уповноважених державних органів з приводу створення, зміни або скасування законів.

Підзаконний нормативно-правовий акт — акт, який видається відповідно до закону та на підставі закону для конкретизації законодавчих розпоряджень і їхнього трактування або встановлення первинних норм.

Кодекс — зведений закон, який об'єднує норми права, що стосуються певної сфери відносин у суспільстві.

Тестові завдання

rnk.com.ua/
112669

ПРАВО

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ

СИСТЕМА

загальнообов'язкових
правил поведінки
(норм)

КИМ УСТАНОВЛЮЄТЬСЯ

державою
(або санкціонується)

МЕТА

регулювання
найважливіших
суспільних відносин

ГАРАНТІЯ

забезпечується
силою державного
примусу

ФОРМА

виражене в офіційних
джерелах
(формальна
визначеність)

ДЖЕРЕЛА (ФОРМИ) ПРАВА

ПРИРОДНЕ ПРАВО

Невід'ємні права людини,
що належать їй від
народження незалежно
від їх закріплення
державою

ПРАВОВИЙ ЗВЧАЙ

Санкціоноване державою
правило, що склалося історично

СУДОВИЙ ПРЕЦЕДЕНТ

Рішення суду,
що стає
зразком

НОРМАТИВНО- ПРАВОВИЙ АКТ

основне джерело в Україні

ПІДЗАКОННІ АКТИ

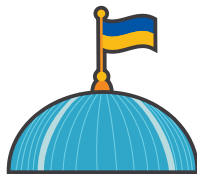
Укази Президента,
постанови
Кабінету Міністрів,
відповідність
законам

ЗАКОН

Приймається
законодавчим органом
або на референдумі,
вища юридична сила

КОНСТИТУЦІЯ

Основний Закон,
найвища юридична сила

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА: ПРАВОВІДНОСИНИ

ЩО ЦЕ: суспільні відносини, урегульовані
нормами права

СТРУКТУРА ПРАВОВІДНОСИН (СКЛАД)

СУБ'ЄКТИ

Учасники
(фізичні та юридичні
особи, держава)
з правосуб'єктністю

ОБ'ЄКТИ

Те, з приводу чого
виникають
відносини (блага, дії)

ЗМІСТ

Суб'єктивні права
та юридичні
обов'язки

ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ

Юридичні факти
(події або дії)

Наприклад, якщо ви зіткнулися з проблемами в іншій країні (порушення ваших прав, незаконне переслідування тощо), можна звернутися по допомогу до українського посольства або консульства.

Основні положення про громадянство закріплені в Конституції України та Законі України «Про громадянство України».

Слід зазначити, що не всі особи, які проживають на території України, є її громадянами.

Громадянин

Людина, що має стійкий правовий зв'язок із конкретною державою, що проявляється у взаємних правах та обов'язках

Іноземець

Особа, яка має громадянство іншої держави та не є громадянином України

Апатрид

Особа, яка не має громадянства жодної країни. Вона підпорядкована законам тієї держави, на території якої перебуває

Біпатрид

Особа, яка має подвійне громадянство

Набути громадянство України можна за таких підстав:

- за народженням;
- за територіальним походженням;
- унаслідок прийняття до громадянства;
- унаслідок поновлення в громадянстві;
- унаслідок усиновлення;
- за іншими підставами, передбаченими міжнародним договором.

Іноземці та особи без громадянства можуть бути прийняті до громадянства України. Для цього їм необхідно написати заяву про бажання отримати громадянство України.

Необхідні умови:

- 1) визнання і дотримання Конституції України та законів України;
- 2) знання основ Конституції України, історії України, володіння державною мовою на достатньому рівні (складання відповідних іспитів);

- 3) відсутність іноземного громадянства (для осіб без громадянства) або зобов'язання припинити іноземне громадянство (для іноземців);
- 4) безперервне проживання на законних підставах на території України протягом останніх п'яти років;
- 5) отримання дозволу на імміграцію;
- 6) наявність законних джерел існування (крім осіб, яким надано статус біженця або притулок в Україні).

До громадянства України не приймають осіб, які:

- вчинили злочин проти людства або здійснювали геноцид;
- були засуджені в Україні до позбавлення волі за вчинення тяжкого злочину або вчинили його на території іншої держави;
- своїми протиправними діями створювали загрозу національній безпеці України.

Громадянство України припиняється внаслідок виходу з громадянства України, втрати громадянства України або за підставами, передбаченими міжнародним договором.

Підстави для припинення громадянства України

Унаслідок виходу з громадянства України

Громадянин України, який виїхав на постійне проживання за кордон або дістав гарантії про прийняття в іноземне громадянство, за власним бажанням може вийти з громадянства України. Вихід із громадянства України дітей віком від 14 до 18 років може відбуватися лише за їхньою згодою

Унаслідок втрати громадянства України

Добровільне набуття громадянином України громадянства іншої держави; набуття громадянства України внаслідок обману, свідомого подання неправдивих відомостей або фальшивих документів; добровільний вступ на військову службу іншої держави

За підставами, передбаченими міжнародним договором

Якщо така можливість передбачена міжнародними угодами між двома країнами із чітким зазначенням необхідних процедур

ДОСЛІДЖУЄМО ДОКУМЕНТ

Опрацюйте статтю 2 Закону «Про громадянство України» та дайте відповіді на запитання.

1. Якими є основні принципи законодавства про громадянство України?
2. Що таке принцип єдиного громадянства?
3. 18 червня 2025 р. Верховна Рада прийняла Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення реалізації права на набуття та збереження громадянства України», який запроваджує інститут множинного громадянства. Поміркуйте, якими є потенційні переваги та недоліки множинного громадянства.
4. Чи можна позбавити громадянства України?

Закон «Про громадянство України»

Стаття 2. Принципи законодавства України про громадянство
Законодавство України про громадянство ґрунтується на таких принципах:

- 1) єдиного громадянства — громадянства держави Україна, що виключає можливість існування громадянства адміністративно-територіальних одиниць України. Якщо громадянин України набув громадянство (підданство) іншої держави або держав, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України. Якщо іноземець набув громадянство України, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України;
- 2) запобігання виникненню випадків без громадянства;
- 3) неможливості позбавлення громадянина України громадянства України;
- 4) визнання права громадянина України на зміну громадянства;
- 5) неможливості автоматичного набуття громадянства України іноземцем чи особою без громадянства внаслідок укладення шлюбу з громадянином України або набуття громадянства України його дружиною (чоловіком) та автоматичного припинення громадянства України одним з подружжя внаслідок припинення шлюбу або припинення громадянства України другим з подружжя;
- 6) рівності перед законом громадян України незалежно від підстав, порядку і моменту набуття ними громадянства України;
- 7) збереження громадянства України незалежно від місця проживання громадянина України.

ПРАВО В ДІЇ

Розв'яжіть правові ситуації.

1. Коломієць Юрій Степанович у 1995 р. за власним клопотанням вийшов з громадянства України та набув громадянство Канади. У 2025 р. він звернувся до консульської установи України в Канаді щодо прийняття його до громадянства України. Заявнику було відмовлено, оскільки весь цей час він проживав у Канаді. Дайте юридичну оцінку ситуації.
2. Під час реєстрації шлюбу між громадянкою України Ракітною Н. В. та громадянином Молдови Маранеску Ю. З. наречений вимагав видати йому паспорт громадянина України. Дайте юридичну оцінку ситуації.
3. Громадянин України Водопляс П. П., що проживає в Хмельницькому, звернувся з клопотанням про вихід із громадянства України. Підставою для цього він назвав намір виїхати на постійне місце проживання в США. Чоловік пояснив, що там проживають його повнолітні діти, а він досягнув пенсійного віку та потребує відповідного догляду й утримання. Чи задовольнять його прохання?

2. Конституційні гарантії прав і свобод людини й громадянина

Конституція України містить досить широкий і демократичний перелік прав і свобод людини й громадянина, а також закріплює гарантії їхньої реалізації та захисту.

Конституційні гарантії — відповідні умови й способи, що сприяють реалізації кожною людиною і громадянином своїх прав, свобод та обов'язків, закріплених Конституцією України. Конституційні гарантії поділяють на особисті, політичні, економічні, ідеологічні та юридичні.

ДОСЛІДЖУЄМО ДОКУМЕНТ

Опрацюйте статтю 55 Конституції України та визначте, хто може здійснювати захист прав і свобод людини й громадянина.

Конституція України

Стаття 55. Права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань.

Особисті гарантії — власні можливості людини й громадянина щодо захисту своїх прав, свобод, законних інтересів та обов'язків.

Особисті гарантії

Право на захист у суді, у міжнародних судах або відповідних міжнародних організаціях, а також право на захист уповноваженого Верховної Ради України з прав людини

Право на відшкодування матеріальних і моральних збитків, заподіяних державними органами, органами місцевого самоврядування

Право знати свої права й обов'язки

Право на правову допомогу

Право не виконувати явно злочинні накази

Право не нести відповідальності за відмову свідчити або давати пояснення щодо себе, членів сім'ї або близьких родичів

ДІЗНАЄМОСЯ БІЛЬШЕ

Парламентський контроль за дотриманням конституційних прав і свобод людини й громадянина та захист прав кожного на території України і в межах її юрисдикції здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (омбудсмен).

Однією з головних функцій омбудсмена у світі є контроль за діяльністю виконавчих та інших органів державної влади шляхом розгляду скарг громадян на дії тих чи інших органів або посадових осіб, що призвели до порушення прав і свобод людини й громадянина. Діяльність омбудсмена давно стала частиною захисту демократії в розвинених державах. Ця посада вперше з'явилася у Швеції як протипава необмеженій владі короля.

Будівля Секретаріату
Уповноваженого Верховної Ради
України з прав людини

Під *політичними гарантіями* розуміють:

- свободу політичної діяльності, що не заборонена законом;
- визнання народу єдиним джерелом влади, здійснення влади за принципом розподілу на законодавчу, виконавчу та судову;
- обмеження діяльності політичних організацій, що становлять небезпеку для державного ладу.

Основними *економічними гарантіями* є:

- рівність усіх форм власності та їхній захист державою;
- справедливість розподілу суспільного багатства;
- гарантування приватної власності.

До *ідеологічних гарантій* належать:

- ідеологічне різноманіття суспільного життя та відсутність державної (обов'язкової) ідеології і цензури;
- забезпечення вільного розвитку мов;
- сприяння згуртуванню та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури.

Юридичні гарантії — державно-правові заходи, що забезпечують здійснення та охорону права, свобод і обов’язків людини й громадянина. Саме вони здебільшого становлять механізм реалізації прав і свобод людини й громадянина.

Юридичні гарантії

Юридичне закріплення гарантій прав і свобод, адже вони є невідчужуваними й непорушними. Крім того, їх не можна скасувати, а в разі ухвалення нових законів або внесення змін у чинні закони не допускається звуження змісту та обсягу наявних прав і свобод

Охорона й захист державою прав і свобод, обов’язковість відшкодування громадянину заподіяних матеріальних або моральних збитків

Право знати свої права й обов’язки. Закони та інші нормативно-правові акти, які визначають права й обов’язки громадян, але не доведені до відома населення, не є чинними

Право будь-якими, не забороненими законом способами захищати свої права й свободи від порушень і протиправних посягань

Активізація діяльності об’єднань громадян, що сприяють охороні й захисту прав і свобод. Для надання правової допомоги в Україні діє адвокатура

3. Основні обов’язки громадян України

Держава несе відповідальність перед своїми громадянами й зобов’язана захищати їхні права і свободи. Проте й громадяни України теж мають обов’язки щодо держави та одне одного.

Конституційні обов’язки — установлені Конституцією України види необхідної обов’язкової поведінки особи, яка постійно або тимчасово перебуває на території України.

Здобуття повної загальної середньої освіти належить до обов'язків громадян України

ДОСЛІДЖУЄМО ДОКУМЕНТ

Опрацюйте статті Конституції України та визначте, які основні обов'язки громадян у них закріплені. Як ви вважаєте, чому незнання законів не звільняє від відповідальності?

Конституція України

Стаття 65. Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України. <...>

Стаття 66. Кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки.

Стаття 67. Кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом. <...>

Стаття 68. Кожен зобов'язаний неухильно дотримуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей. Незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності.

Відповідно до статті 51 Конституції України батьки зобов'язані утримувати своїх дітей до їхнього повноліття. Своєю чергою, повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків. Крім того, якщо батьки або особи, що їх замінюють, ухиляються від обов'язку забезпечити необхідні умови для розвитку, навчання, виховання дітей, їм загрожує адміністративна або навіть кримінальна відповідальність.

4. Права та обов'язки громадян в умовах надзвичайного й воєнного станів

Надзвичайний стан — особливий правовий режим, який може бути тимчасово запроваджений в Україні або її окремих районах у разі виникнення надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру, захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства.

Воєнний стан — особливий правовий режим, який може бути запроваджений в Україні або її окремих районах у разі збройної агресії, загрози нападу, небезпеки для державної незалежності України, її територіальної цілісності. Він передбачає надання відповідним органам державної влади й місцевого самоврядування, а також військовому командуванню повноважень, необхідних для відвернення загрози та підтримання національної безпеки.

ДІЗНАЄМОСЯ БІЛЬШЕ

Надзвичайний або воєнний стан в Україні може бути запроваджений Указом Президента України. Потім протягом двох днів його має затвердити Верховна Рада України. Лише після цього режим надзвичайного або воєнного стану набуває повної юридичної сили та починає діяти на визначеній території.

В умовах воєнного або надзвичайного стану держава може **обмежити на певний строк деякі права і свободи**. Наприклад:

- установлення особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування на певній території;
- посилення охорони громадського порядку та об'єктів, що забезпечують життєдіяльність населення та народного господарства;
- заборона проведення масових заходів, страйків, референдумів, виборів;
- запровадження комендантської години;
- перевірка документів у громадян, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян;

- особливі правила користування зв'язком і передання інформації через комп'ютерні мережі;
- примусове вилучення майна.

Не можуть бути обмежені такі права і свободи, передбачені Конституцією:

- право на громадянство та його зміну;
- право на життя, повагу до гідності людини, свободу та недоторканність, рівність громадян перед законом;
- право на звернення до органів державної влади, захист прав і свобод;
- право на житло, шлюб, рівність дітей у їхніх правах;
- право на відшкодування коштом держави матеріальної і моральної шкоди;
- право на знання своїх прав та обов'язків, незворотність дії законів та інших нормативних актів;
- право на правову допомогу, необов'язковість виконання явно злочинних наказів, неможливість подвійного притягнення до юридичної відповідальності;
- право на те, щоб вважатися невинуватим у вчиненні злочину, доки вину не буде доведено;
- право на відмову давати свідчення щодо себе, членів сім'ї та близьких родичів.

Чим надзвичайний стан відрізняється від воєнного стану?

5. Права біженців і тимчасово переміщених осіб в Україні

Біженець — особа, яка не є громадянином України і внаслідок певних причин перебуває за межами своєї країни та не може користуватися її захистом. Такими причинами можуть бути обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або через політичні переконання.

Опрацюйте статтю 15 Закону «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту». Визначте, які права мають біженці на території України.

Закон «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту»

Стаття 15. Права особи, яку визнано біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту

1. Особа, яку визнано біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, має рівні з громадянами України права на:

- пересування, вільний вибір місця проживання, вільне залишення території України, крім обмежень, встановлених законом; працю; провадження підприємницької діяльності, не забороненої законом; охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування; відпочинок; освіту; свободу світогляду і віросповідання;
- направлення індивідуальних чи колективних письмових звернень або особисте звернення до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб цих органів;
- володіння, користування і розпорядження своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності;
- оскарження до суду рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб;
- звернення за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини;
- безоплатну правову допомогу в установленому порядку.

2. Особа, яку визнано біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, має рівні з громадянами України права у шлюбних та сімейних відносинах.

3. Особа, яку визнано біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, має право на одержання грошової допомоги, пенсії та інших видів соціального забезпечення в порядку, встановленому законодавством України, та користування житлом, наданим у місці проживання.

4. Особа, яку визнано біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, користується іншими правами і свободами, передбаченими Конституцією та законами України.

Діти з тимчасово окупованих районів Луганської і Донецької областей у Харкові. 2015 р.

Водночас особи, які отримали захист в Україні, мають такі обов'язки:

- повідомляти про зміну прізвища, сімейного стану, місця проживання або громадянства;
- ставати на облік за новим місцем проживання в разі переїзду;
- щороку проходити перереєстрацію у встановлений строк.

Внутрішньо переміщеною особою є особа, що перебуває на території України на законних підставах, але вимушено залишила своє місце проживання через збройний конфлікт, тимчасову окупацію, порушення прав людини, надзвичайну ситуацію тощо.

Факт внутрішнього переміщення підтверджується відповідною довідкою, що діє безстроково. Україна робить усе можливе, щоб підтримати внутрішньо переміщених осіб, зокрема забезпечити для них соціальні виплати.

Внутрішньо переміщені особи можуть голосувати на виборах і референдумах, змінюючи місце голосування без зміни виборчої адреси.

ДОСЛІДЖУЄМО ДОКУМЕНТ

Скористайтесь QR-кодом або коротким покликанням та опрацюйте статтю 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Визначте, які права та обов'язки мають внутрішньо переміщені особи.

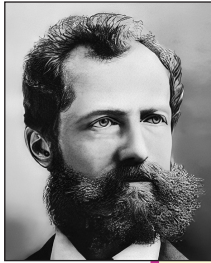

rnk.com.ua/
114700

МИСЛИМО КРИТИЧНО

Прочитайте висловлювання видатних людей. Яку думку ви підтримуєте? Як ви вважаєте, чи може право існувати без обов'язків?

Вільгельм
Віндельбанд

«Моє право полягає
в тому, що в інших
є обов'язки щодо мене».

Ми втратили баланс між правами та обов'язками. Сьогодні всі говорять суто про права, але ніхто не згадує про обов'язки. Як наслідок ми рухаємо суспільство в хибному напрямку».

Такеші Кітано

ПЕРЕВІРЯЄМО СВОЇ ЗНАННЯ

1. Назвіть гарантії конституційних прав і свобод.
2. Хто такий омбудсмен? Яку роль він відіграє в захисті прав і свобод? Чи є у вашому закладі освіти шкільний омбудсмен? Які завдання він виконує?
3. Які права й обов'язки мають громадяни під час воєнного та надзвичайного станів? Як вважаєте, чому деякі права громадян обмежені за цих умов?
4. Складіть таблицю про права й обов'язки іноземців, апатридів, біженців і внутрішньо переміщених осіб.

МОВОЮ ПРАВА

Громадянство — юридично визначений, стійкий, необмежений у просторі правовий зв'язок між особою та певною державою, що визначає їхні взаємні права й обов'язки.

Конституційні гарантії — відповідні умови й способи, що сприяють реалізації кожною людиною і громадянином своїх прав, свобод та обов'язків, закріплених Конституцією України.

Конституційні обов'язки — установлені Конституцією України види необхідної обов'язкової поведінки особи, яка постійно або тимчасово перебуває на території України.

Тестові
завдання

rnk.com.ua/
112670

1. Права людини

Права людини — можливості, необхідні людині для існування та розвитку. Людина є біологічною істотою, тому потребує їжі, житла, одягу тощо.

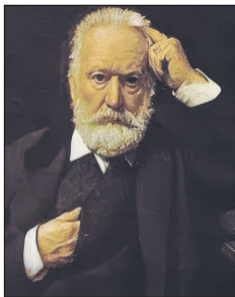
Свободи людини — так само можливості людини, необхідні для її існування та розвитку, як-от свобода думки, совісті й віросповідання, пересування, вибору місця проживання тощо.

Права не надаються державою, а з'являються від народження людини й належать їй протягом усього життя. Права і свободи є своєрідним гарантом невтручання держави в особисті справи людини. Однак при цьому саме на державу покладено обов'язок щодо забезпечення прав і свобод.

МИСЛИМО КРИТИЧНО

Прочитайте висловлювання та поміркуйте: права і свободи — це різні чи тотожні поняття.

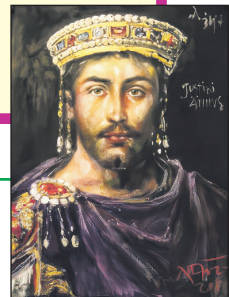

Віктор Гюго

«Усвідомлення права розвиває усвідомлення обов'язку. Загальний закон — це свобода, яка закінчується там, де починається право іншої людини».

«Свобода є природною можливістю кожної людини робити все, що їй заманеться, якщо це не заборонене силою або правом».

Юстиніан I

ДОСЛІДЖУЄМО ДОКУМЕНТ

Опрацюйте статті 3, 21, 23 Конституції України та дайте відповіді на запитання.

1. На яких принципах ґрунтуються права і свободи людини в Україні?
2. За яких умов людина має право на вільний розвиток своєї особистості?
3. У чому полягає головний обов'язок держави?

Конституція України

Стаття 3. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Стаття 21. Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними.

Стаття 23. Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості.

ДІЗНАЄМОСЯ БІЛЬШЕ

Циліндр Кіра — глиняна знахідка VI ст. до н. е., яку історики називають першою Декларацією прав людини. Циліндр вкритий клинописним текстом із переказами перемог царя Персії Кіра II Великого. На ньому також вибиті думки правителя, що висловлювався за скасування рабства та свободу віросповідання. Циліндр знайшли під час розкопок Вавилону наприкінці XIX ст. Відтоді цей артефакт є натхненням для правозахисників, які відстоюють демократичні реформи в усьому світі.

Циліндр
Кіра

Кір II
Великий

У різних країнах права людини записували й закріплювали в різноманітних документах: законах, деклараціях, конституціях.

Опрацюйте таблицю, накресліть її в зошиті та доповніть відомостями, яких не вистачає.

МІЖНАРОДНІ ДОКУМЕНТИ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Рік	Організації та фонди із захисту прав дітей	Документи із захисту прав людини та дитини
1919 р.	«Урятуємо дітей»	
1924 р.		Женевська декларація прав дитини
1946 р.	ЮНІСЕФ	
1948 р.		Загальна декларація прав людини
1950 р.		Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод
1959 р.		Декларація прав дитини
1966 р.		Міжнародний пакт про громадянські та політичні права
1966 р.		Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права
1979 р. (Рік дитини)	Міжнародний захист дітей	
1989 р.		Конвенція ООН про права дитини

Поміркуйте, які причини спонукали людство у ХХ ст. приділити значну увагу захисту прав людини. Як ви вважаєте, чим декларація відрізняється від конвенції?

2. Загальна декларація прав людини

Права і свободи людини були визнані й закріплені міжнародною спільнотою в Загальній декларації прав людини, ухваленій Організацією Об'єднаних Націй (ООН) 10 грудня 1948 р.

Цей день відзначають у всьому світі як день прав людини. Права людини є основами свободи, справедливості та миру. Повага до них — запорука цілісного розвитку окремої особи та всього суспільства. У Декларації вперше було всебічно сформульовано основні права і свободи людини та обґрунтовано необхідність їхнього захисту.

Особливості прав людини

Їх не можна купити, заробити або успадкувати, бо вони є в нас від народження, а отже, є природними правами людини

Вони є однаковими для всіх людей незалежно від раси, статі, релігійних і політичних переконань, національного й соціального походження. Тобто права людини є універсальними

Ніхто не може позбавити людину цих прав за будь-яких умов, навіть якщо в певних країнах не визнають прав людини й порушують їх. Таким чином, права людини є невід’ємними

Права людини притаманні кожному, тому ми маємо поважати права інших людей

В основі Загальної декларації прав людини лежать дві основні цінності: людська гідність і рівність. У світі визнано, що влада держави не може бути безмежною або свавільною, вона має бути обмежена необхідністю забезпечити мінімальні умови всім людям, щоб вони могли жити з почуттям власної гідності.

1. Назвіть причини прийняття Загальної декларації прав людини.
2. Із якою метою та на яких принципах її було створено?
3. Які зобов’язання беруть на себе держави, що її підписали?

Загальна декларація прав людини складається з 30 статей, у яких визначено основні права і свободи людини.

Права і свободи людини

Громадянські (особисті) права

Право на життя, свободу, особисту недоторканність, вибір місця проживання

Політичні права

Право брати участь в управлінні державою, проводити збори, мітинги, демонстрації, вільно висловлювати свої погляди й переконання

Економічні права

Право бути власником майна, займатися підприємницькою діяльністю

Соціальні права

Право на працю, вільний вибір професії, гідний вибір життя

Культурні права

Право на освіту, право брати участь у культурному житті суспільства, користуватися культурними цінностями

3. Конвенція ООН про права дитини

На початку ХХ ст. права дитини розглядали переважно як заходи із захисту від рабства, дитячої праці, торгівлі дітьми, економічного визиску. Після Другої світової війни з'явилася Загальна декларація прав людини, у якій було наголошено, що діти потребують особливого нагляду та допомоги.

Нарешті в 1959 р. ООН прийняла Декларацію прав дитини. Вона містила десять коротких статей і програмових положень, які закликали батьків, державні органи й місцеву владу визнати викладені в ній права і свободи й дотримуватися їх.

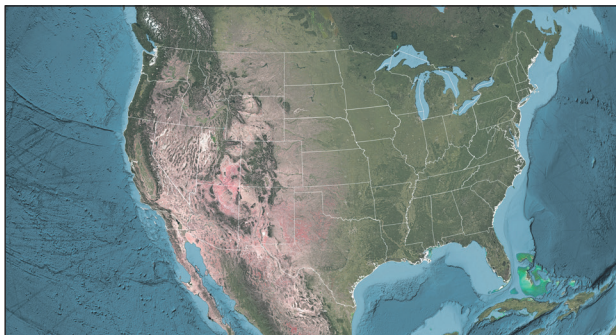
Однак Декларація мала лише рекомендаційний характер. Тому протягом 1979—1989 рр. було розроблено Конвенцію ООН про права дитини. Конвенція — документ високого міжнародного рівня, який має обов'язкову силу для держав, що її підписали.

ДІЗНАЄМОСЯ БІЛЬШЕ

Конвенцію про права дитини називають дитячою конституцією. Її затвердили всі країни світу (зокрема, Україна), за винятком США.

США — єдина країна світу, що підписала, але не затвердила Конвенцію ООН про права дитини

Конвенція виходить із того, що діти є рівноправними учасниками суспільного життя, але потребують спеціального захисту. Кожна дитина незалежно від раси, статі, мови, релігії, національності, майнового стану, стану здоров'я має рівні з усіма іншими дітьми права на життя, ім'я, набуття громадянства, піклування з боку її батьків. Перелік прав дитини охоплює громадянські, соціальні, політичні й культурні права. На відміну від Загальної декларації прав людини, у Конвенції не зазначені економічні права, оскільки визнано, що дитина має навчатися, а не працювати. Метою цього документа є встановлення стандартів для захисту дітей від зневаги та образ, із якими вони стикаються щодня в усіх країнах.

Як ви вважаєте, чому США не підписали Конвенцію ООН про права дитини?

Права, які викладені в Конвенції, умовно можна поділити на три напрями.

- 1) **Забезпечення:** право володіти певними речами, отримувати певні послуги (йдеться про ім'я та громадянство, медичний догляд, освіту, відпочинок та ігри, опікування особами з інвалідністю, сиротами та біженцями).
- 2) **Захист:** право бути захищеними від дій, що завдають шкоди (наприклад, від розлучення з батьками, залучення до воєнних

дій, комерційної, економічної та сексуальної експлуатації, фізичного або психічного знування).

- 3) *Залучення (участь)*: право бути почутими, коли приймаються рішення, що стосуються життя дитини. У процесі зростання дитина має бути більше залучена до життя суспільства, готуватися до самостійного життя, користуватися правами свободи думки й слова, вибору культури, релігії та мови.

ДОСЛІДЖУЄМО ДОКУМЕНТ

Опрацюйте Конвенцію ООН про права дитини та заповніть у зошиті таблицю відповідно до напрямів, що проголошені в статтях.

Забезпечення	Захист	Залучення

Конвенція ООН про права дитини

Стаття 1. Визначення (дефініція) дитини

Дитиною є кожна людська істота до досягнення нею 18-річного віку, якщо за законом вона не досягає повноліття раніше.

Стаття 2. Принцип недискримінації

Кожна дитина має бути наділена всіма правами без дискримінації.

Стаття 3. Якнайповніше забезпечення інтересів дитини

У всіх діях щодо дітей першочергову увагу мають приділяти якнайповнішому забезпеченню інтересів дитини.

Стаття 6. Життя, виживання та розвиток

Дитина має право на життя. Обов'язком держави є забезпечити виживання та розвиток дитини.

Стаття 7. Ім'я та громадянство

Від народження дитина має право на ім'я та набуття громадянства, а також право знати своїх батьків і право на їхнє піклування.

Стаття 8. Збереження ідентичності

Держава зобов'язана допомогти дитині відновити свою ідентичність, якщо дитина була незаконно її позбавлена.

Стаття 9. Принцип нерозлучення з батьками

Дитина має право підтримувати контакти зі своїми батьками в разі розлучення з ними.

Стаття 10. Возз'єднання сім'ї

Дитина має право підтримувати регулярні контакти з обома батьками, якщо ті живуть у різних країнах.

Стаття 11. Незаконні переміщення та неповернення дітей

Держава має вживати заходів для боротьби з викраденням дітей партнером або третьою стороною.

Стаття 13. Свобода на самовираження та інформацію

Дитина має право шукати, отримувати й передавати інформацію в різних формах, у тому числі в мистецькій, письмовій або друкованій формі.

Стаття 14. Свобода думки, совісті та релігії

Держава має поважати права та обов'язки батьків спрямовувати розвиток дитини у сфері її думки, совісті та релігії відповідно до здібностей дитини.

Стаття 15. Свобода асоціацій

Дитина має право на свободу асоціацій і мирних зборів.

Стаття 16. Особисте життя, честь, гідність

Жодна дитина не може бути об'єктом втручання у здійснення її права на особисте й родинне життя, недоторканність житла, таємницю листування.

Стаття 19. Насильство та недбале поводження (з боку сім'ї або опікунів)

Держава має обов'язок захищати дітей від усіх форм насильства. Сюди належать соціальні програми та інші форми боротьби проти жорстокого поводження з дитиною.

Стаття 20. Догляд за дитиною в разі відсутності батьків

Законодавство має гарантувати право дитини на догляд у разі відсутності батьків. Держава зобов'язана належним чином урахувати етнічне походження, релігійну та культурну належність і рідну мову дитини.

Стаття 22. Діти-біженці

Діти-біженці потребують спеціального захисту. Держава має співпрацювати з міжнародними організаціями щодо захисту такої дитини та допомагати дітям, що відлучені від своїх родин, віднайти їх.

Стаття 23. Діти з інвалідністю

Діти з інвалідністю мають право на особливе піклування та освіту, щоб мати змогу вести в суспільстві гідне й повноцінне життя.

Стаття 24. Охорона здоров'я

Дитина має право на послуги системи охорони здоров'я та на засоби лікування хвороб і відновлення здоров'я.

Стаття 27. Рівень життя

Батьки несуть відповідальність за надання дитині належних умов життя, потрібних для її розвитку, навіть тоді, коли один із батьків живе поза межами країни проживання дитини.

Стаття 28. Освіта

Держава визнає право дитини на безплатну початкову освіту, доступність професійного навчання.

Стаття 30. Діти національних меншин і корінного населення

Дитина, яка належить до національної меншини або корінного населення, має право на виховання у своїй культурі, а також користування рідною мовою.

Стаття 31. Відпочинок і дозвілля

Дитина має право брати участь в іграх і розважальних заходах, бути залучена до культурного життя та займатися мистецтвом.

Стаття 32. Економічна експлуатація

Дитина має право на захист від експлуатації та шкідливих для її здоров'я видів робіт.

Стаття 33. Наркотичні та психотропні речовини

Держава має захищати дитину від незаконного вживання наркотичних засобів і психотропних речовин та не допускати використання дітей у виробництві таких речовин і торгівлі ними.

Стаття 34. Сексуальна експлуатація

Держава має захищати дитину від сексуальної експлуатації, зокрема від проституції та використання дітей у виробництві порнографічної продукції.

Стаття 35. Викрадення, торгівля та контрабанда

Держава зобов'язана не допускати викрадення дітей і торгівлі ними.

Стаття 36. Інші форми експлуатації

Держава зобов'язана захистити дітей від усіх форм експлуатації.

Стаття 37. Тортури, смертна кара, позбавлення свободи

Держава має обов'язок піклуватися про дітей, що перебувають в ув'язненні.

ДОСЛІДЖУЄМО ДОКУМЕНТ (ЗАКІНЧЕННЯ)

Стаття 38. Збройні конфлікти

Держава має забезпечити, щоб діти до 15 років не брали прямої участі у воєнних діях.

Стаття 39. Відновлення і реінтеграція

Держава має сприяти освіті, фізичному і психологічному відновленню та поверненню до повноцінного соціального життя дітей, які стали жертвами експлуатації, катувань або збройних конфліктів.

Стаття 40. Підліткова злочинність

Поводження держави з підлітками, які порушили кримінальне законодавство, має сприяти відновленню гідності дитини.

Стаття 41. Права дитини в інших документах

Ніщо в цій Конвенції не заперечує положення інших документів, які сприяють захисту дітей більшою мірою.

Стаття 42. Інформування про положення Конвенції

Держава зобов'язана ознайомити дорослих і дітей з положеннями цієї Конвенції.

Статті 43—54. Застосування

У цих статтях йдеться про обов'язок Комітету ООН з прав дитини наглядати за втіленням у життя цієї Конвенції.

ПРАВО В ДІЇ

Розв'яжіть правові ситуації. Визначте, чи були порушені права людини в наведених випадках. Якщо так, то які саме.

1. Українка Ірина та камерунець Едвард вирішили одружитися та подали заяву. Проте їм відмовили, пояснивши, що не реєструють шлюби з громадянами Камеруну.
2. Микола, 13-річний учень, вирішив знайти підробіток. Дізнавшись про вільне місце вантажника, хлопець звернувся до директора магазину з проханням про працевлаштування. Директор магазину взяв його на роботу, але попередив, що працювати доведеться вночі, а замість грошей видаватимуть продукти.
3. Батькам Тараса відмовили в прийнятті документів до 5 класу закладу загальної середньої освіти через те, що вони сповідують буддизм.
4. Батьки забороняють Олегу ходити на музичний гурток, адже хочуть, щоб він став математиком.

ПЕРЕВІРЯЄМО СВОЇ ЗНАННЯ

1. Які права і свободи людини ви запам'ятали?
2. Які міжнародні документи регулюють захист прав і свобод людини?
3. Коли було прийнято Загальну декларацію прав людини?
4. Чому Конвенцію ООН про права дитини називають дитячою конституцією?
5. Чим декларація відрізняється від конвенції?

МОВОЮ ПРАВА

Права людини — природні можливості людини, що забезпечують її життя, гідність і свободу діяльності в усіх сферах суспільного життя.

Свободи людини — можливості, необхідні людині для існування та розвитку.

Конвенція — угода між державами, що регулює їхні відносини через створення взаємних прав та обов'язків.

Декларація — офіційна заява, де проголошено основні принципи зовнішньої і внутрішньої політики держави або програмові положення партій та організацій.

Тестові
завдання

[rnk.com.ua/
112671](http://rnk.com.ua/112671)

Практичне
заняття

[rnk.com.ua/
113920](http://rnk.com.ua/113920)

РОЗДІЛ II

A photograph of a wooden gavel and a pair of scales of justice on a desk. The gavel is in the foreground, and the scales are in the background. The image is used as a background for the book cover.

ПРАВО В ПОВСЯКДЕННОМУ ЖИТТІ

1. Світ юридичних професій

Невдовзі ви завершите навчання в школі та зможете обрати майбутню професію. Протягом багатьох століть однією з найважливіших була й залишається професія юриста. Її головне призначення — захист і відстоювання інтересів громадян.

ДІЗНАЄМОСЯ БІЛЬШЕ

Слово «юрист» має латинське походження та дослівно означає «фахівець із правових питань». Сфера діяльності юриста передбачає розбір складних ситуацій, детальний аналіз фактів та обставин. Від його зваженого рішення може залежати життя людини та навіть доля цілої держави.

СУЧАСНІ ЮРИДИЧНІ ПРОФЕСІЇ

Суддя

Суддя наділений владою та відповідальністю здійснювати правосуддя в судах усіх рівнів. На підставі вивчених матеріалів він самостійно ухвалює рішення або вирок, керуючись законами й нормативними актами

Прокурор

Прокурор представляє сторону обвинувачення, а також стежить за виконанням законів і правових норм. Часто він може водночас виконувати обов'язки слідчого

Адвокат

Адвокат захищає права та інтереси обвинуваченого в суді. Він уважно вивчає матеріали справи, бере участь у допитах, а також збирає додаткову інформацію, яка може стати в пригоді

Нотаріус

Нотаріус займається оформленням і посвідченням документів: заповітів, довіреностей, договорів, копій, виписок з документів, підписів, актів про купівлю-продаж, отримання спадщини тощо

Слідчий

Слідчий є посадовою особою органу досудового (попереднього) розслідування. Він проводить кримінальне провадження: вносить відомості до реєстру, збирає та перевіряє докази, проводить допити, обшуки, огляди, виїжджає на місця подій, взаємодіє із судовими експертами

Юрисконсульт

Юрисконсульт стежить за дотриманням законодавства та правових норм у діяльності установ. Він готує правові документи, представляє інтереси організації в суді, надає правові консультації з питань фінансового, трудового, адміністративного й страхового права

2. Повноваження та статус суддів

Суддя — посадова особа, якій надано право від імені держави здійснювати правосуддя шляхом розгляду в судовому засіданні кримінальних, цивільних справ, про адміністративні правопорушення та ухвалювати відповідне судове рішення.

У процесі здійснення правосуддя суддя вивчає матеріали справи, аналізує законодавство й судову практику, вислуховує пояснення громадян і готує справу до розгляду, проводить судові засідання та оголошує рішення або вирок відповідно до закону.

ДОСЛІДЖУЄМО ДОКУМЕНТ

Опрацюйте статтю 69 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та визначте основні вимоги до кандидата на посаду судді.

Закон України «Про судоустрій і статус суддів»

Стаття 69. Вимоги до кандидатів на посаду судді

1. На посаду судді може бути призначений громадянин України, не молодший 30 та не старший 65 років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентним, добросовісним та володіє державною мовою.

3. Слідчий і прокурор

Прокурор підтримує державне обвинувачення в судовому провадженні. Під час засідання прокурор має право змінити обвинувачення, висунути додаткове або відмовитися від нього. Головним опонентом прокурора в судді є адвокат.

ДОСЛІДЖУЄМО ДОКУМЕНТ

Опрацюйте статтю 27 Закону України «Про прокуратуру» та визначте, які вимоги передбачені законодавством для обіймання посади прокурора.

Закон України «Про прокуратуру»

Стаття 27. Вимоги до кандидатів на посаду прокурора

1. Прокурором окружної прокуратури (у тому числі прокурором — стажистом окружної прокуратури у визначених цим Законом випадках) за результатами добору може бути призначений громадянин України, який має вищу юридичну освіту, володіє державною мовою відповідно до рівня, визначеного Національною комісією зі стандартів державної мови, а також проходив базову загальновійськову підготовку або військову службу, крім осіб, визнаних за станом здоров'я непридатними до військової служби.

2. Прокурором обласної прокуратури може бути призначений громадянин України, який має вищу юридичну освіту, стаж роботи в галузі права не менше трьох років, володіє державною мовою, а також проходив базову загальновійськову підготовку або військову службу, крім осіб, визнаних за станом здоров'я непридатними до військової служби.

3. Прокурором Офісу Генерального прокурора може бути призначений громадянин України, який має вищу юридичну освіту, стаж роботи в галузі права не менше п'яти років, володіє державною мовою, а також проходив базову загальновійськову підготовку або військову службу, крім осіб, визнаних за станом здоров'я непридатними до військової служби.

Ці вимоги не поширюються на прокурорів Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

4. Прокурором Спеціалізованої антикорупційної прокуратури може бути призначена особа, яка має вищу юридичну освіту, стаж роботи в галузі права не менше п'яти років, володіє державною мовою, а також проходила базову загальновійськову підготовку або військову службу, крім осіб, визнаних за станом здоров'я непридатними до військової служби.

Слідчий — службова особа відповідного органу досудового розслідування. Він уповноважений здійснювати досудове слідство — збирати, досліджувати, перевіряти, оцінювати й використовувати докази, установлювати обставини злочину тощо.

4. Адвокат і нотаріус

Адвокат — юрист, що надає професійну правову допомогу громадянам і юридичним особам шляхом реалізації прав у їхніх інтересах.

Обов'язки адвоката

Дотримуватися присяги адвоката України та правил адвокатської етики

На вимогу клієнта надати звіт про виконання договору про надання правової допомоги

Невідкладно повідомляти клієнта про виникнення конфлікту інтересів

Підвищувати свій професійний рівень

Виконувати рішення органів адвокатського самоврядування

Нотаріус — особа, спеціально уповноважена на вчинення нотаріальних дій, серед яких посвідчення вірності копій документів, відповідності підпису на документах, правильності перекладу документів з однієї мови іншою.

Нотаріусом може бути громадянин України, який має повну вищу юридичну освіту та стаж роботи у сфері права щонайменше шість років (із них помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори принаймні три роки), володіє державною мовою, склав іспит та отримав свідоцтво про право займатися нотаріальною діяльністю.

Не може бути нотаріусом особа, яка має судимість, обмежена в дієздатності або визнана недієздатною за рішенням суду.

Нотаріус не може займатися підприємницькою, адвокатською діяльністю, бути засновником адвокатських об'єднань, перебувати на державній службі або службі в органах місцевого самоврядування, у штаті інших юридичних осіб, а також виконувати іншу оплачувану роботу, крім викладацької, наукової і творчої діяльності.

ДОСЛІДЖУЄМО ДОКУМЕНТ

Опрацюйте статтю 6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та визначте, хто може бути адвокатом. Які вимоги для цього необхідно виконати?

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»

Стаття 6. Адвокат

1. Адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (крім випадків, встановлених цим Законом), склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю.

2. Не може бути адвокатом особа, яка:

1) має непогашену чи незняту в установленому законом порядку судимість за вчинення тяжкого, особливо тяжкого злочину, а також злочину середньої тяжкості, за який призначено покарання у виді позбавлення волі;

2) визнана судом недієздатною чи обмежено дієздатною;

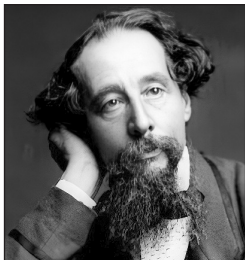
3) позбавлена права на заняття адвокатською діяльністю, — протягом двох років з дня прийняття рішення про припинення права на заняття адвокатською діяльністю;

4) звільнена з посади судді, прокурора, слідчого, нотаріуса, з державної служби або служби в органах місцевого самоврядування за порушення присяги, вчинення корупційного правопорушення, — протягом трьох років з дня такого звільнення.

МИСЛИМО КРИТИЧНО

Опрацюйте наведені вислови. Чи погоджуєтеся ви з ними? Яку роль відіграють юристи в сучасній Україні? Яка юридична професія вам до вподоби найбільше й чому?

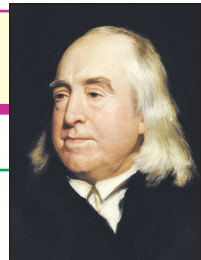

Чарльз Дікенс

«Якби не було поганих людей, то не було б і добрих юристів».

«Юристи — це єдині люди, яких не карають за незнання законів».

Джеремі Бентам

5. Коли і як звертатися до правника

Люди потребують допомоги правників з різних причин і намірів. Так, якщо треба скласти заповіт, то йдуть до нотаріуса. У разі порушення певних прав можна взяти консультацію адвоката щодо подальших дій.

До органів прокуратури можна звернутися у випадках неправомірних дій із боку посадових осіб. Наприклад, 17-річний хлопець протягом чотирьох місяців не отримував заробітної плати, тому звернувся до поліції з проханням перевірити причини затримки виплат і законність дій керівництва підприємства, на якому працює. Однак представники поліції безпідставно утримували його у відділку. У такій ситуації слід подати відповідну заяву до прокуратури.

До суду можна звернутися для захисту своїх прав споживача або з позовом щодо притягнення до відповідальності осіб, які порушили ваші права. Якщо ви стали свідком злочину або іншої протиправної дії, то необхідно повідомити про це слідчого.

Позов — звернення особи до суду з проханням про розгляд спору та захист її прав, що охороняються законом.

Також до юристів бажано звертатися:

- у разі укладання договорів на значні суми, щодо цінного майна, нерухомості або із серйозними для вас зобов'язаннями;

- якщо вас намагаються притягнути до кримінальної, адміністративної або іншого виду юридичної відповідальності;
- у разі виникнення суттєвих спорів (конфліктів), у тому числі для ведення судових справ;
- під час реєстрації підприємства та здійснення підприємницької діяльності.

Як юрист зможе допомогти в цих ситуаціях?

- Під час укладення договору юрист проаналізує запропонований договір або складе його для вас. Професійно складений договір зможе захистити від можливих випадків обману, виникнення несприятливих наслідків.
- У конфліктній ситуації під час ведення переговорів юрист допоможе відстояти ваші права та інтереси.
- У відносинах з органами влади юрист допоможе вам діяти за законом та уникнути порушення ваших прав й інтересів.
- Під час звернення до суду юрист допоможе грамотно скласти позовну заяву, а також представлятиме вас у суді.

ПЕРЕВІРЯЄМО СВОЇ ЗНАННЯ

1. Назвіть юридичні професії, які ви знаєте.
2. У яких випадках необхідно звертатися до юриста? Яку допомогу він зможе надати?
3. Уявіть, що у вашому класі відбувся конфлікт через використання чужої творчої роботи. До кого з юристів необхідно звернутися, щоб розв'язати цю проблему? Поміркуйте, яку роль можуть відіграти в цій ситуації адвокат, суддя, прокурор, нотаріус. Обґрунтуйте свій вибір.
4. Уявіть, що у вашому населеному пункті відкрили юридичний офіс. Керівник пропонує працевлаштувати адвоката, нотаріуса та помічника судді. Опишіть, які обов'язки виконуватиме кожен спеціаліст. Чому важливо, щоб у юридичній команді були представлені різні професії?

МОВОЮ ПРАВА

Юрист (правник) — фахівець, який має професійні знання з права, законодавства та його практичного застосування.

Позов — звернення особи до суду з проханням про розгляд спору та захист її прав, які охороняються законом.

Тестові
завдання

rnk.com.ua/
112672

ЮРИДИЧНІ ПРОФЕСІЇ

СУДДЯ

- Здійснення правосуддя
- Незалежність та неупередженість
- Конституційний, Верховний, місцеві суди
- Розгляд справ (цивільні, кримінальні, адміністративні)
- Ухвалення рішень, вироків, постанов

АДВОКАТ

- Захист прав і законних інтересів клієнтів
- Надання правової допомоги
- Представництво в судах та інших органах
- Адвокатська таємниця
- Індивідуальна практика або адвокатське об'єднання

ЮРИСКОНСУЛЬТ

- Правове забезпечення діяльності організації підприємства
- Розробка та експертиза договорів
- Претензійно-позовна робота
- Консультування співробітників
- Корпоративний юрист

ПРОКУРОР

- Підтримання публічного обвинувачення в суді
- Нагляд за додержанням законів
- Представництво інтересів держави
- Офіс Генерального прокурора, окружні прокурори
- Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням

НОТАРІУС

- Посвідчення правочинів (договори, заповіти)
- Засвідчення вірності копій документів
- Вчинення виконавчих написів
- Охорона спадкового майна
- Державні та приватні нотаріуси

ІНШІ ПРАВНИЧІ ПРОФЕСІЇ

- Слідчий (досудове розслідування)
- Державний або приватний виконавець (виконання рішень судів)
- Арбітражний керуючий (банкрутство)
- Юрист-науковець, викладач права

1. Що регулює цивільне право

Цивільне право — галузь права, що регулює майнові та особисті немайнові правові відносини.

Отже, цивільне право впорядковує майнові та особисті немайнові відносини, які іноді називають цивільними. Ці відносини мають свої особливості. Зокрема, вони ґрунтуються на юридичній рівності, вільному волевиявленні та майновій самостійності учасників. Тобто для здійснення цивільних відносин необхідна вільна згода з боку всіх учасників. Наприклад, у магазині ви добровільно передаєте гроші продавцю, а він вам — товари. Отже, ви маєте рівні права й обов'язки з продавцем.

Розглянемо, що таке майнові та немайнові відносини та чим вони різняться.

Майнові права

Правові відносини, що пов'язані з належністю, набуттям, володінням, користуванням і розпорядженням майном. Наприклад, це право власності на певну річ (книгу, телефон тощо)

Немайнові права

Правові відносини, що виникають завдяки здійсненню особистих прав і свобод. Їх поділяють на:

- особисті права, пов'язані з майновими (право авторів на результати інтелектуальної праці, твори літератури, мистецтва);
- особисті права, не пов'язані з майновими (право особи на честь, гідність, свободу слова, таємницю листування)

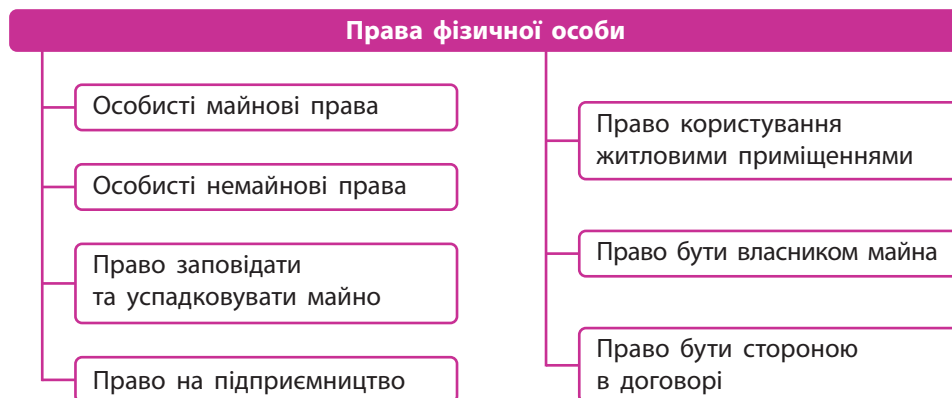
Основними учасниками цивільних відносин є фізичні та юридичні особи. Держава, територіальні громади та інші суб'єкти публічного права можуть бути учасниками цивільних відносин лише у випадках, передбачених законом.

Як саме ви можете реалізувати особисті майнові й немайнові права?

2. Як реалізувати та захистити особисті майнові й немайнові права

Можливість мати цивільні права та обов'язки називають **цивільною правоздатністю**. Її мають усі люди (фізичні особи) з моменту народження.

Протягом життя люди своїми діями набувають нові цивільні права й обов'язки. Таку можливість особи називають **цивільною дієздатністю**. Вона є різною залежно від обсягу прав, які реалізує особа в певному віці.

Із 16 років особа може зареєструватися підприємцем, але для цього потрібно отримати дозвіл батьків (законних представників), а також органів опіки та піклування. Якщо неповнолітня особа хоче укласти угоду щодо транспортних засобів і нерухомого майна, то батьки або піклувальники мають надати письмову згоду, завірену нотаріусом. Також неповнолітні можуть укладати договір банківського вкладу (відкривати власний рахунок) та розпоряджаються вкладом, внесеним ними на своє ім'я. Однак розпорядження коштами, що внесені на ім'я неповнолітньої особи іншими людьми, можливе лише за згодою її батьків або піклувальників.

За наявності достатніх підстав (наприклад, ігromанія, нераціональне використання грошей) суд за заявою батьків або піклувальників може обмежити право неповнолітньої особи самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією та іншими доходами або навіть позбавити цього права. Суд скасовує відповідне рішення, якщо відпали обставини, які були підставою для його прийняття.

Види цивільної дієздатності

Часткова

Часткову дієздатність мають особи віком до 14 років (малолітні). Вони можуть самостійно вчиняти дрібні побутові правочини (правочин є дрібним побутовим, якщо задовольняє побутові потреби особи відповідно до її фізичного, духовного й соціального розвитку та стосується речі, яка має невисоку вартість); здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності

Неповна

Неповну дієздатність мають особи віком від 14 до 18 років (неповнолітні). Вони можуть самостійно розпоряджатися власним заробітком, стипендією або іншими доходами, самостійно здійснюють права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, але укладають правочини за згодою своїх батьків або піклувальників

Повна

Повна дієздатність настає з 18 років. Її можна отримати і в 16 років за умови, якщо особа уклала шлюб або зареєструвалася як підприємець. Ці особи можуть самостійно укласти різноманітні цивільні договори, але й несуть за них повну цивільну відповідальність

ПРАВО В ДІЇ

Розв'яжіть правові ситуації.

1. 12-річна Олександра Василів брала участь у зйомках художнього фільму, за що їй виплатили винагороду в сумі 15 тис. грн. На ці гроші вона придбала авторучку, пенал і дорогий записник. Батьки Олександрів вирішили, що вона нерозумно витратила гроші, віднесли товар назад у магазин і вимагали зробити повернення. Директор відмовився, оскільки з розмови з дівчиною дізнався, що Олександра купила товари на зароблені нею гроші, а своїм заробітком неповнолітні можуть розпоряджатися самі.

Хто має рацію в суперечці? Чи зміниться рішення, якщо додати факт, що винагороду отримав батько Олександри та передав їй гроші зі словами «Можеш сама розпорядитися своїм заробітком»?

2. 10-річний Олесь Сергієнко за письмової згоди своїх батьків уклав договір банківського вкладу. Хлопець не раз поповнював вклад невеликими сумами. Він заощаджував їх із грошей, які отримував від батьків для різноманітних дрібних покупок. Коли сума на рахунку досягла 40 тис. грн, Олесь вирішив зняти її та придбати для себе ігрову комп'ютерну приставку. Працівник банку відмовився видати йому зазначену суму та повідомив, що хлопець зможе отримати гроші зі свого вкладу тільки після досягнення повноліття. Чи має рацію працівник банку? Якими є права неповнолітніх щодо вкладів у фінансових установах?

Яким же чином можна захистити свої цивільні права? Цивільний кодекс визначає процедуру захисту цивільних прав та інтересів декількома способами.

СПОСОБИ ЗАХИСТУ ОСОБИСТИХ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

У більшості випадків люди намагаються захистити свої майнові права самостійно. Проте якщо такі дії є неефективними, то варто звернутися до суду з позовом.

ДОСЛІДЖУЄМО ДОКУМЕНТ

Опрацюйте статтю 16 Цивільного кодексу України та визначте, у який спосіб суд зможе захистити ваші майнові та немайнові права.

Цивільний кодекс України

Стаття 16. Захист цивільних прав та інтересів судом

1. Кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу.

2. Способами захисту цивільних прав та інтересів можуть бути:

- 1) визнання права;
- 2) визнання правочину недійсним;
- 3) припинення дії, яка порушує право;
- 4) відновлення становища, яке існувало до порушення;
- 5) примусове виконання обов'язку в натурі;
- 6) зміна правовідношення;
- 7) припинення правовідношення;
- 8) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди;
- 9) відшкодування моральної (немайнової) шкоди;

10) визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб.

Суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом.

Перш ніж звернутися до суду, необхідно правильно оформити позов. *Позовна заява має містити такі відомості:*

- найменування суду, до якого подається заява (наприклад, Оболонський районний суд міста Києва);
- прізвище, ім'я, по батькові позивача, а також представника позивача, якщо позовну заяву подає представник (наприклад, Петренко Петро Петрович);
- місце проживання або перебування, поштовий індекс, номер засобів телефонного зв'язку позивача та представника позивача за наявності (наприклад, 01111, м. Київ, Оболонський проспект, буд. 11, кв. 11; тел. (044) 111-11-11);

- ім'я (найменування) відповідача (наприклад, Товариство з обмеженою відповідальністю «Мрія»);
- місце проживання або перебування відповідача, поштовий індекс, номер засобів зв'язку, якщо такий відомий;
- ціна позову щодо вимог майнового характеру;
- назва документа — «позовна заява»;
- виклад обставин, якими позивач обґрунтовує свої вимоги, тобто опис ситуації, що призвела до подання позову;
- зазначення доказів, що підтверджують кожну обставину, якою позивач обґрунтовує свої вимоги, зокрема копії документів;
- зміст позовних вимог;
- перелік документів, що додаються до заяви;
- підпис позивача та дата підписання заяви.

Зразок позовної заяви

До _____ районного
(міського) суду _____
Позивач(і) _____
(ПІБ, адреса)
Відповідачі _____
(назва організації, ПІБ, адреса)

Позовна заява про визнання авторства (співавторства)

У 2025 р. видавництво «Майнкрафтiк» видало книгу «Життя в цифровому світі», автором якої зазначений Гейб Іван Семенович. Вважаю, що авторство твору вказано неправомірно. Цей твір створено мною, Ховардом Олегом Федоровичем, у співавторстві з Гейбом І. С.

Моє авторство (співавторство) підтверджується таким: ... *(навести докази, що підтверджують авторство або співавторство, зокрема, рукописи, таблиці, креслення, схеми, плівки, письмові угоди про спільну роботу тощо).*

На підставі викладеного та керуючись статтею 11 (стаття 12 щодо співавторства) Закону України «Про авторське право і суміжні права»,

ПРОШУ:

1. Визнати мене автором (співавтором) твору «Життя в цифровому світі».
2. Стягнути на мою користь авторський гонорар у сумі ... грн.
3. Викликати свідків ... *(ПІБ, адреси).*
4. У порядку підготовки справи до судового розгляду призначити експертизу ... *(для встановлення розміру творчого внеску автора або співавтора, виявлення інших обставин, що потребують спеціальних знань).*

Додаток:

1. Оригінал рукопису (якщо є).
2. Письмова угода сторін про спільну роботу (якщо спір про співавторство).
3. Копії позовної заяви (за кількістю відповідачів).
4. Інші докази.

Дата

Підпис

Складіть позовну заяву до суду з приводу захисту особистих майнових і немайнових прав за зразком.

3. Що таке право власності

Право власності — право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею незалежно від волі інших осіб.

СКЛАДНИКИ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

Право володіння

Можливість мати в себе певну річ. Наприклад: у вас є мобільний телефон, який ви можете взяти із собою, тримати вдома тощо

Право користування

Можливість власника отримати від речі корисні властивості для задоволення своїх потреб або плоди й прибутки. Наприклад: ви користуєтеся своїм телефоном, пишете своєю ручкою тощо

Право розпорядження

Можливість визначити юридичну або фактичну долю речі. Тобто власник має право продати, обміняти, подарувати або переробити належну йому річ. Наприклад: ви подарували блокнот другу, позичили одно-класнику підручник, викинули старий зошит тощо

Таким чином, власник володіє, користується, розпоряджається своїм майном на власний розсуд. Він має право вчиняти щодо свого майна будь-які дії, що не суперечать закону.

Цивільний кодекс проголошує принцип, відповідно до якого власність зобов'язує. Це означає, що власник не може використовувати право власності на шкоду правам, свободам і гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію та природні якості землі. Також право власності є непорушним. Ніхто не може бути протиправно позбавлений цього права або обмежений у його здійсненні, за винятком випадків, передбачених законом.

За QR-кодом (або коротким покликанням) ви зможете детальніше дізнатися про те, як набути право власності.

rnk.com.ua/116980

СУБ'ЄКТИ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

Фізичні
особи

Юридичні
особи

Держава

Український
народ

Майно, яке перебуває у власності, називають **об'єктами права власності**. Об'єктами права власності українського народу є земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, що перебувають у межах території України. Від імені українського народу права власника здійснюють органи державної влади та місцевого самоврядування.

Територіальні громади володіють комунальною власністю, а саме — житловими будинками, школами, лікарнями, дорогами, спорудами, підприємствами.

Фізичні та юридичні особи можуть бути власниками будь-якого майна, до якого належать предмети для задоволення власних потреб (наприклад, гроші, цінні папери, різноманітні споруди, автотранспорт).

У державній власності перебуває майно, що належить державі Україна, у тому числі грошові кошти.

Опрацюйте наведені висловлювання. Чи погоджуєтеся ви з ними? Як ви вважаєте, чому приватній власності приділено таку увагу? Наскільки вона важлива для демократичного розвитку суспільства?

Павло
Скоропадський

«Приватна власність —
фундамент культури та
цивілізації».

«Приватна власність — не тільки
джерело свободи, але і її головна
гарантія».

Волтер Ліпманн

4. Права неповнолітніх власників

Залежно від віку неповнолітні особи мають різні можливості щодо реалізації свого права власності.

Малолітня особа, яка не досягла 14 років, має право:

- самостійно вчиняти дрібні побутові правочини, які мають незначну вартість (наприклад, особа купила піріжок у їдальні або зошит у магазині);
- здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом (наприклад, учень намалював картину та може передати її на виставку або написав твір і дозволяє його надрукувати в газеті).

Неповнолітні віком від 14 до 18 років, крім права укладати дрібні побутові правочини, мають право:

- самостійно здійснювати права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом;
- бути учасниками (засновниками) юридичних осіб, якщо це не заборонено законом або установчими документами юридичної особи;
- самостійно укладати договір банківського рахунку та розпоряджатися власним вкладом (грошовими коштами на рахунку).

Види цивільної дієздатності

Купівля-продаж

Одна сторона (продавець) передає або зобов'язується передати майно (товар) у власність другій стороні (покупцеві), а покупець приймає або зобов'язується прийняти майно (товар) і сплатити за нього певну грошову суму

Договір міни

Кожна зі сторін зобов'язується передати другій стороні у власність один товар в обмін на інший товар. Кожна зі сторін договору міни є продавцем того товару, який вона передає в обмін, і покупцем товару, який вона одержує натомість. Договором може бути встановлена доплата за товар більшої вартості, що обмінюється на товар меншої вартості

Договір дарування

Одна сторона (дарувальник) передає або зобов'язується передати в майбутньому другій стороні (обдаровуваному) безоплатно майно (дарунок) у власність. Договір дарування предметів особистого користування та побутового призначення може бути укладений усно

Позичка

Одна сторона (позичкодавець) безоплатно передає або зобов'язується передати другій стороні (користувачеві) річ для користування протягом встановленого строку. Користування річчю вважається безоплатним, якщо сторони прямо домовилися про це або якщо це випливає із суті відносин між ними

Неповнолітня особа вчиняє будь-які інші правочини за згодою одного з батьків або піклувальників. Крім того, за наявності достатніх підстав (наприклад, ігromанія або нераціональне використання коштів) суд може обмежити право неповнолітньої особи самостійно розпоряджатися своїми доходами або позбавити її цього права. Також якщо договір був укладений за межами дієздатності особи й батьки або піклувальники не давали дозволу на його здійснення, то такий договір буде визнаний нікчемним.

Нікчемний договір — договір, який не має юридичної сили.

Основними видами договорів, які можуть укладати неповнолітні, є купівля-продаж, договір міни, договір дарування, позичка.

Уявіть, що ви хочете продати своєму однокласнику старий велосипед (або обміняти ігрову приставку на планшет). Складіть простий письмовий договір купівлі-продажу (або міни) за планом: 1) сторони договору (ПІБ, паспортні дані, вік); 2) предмет договору (детальний опис велосипеда або гаджетів); 3) ціна та порядок розрахунку; 4) момент передання товару; 5) підписи сторін.

ПРАВО В ДІЇ

Розв'яжіть правові ситуації.

1. Учень 6 класу Жуковець Іван протягом декількох місяців купував по одній кульковій ручці щодня в одному й тому самому магазині. Його матір принесла до магазину всі придбані ручки з вимогою повернути сплачені за них гроші, оскільки не давала своєму сину права витратити кошти на це. Директор магазину відмовив матері, посилаючись на те, що Іван укладав дрібні побутові угоди, які будь-який громадянин може укладати самостійно. Хто має рацію в цій ситуації?
2. До 14-річного Владислава звернувся 15-річний Андрій із проханням позичити відеокамеру для фільмування шкільного свята. Владислав погодився і дав власну відеокамеру в користування на шість годин. Однак святкування затягнулося, Андрій повертався додому пізно ввечері й тому залишив річ у класному кабінеті. Уночі відеокамеру викрали. Проаналізуйте ситуацію.

ПЕРЕВІРЯЄМО СВОЇ ЗНАННЯ

1. Що регулює цивільне право?
2. Чим майнові відносини відрізняються від немайнових?
3. Хто є учасником цивільних відносин? Які види цивільної дієздатності ви знаєте?
4. Як можна захистити особисті майнові й немайнові права?
5. Якими є особливості реалізації своїх прав неповнолітніми?

МОВОЮ ПРАВА

Цивільне право — галузь права, що регулює майнові та особисті немайнові правові відносини.

Цивільна правоздатність — можливість особи мати цивільні права та обов'язки.

Цивільна дієздатність — можливість особи своїми діями набувати нових цивільних прав і обов'язків.

Тестові
завдання

rnk.com.ua/
112673

1. Хто такі споживачі, продавці, виробники, виконавці

Щодня ми купуємо різноманітні товари та отримуємо послуги, які надають нам різні установи та організації. Проте якість цих товарів і послуг не завжди є належною. Тому держава на законодавчому рівні закріпила право споживачів на захист їхніх прав.

Розглянемо, як можна відрізнити споживачів від продавців або виробників від виконавців.

УЧАСНИКИ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ОБІГУ ТОВАРІВ І ПОСЛУГ**Споживач**

Фізична особа, яка купує, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника

Продавець

Підприємство, установа, організація або особа, що реалізує товар

Виробник

Підприємство, установа, організація або особа, що виробляє товари для реалізації

Виконавець

Підприємство, установа, організація або особа, що виконує роботу або надає послугу

Відносини між споживачами товарів і послуг та виробниками й продавцями товарів, виконавцями робіт і надавачами послуг різних форм власності регулюють Цивільний кодекс України, Закон України «Про захист прав споживачів» та інші нормативно-правові акти, що містять положення про захист прав споживачів.

2. Права споживачів, закріплені законодавством України

ДОСЛІДЖУЄМО ДОКУМЕНТ

Опрацюйте статтю 4 Закону України «Про захист прав споживачів» та визначте основні права споживачів.

Закон України «Про захист прав споживачів»

Стаття 4. Права та обов'язки споживачів

1. Споживачі під час придбання, замовлення або використання продукції, яка реалізується на території України, для задоволення своїх особистих потреб мають право на:

- 1) захист своїх прав державою;
- 2) належну якість продукції та обслуговування;
- 3) безпеку продукції;
- 4) необхідну, доступну, достовірну та своєчасну інформацію про продукцію, її кількість, якість, асортимент, а також про її виробника (виконавця, продавця);
- 5) відшкодування майнової та моральної шкоди, завданої внаслідок недоліків продукції (дефекту в продукції), відповідно до закону;
- 6) звернення до суду та інших уповноважених державних органів за захистом порушених прав;
- 7) об'єднання в громадські організації споживачів (об'єднання споживачів).

2. Споживачі також мають інші права, встановлені законодавством про захист прав споживачів.

Крім прав, споживачі мають і певні **обов'язки**.

- Перш ніж використовувати товар, потрібно уважно ознайомитися з правилами експлуатації, викладеними в інструкції.
- У разі незрозуміння умов і правил експлуатації товару до початку його використання слід звернутися за роз'ясненнями до продавця (виробника, виконавця).

- Користуватися товаром необхідно згідно з його цільовим призначенням та дотримуватися умов (вимог, норм, правил), установлених виробником товару (виконавцем) в інструкції.
- Щоб товар не завдав шкоди, потрібно користуватися ним згідно з правилами безпеки, які вказав виробник. Якщо таких правил немає, слід дотримуватися загальних заходів безпеки, передбачених для подібних товарів.

Виробник забезпечує належну роботу продукції та її складників протягом гарантійного строку. Цей строк зазначають у паспорті на товар, на етикетці або в іншому документі. На сезонні товари (одяг, хутряні вироби тощо) гарантійний строк обчислюють із початку відповідного сезону.

ГАРАНТІЙНИЙ СТРОК НА СЕЗОННІ ТОВАРИ

Одяг, хутряні та інші вироби

- Весняно-літні вироби від 1 квітня до 1 жовтня
- Осінньо-зимові вироби від 1 жовтня до 1 квітня

Взуття

- Зимові вироби від 15 листопада до 15 березня
- Весняно-осінні вироби від 15 березня до 15 травня та від 15 вересня до 15 листопада
- Літні вироби від 15 травня до 15 вересня

Якщо протягом гарантійного строку споживач виявив недоліки товару, то може вимагати:

- пропорційного зменшення ціни;
- безоплатного усунення недоліків товару в розумний строк;
- відшкодування витрат на усунення недоліків товару.

Якщо протягом гарантійного строку буде виявлено значні недоліки товару, що виникли з вини виробника (продавця, виконавця), або підробки товару, за необхідності підтверджені висновком експертизи, споживач має право вимагати:

- розірвання договору та повернення коштів за товар;
- заміни товару на такий самий товар або аналогічний із-поміж наявних у продавця (виробника).

За наявності товару продавець (виробник) має негайно задовольнити вимогу про його заміну, а в разі потреби в перевірці якості — протягом 14 днів або за домовленістю сторін.

Споживач має право обміняти непродовольчий товар належної якості на аналогічний у продавця, у якого він був придбаний, якщо товар не задовольнив його за формою, габаритами, фасоном, кольором, розміром або з інших причин не може бути ним використаний за призначенням. Обмін товару належної якості здійснюється протягом **14 днів**, не рахуючи дня купівлі, якщо триваліший строк не оголошений продавцем. Зверніть увагу, що обмін товару належної якості здійснюється тільки за певних умов.

УМОВИ ОБМІНУ ТОВАРУ

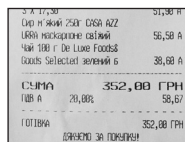
Якщо товар не був у користуванні

Якщо збережено товарний вигляд і споживчі властивості

Якщо збережено пломби, ярлики

Якщо збережено розрахунковий документ (чек) або є інші докази придбання товару

1. Які товари не підлягають обміну? Чому?
2. Чи доводилося вам стикатися з порушенням ваших прав споживача? Чи намагалися ви їх захистити? Як саме?

Рольова гра «Споживач проти продавця: битва аргументів»

У грі беруть участь двоє учнів або учениць — споживач і продавець.

Завдання споживача: повернути неякісний товар (наприклад, телефон, що перестав заряджатися через тиждень). Потрібно чітко назвати свої вимоги (повернення грошей, обмін, ремонт) і посилатися на права споживачів.

Завдання продавця: відмовити споживача (наприклад, можна наполягати на помилках у користуванні товаром, вимагати проведення експертизи коштом споживача, запропонувати обмін замість повернення грошей).

Потім відбувається загальне обговорення, щоб визначити, чиї аргументи були переконливішими з погляду закону.

3. Як захистити права споживачів

Споживачі можуть захистити свої права двома основними способами — досудовим і судовим. Досудовий спосіб полягає в самостійній спробі звернутися до виробника, продавця неякісного товару, виконавця робіт або надавача послуг із вимогою обміну товару, усунення недоліків роботи чи послуги або повернення коштів:

- повне найменування торговельного підприємства, яке порушило права споживача, та його юридичну адресу;
- ваші прізвище, ім'я і по батькові та домашню адресу (доцільно також указати номер телефона, щоб з вами могли швидко вийти на зв'язок);
- час, місце укладення та предмет договору купівлі-продажу, договору на виконання робіт або договору про надання послуг;
- ціну товару (роботи, послуги);
- наявність або відсутність гарантійного строку на товар (роботу, послугу);
- документи, які підтверджують купівлю товару або надання послуги та наявність гарантійного строку (товарний чек, квитанція, гарантійний паспорт тощо);
- стислий опис виявлених недоліків товару (роботи, послуги);
- якщо неякісний товар (робота, послуга) завдав вам шкоди (матеріальної або моральної), то в чому вона виявилася, розмір завданих збитків, вимоги (усунути недоліки, розірвати договір, відшкодувати збитки, зменшити ціну тощо).

Претензія обов'язково має містити підпис споживача, дату її складення. Необхідно додати копії документів, що підтверджують придбання товару (роботи, послуги).

Складіть заяву-претензію з вимогою безоплатно усунути недоліки товару.

Якщо ваша скарга не буде задоволена продавцем або виробником, тоді для захисту прав вам необхідно звернутися до суду.

ДОСЛІДЖУЄМО ДОКУМЕНТ

Закон України «Про захист прав споживачів»

Стаття 22. Судовий захист прав споживачів

1. Захист прав споживачів, передбачений законодавством, здійснюється судом.
2. При задоволенні вимог споживача суд одночасно вирішує питання щодо відшкодування моральної (немайнової) шкоди.
3. Споживачі звільняються від сплати судового збору за позовами, що пов'язані з порушенням їх прав.

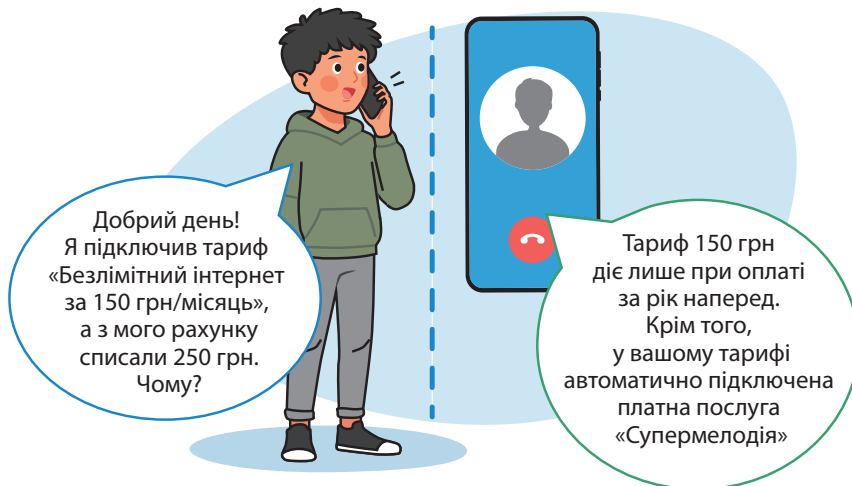

ПРАВО В ДІЇ

Розв'яжіть правову ситуацію.

17-річний Ігор вирішив перейти на новий мобільний тариф, який рекламували як «Безлімітний інтернет за 150 грн/місяць». Після першого місяця з його рахунку зняли 250 грн. У службі підтримки пояснили, що ціна 150 грн діє лише за умови оплати за рік наперед. Також з'ясувалося, що до тарифу входить платна послуга «Супермелодія», яку згадано в кінці договору непримітним шрифтом.

- 1) Яке основне право споживача тут порушене?
- 2) Чи можна вважати таку рекламу недобросовісною?
- 3) Що таке «несправедливі умови договору»? Чи є вони тут?
- 4) Що може зробити Ігор у цій ситуації?

Для захисту своїх прав та інтересів особи можуть об'єднуватися в громадські організації споживачів (наприклад, громадська організація «Комітет захисту прав споживачів»). Також доцільно звертатися до спеціально уповноважених органів виконавчої влади у сфері захисту прав споживачів: місцевих державних адміністрацій, органів санітарно-епідеміологічного нагляду тощо.

ПРАВО В ДІЇ

Розв'яжіть правові ситуації.

1. Ваша родина придбала новий телевізор у великому магазині. Протягом кількох місяців телевізор працював добре. Однак потім виникли проблеми, а невдовзі він перестав працювати. Що ви порадите своїм близьким у цій ситуації?
2. У травні ви купили зимові чоботи. Уперше ви взули їх 20 листопада, через три дні в них тріснула підошва. Ви звернулися до магазину з метою повернути взуття. Проте вам сказали, що термін гарантії сплив, тому вам нічим не можуть допомогти. Чи є дії правомірними?

ПЕРЕВІРЯЄМО СВОЇ ЗНАННЯ

1. Хто такі споживачі?
2. Назвіть права й обов'язки споживачів.
3. Які способи захисту прав споживачів ви знаєте?
4. Назвіть організації, які можуть допомогти вам у захисті прав споживачів.
5. Створіть інфографіку або пам'ятку із ключовими правилами поведінки споживача (наприклад, перевіряти товар, зберігати чек, фіксувати недоліки на фото або відео тощо).

МОВОЮ ПРАВА

Споживач — фізична особа, яка купує, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних із підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника.

Продавець — підприємство, установа, організація або громадянин, що продає товар.

Виконавець — підприємство або людина, що виконує роботу або надає послугу.

Тестові
завдання

rnk.com.ua/
112674

1. Що таке сім'я і шлюб

Сім'я є головним осередком суспільства. До її складу належать особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Проте в деяких випадках дружина та чоловік у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю догляду за батьками чи дітьми або з інших причин не проживають спільно. За таких обставин вони все одно вважаються сім'єю. Наприклад, якщо ви поїдете в гості до родичів і протягом декількох місяців житимете окремо від своєї сім'ї, то все одно залишатиметеся її частиною.

Підстави для створення сім'ї

Укладання шлюбу

Усиновлення

Кровне споріднення

Інші підстави, не заборонені законами

Отже, **сім'я** — об'єднання людей на підставі шлюбу або кровної спорідненості, які зв'язані між собою спільністю побуту та взаємною відповідальністю.

Шлюб — одна з основних підстав утворення сім'ї та виникнення сімейних правовідносин

Через російське вторгнення тисячі українців стали на захист України та вимушено розлучилися зі своїми сім'ями

ДОСЛІДЖУЄМО ДОКУМЕНТ

Опрацюйте статті 21, 22 Сімейного кодексу України та дайте відповіді на запитання.

1. Що таке шлюб?
2. Де він має бути зареєстрований?
3. Із якого віку настає шлюбний вік?

Сімейний кодекс України

Стаття 21. Поняття шлюбу

1. Шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований в органі державної реєстрації актів цивільного стану.
2. Проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення у них прав та обов'язків подружжя.
3. Релігійний обряд шлюбу не є підставою для виникнення у жінки та чоловіка прав та обов'язків подружжя, крім випадків, коли релігійний обряд шлюбу відбувся до створення або відновлення органів державної реєстрації актів цивільного стану.

Стаття 22. Шлюбний вік

1. Шлюбний вік для чоловіків та жінок встановлюється у 18 років.
2. Особи, які бажають зареєструвати шлюб, мають досягти шлюбного віку на день реєстрації шлюбу.

Характерні ознаки шлюбу

Добровільність

Шлюб можна укласти лише за взаємною згодою чоловіка й жінки, не допускається будь-який примус і вплив на волю осіб

Рівноправність

Чоловік і жінка мають рівні права й обов'язки у шлюбі

Державна реєстрація

Тільки зареєстрований шлюб у визначеному законом порядку встановлює для подружжя права й обов'язки

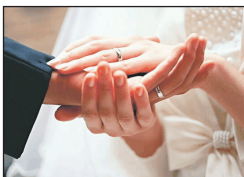
Одношлюбність

Одночасно можна перебувати тільки в одному шлюбі. Новий шлюб можна укласти після розірвання попереднього

2. Як укласти шлюб

Для того щоб оформити шлюб, потрібно виконати певні умови. *Умови укладення шлюбу* — передбачені законом вимоги до осіб, які забезпечують дійсність їхнього шлюбу.

ВИМОГИ ДО УКЛАДЕННЯ ШЛЮБУ

Вільна згода жінки та чоловіка, які одружуються

- Не може бути застосований психічний або фізичний примус із метою примушення особи до шлюбу
- Вільна згода підтверджується у спільній заяві про реєстрацію шлюбу, усно в процесі реєстрації та закріплюється підписами

Досягнення шлюбного віку

- На момент укладення шлюбу чоловік і жінка мають досягти шлюбного віку, тобто 18 років

Реєстрація шлюбу

- Спочатку необхідно написати заяву про бажання укласти шлюб
- Осіб, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, вважають нареченими
- Шлюб реєструється після спливу одного місяця від дня подання особами заяви

Для укладення шлюбу чоловік і жінка можуть звернутися до будь-якого органу реєстрації актів цивільного стану (РАЦС). Потрібно пам'ятати, що заява про реєстрацію шлюбу подається особисто. Якщо такої можливості немає, то заяву передають через представника. Його повноваження та сама заява мають бути нотаріально посвідчені.

Орган РАЦС зобов'язаний ознайомити наречених із їхніми правами та обов'язками як майбутніх подружжя та батьків і попередити про відповідальність за приховання перешкод до укладення шлюбу.

За загальним правилом шлюб укладають після спливу одного місяця від часу подання заяви. Проте за певних обставин шлюб можуть зареєструвати в день подання відповідної заяви (у разі вагітності нареченої, народження нею дитини, а також якщо є безпосередня загроза для життя нареченої або нареченого).

Якщо заяву про укладання шлюбу дозволено подати й через представника, то сама церемонія відбувається тільки за умови особистої присутності обох наречених. Місцем реєстрації шлюбу є приміщення органу РАЦС. Зараз можна здійснити весь процес — від подання заяви до одруження — онлайн через портал державних послуг «Дія».

Наречені зобов'язані повідомити одне одного про стан свого здоров'я. Перед укладенням шлюбу їм пропонують пройти медичний огляд. Приховування відомостей про стан здоров'я одним з наречених, наслідком чого є ризик порушення фізичного або психічного здоров'я іншого нареченого або їхніх нащадків, може бути підставою для визнання шлюбу недійсним.

ДІЗНАЄМОСЯ БІЛЬШЕ

Наречені мають право обрати прізвище одного з них як спільне прізвище подружжя або залишити дошлюбні прізвища. Також можна приєднати до свого прізвища прізвище нареченого або нареченої. Якщо вони обоє бажають мати подвійне прізвище, то спільно визначають, із якого прізвища воно починатиметься. Проте складення більше двох прізвищ не допускається. Якщо прізвище нареченої або нареченого вже є подвійним, то за бажанням одну частину прізвища замінюють на іншу.

Державна реєстрація шлюбу встановлена для забезпечення стабільності відносин між жінкою та чоловіком, охорони прав та інтересів подружжя, їхніх дітей

Шлюб є підставою для виникнення прав та обов'язків подружжя

Як ви вважаєте, чому після подання заяви про укладання шлюбу має минути місяць до моменту його реєстрації?

Підтвердженням реєстрації шлюбу є свідоцтво про шлюб.

У деяких випадках шлюб хочуть укласти особи, які не досягли шлюбного віку. Як бути в цій ситуації?

За заявою особи, яка досягла 16 років, за рішенням суду їй можуть надати право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам. Наприклад, це відбувається, коли фактично вже склалися шлюбні відносини, настала вагітність або народилася дитина.

Реєстрація шлюбу осіб, яким було знижено шлюбний вік, відбувається на загальних підставах. Проте вони мають пред'явити відповідний документ із цим рішенням.

Напишіть заяву про реєстрацію шлюбу.

ДОСЛІДЖУЄМО ДОКУМЕНТ

Опрацюйте статтю 39 Сімейного кодексу України та з'ясуйте, за яких обставин шлюб є недійсним.

Сімейний кодекс України

Стаття 39. Шлюб, який є недійсним

1. Недійсним є шлюб, зареєстрований з особою, яка одночасно перебуває в іншому зареєстрованому шлюбі.

2. Недійсним є шлюб, зареєстрований між особами, які є родичами прямої лінії споріднення, а також між рідними братом і сестрою.

3. Недійсним є шлюб, зареєстрований з особою, яка визнана недієздатною.

4. За заявою заінтересованої особи орган державної реєстрації актів цивільного стану анулює актовий запис про шлюб, зареєстрований з особами, зазначеними у частинах 1—3 цієї статті.

5. Якщо шлюб зареєстровано з особою, яка вже перебуває у шлюбі, то в разі припинення попереднього шлюбу до анулювання актового запису щодо повторного шлюбу повторний шлюб стає дійсним з моменту припинення попереднього шлюбу.

6. Актовий запис про шлюб анулюється незалежно від смерті осіб, з якими було зареєстровано шлюб (частини 1—3 цієї статті), а також розірвання цього шлюбу.

Суд може визнати шлюб недійсним, якщо він був укладений без вільної згоди особи або вона перебувала у стані, коли не могла усвідомлювати свої дії. Також недійсним буде **фіктивний шлюб**, тобто такий, що не має на меті утворення сім'ї та набуття прав й обов'язків подружжя.

3. Особисті немайнові й майнові права та обов'язки подружжя

У шлюбі та сім'ї кожен із подружжя має рівні права й обов'язки, тобто наділений рівними особистими й майновими правами без переваги одного перед іншим. Права та обов'язки подружжя є взаємними. Їх поділяють на особисті немайнові й майнові.

До *особистих немайнових прав подружжя* належать:

- право на материнство та батьківство;
- право дружини та чоловіка на повагу до своєї індивідуальності;
- право дружини та чоловіка на фізичний і духовний розвиток;
- обов'язок подружжя турбуватися про сім'ю;
- право дружини та чоловіка на розподіл обов'язків і спільне вирішення питань життя сім'ї.

Небажання чоловіка або дружини мати дитину або нездатність до зачаття (народження) дитини може бути причиною для розірвання шлюбу.

Обов'язок подружжя піклуватися про сім'ю передбачає не тільки матеріальне забезпечення, а насамперед побудову сімейних стосунків на почуттях взаємної любові, поваги, дружби, взаємодопомоги, відповідальності за свою поведінку.

Право дружини та чоловіка на повагу до своєї індивідуальності, фізичний і духовний розвиток, особисту свободу, зміну прізвища, розподіл обов'язків і спільне вирішення питань життя сім'ї охоплює їхню можливість обирати місце проживання, здобувати освіту тощо.

Кожен із подружжя, крім немайнових прав, має ще право особистої приватної власності. Володіння та користування таким майном визначає той із подружжя, хто є власником майна. У користуванні та розпорядженні таким майном передусім ураховують інтереси сім'ї, насамперед дітей.

Особистою приватною власністю одного з подружжя є:

- майно, набуте до шлюбу;
- майно, набуте за час шлюбу, але на підставі договору дарування, або в порядку спадкування, або за кошти, які належали їй (йому) особисто;
- речі індивідуального користування, у тому числі коштовності, навіть якщо вони були придбані спільними коштами подружжя;
- премії, нагороди, які дружина, чоловік здобули за особисті заслуги; кошти, отримані як відшкодування за втрату речі, яка їй (йому) належала, а також на відшкодування завданої їй (йому) моральної шкоди; страхові суми.

Подружжя також має право *спільної сумісної власності*. Воно полягає в тому, що і чоловік, і дружина є співвласниками певного майна. Зазвичай це майно, яке вони придбали спільно або набули під час шлюбу. Чоловік і дружина мають рівні права на володіння, користування та розпорядження цим майном.

Уявіть, що ви збираєтеся укласти шлюб. У вас і вашого нареченого або нареченої є певне майно (ви маєте IT-бізнес, наречений або наречена — квартиру, плануєте разом купувати машину). Складіть проєкт шлюбного договору, у якому визначте: яке майно залишається особистим; як ділитиметься майно, придбане у шлюбі; права та обов'язки з утримання одне одного.

Розв'яжіть правові ситуації.

1. Під час реєстрації шлюбу наречені наполягали на збереженні своїх прізвищ. Чи мають право органи РАЦС оформити шлюб, залишивши їхні попередні прізвища?
2. Юнак віком 21 рік і дівчина віком 16 років подали заяву до РАЦС, але їм відмовили в реєстрації шлюбу. Чи правомірні дії РАЦС?
3. Громадянин Семеренко І. звернувся до суду із заявою про розірвання шлюбу. Причиною цього він зазначив вступ дружини до університету без згоди чоловіка. Чи буде задоволено позов?

ДІЗНАЄМОСЯ БІЛЬШЕ

- У різних країнах склалися власні весільні традиції та обряди.
- У штаті Пенджаб (Індія) існує незвичний весільний звичай. Якщо молодший брат хоче одружитися, а старший брат ще не одружений, то традиція вимагає, щоб спочатку шлюб уклав саме старший. Тому він «одружується» з деревом. Така символічна церемонія дає змогу молодшому брату укласти шлюб. Після «шлюбу» з деревом розлучення відбувається досить просто: дерево зрубують.
- У Кенії чоловік перед одруженням мусить протягом години ходити в жіночому одязі. Цей ритуал має допомогти чоловіку краще зрозуміти свою майбутню дружину та виховати в ньому повагу до її ролі в родині.
- На Нікобарських островах чоловік, який робить пропозицію жінці одружитися, на цілий рік стає прислугою в її будинку. Протягом цього часу наречена до нього приглядається та оцінює, наскільки він працьовитий.

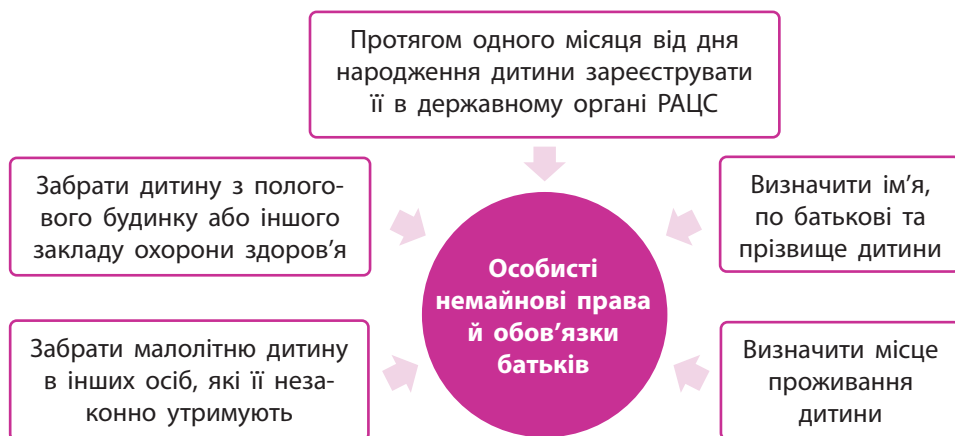
4. Взаємні права та обов'язки батьків і дітей. Особисті немайнові права дітей

Сімейний кодекс визначає, що матір і батько мають рівні права та обов'язки щодо дитини незалежно від того, чи перебували вони в шлюбі. Це пов'язане з тим, що права батьків насамперед ґрунтуються на походженні дитини від них. Цей юридичний факт зафіксований у свідоцтві про народження дитини, яке видає орган РАЦС. Своєю чергою, діти так само мають рівні права й обов'язки щодо своїх батьків.

Батьки й діти зобов'язані надавати одне одному взаємну моральну підтримку та матеріальну допомогу.

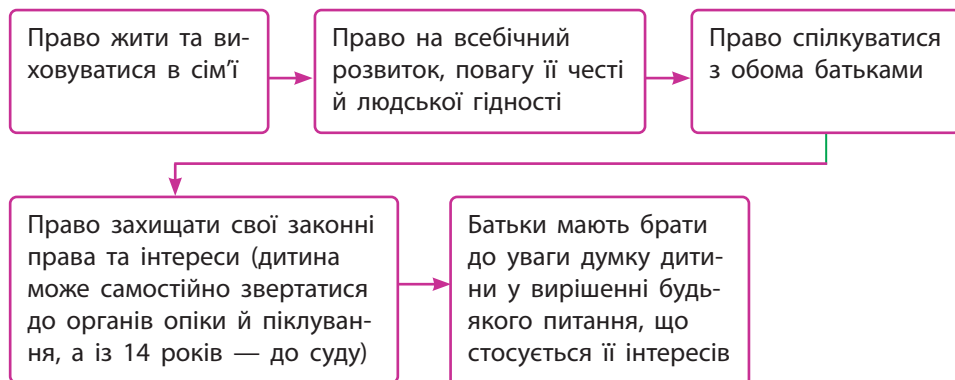
Якщо батьки перебувають у шлюбі та мають спільне прізвище, то його присвоюють і дитині. Якщо в батьків прізвища різні, то вони спільно домовляються про прізвище дитини. Ім'я дитині батьки обирають самі на власний розсуд. Однак якщо вони не можуть дійти згоди із цього питання, його вирішує орган опіки та піклування або суд.

Місце проживання дитини батьки визначають самостійно. Проте якщо вони розлучилися та проживають окремо, то дитина, яка досягла 14 років, може обрати, з ким із батьків проживати.

Батьки мають спільно вирішувати питання, що стосуються виховання дітей. Якщо дитина проживає з одним із батьків, вона може вільно зустрічатися та спілкуватися з іншим.

НЕМАЙНОВІ ПРАВА ДІТЕЙ

ДОСЛІДЖУЄМО ДОКУМЕНТ

Опрацюйте статтю 150 Сімейного кодексу України та дайте відповіді на запитання.

1. Якими є основні обов'язки батьків щодо виховання та розвитку дитини?
2. На яких принципах базується виховання дитини?

Сімейний кодекс України

Стаття 150. Обов'язки батьків щодо виховання та розвитку дитини

1. Батьки зобов'язані виховувати дитину в дусі поваги до прав та свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини, свого народу, своєї Батьківщини.
2. Батьки зобов'язані піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток.
3. Батьки зобов'язані забезпечити здобуття дитиною повної загальної середньої освіти, готувати її до самостійного життя.
4. Батьки зобов'язані поважати дитину.
5. Передача дитини на виховання іншим особам не звільняє батьків від обов'язку батьківського піклування щодо неї.
6. Забороняються будь-які види експлуатації батьками своєї дитини.
7. Забороняються фізичні покарання дитини батьками, а також застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини.

Особисті права та обов'язки учасників батьківських правовідносин переважно тривають до досягнення дітьми повноліття або до часу їхнього одруження.

Як ви вважаєте, у чому полягає головний обов'язок повнолітніх дітей щодо своїх батьків? За QR-кодом (або коротким покликанням) ви зможете детальніше ознайомитися з правами дітей і батьків на майно та утримання.

rnk.com.ua/
116981

5. Як держава захищає права дитини в сім'ї

Батьки мають пріоритетне право на виховання своєї дитини, а кожна особа має право на повагу до свого сімейного життя. Держава, своєю чергою, здійснює охорону сім'ї та дитинства і створює умови для їхнього розвитку.

ДОСЛІДЖУЄМО ДОКУМЕНТ

Опрацюйте статтю 5 Сімейного кодексу України та дайте відповіді на запитання.

1. Як держава сприяє захисту сім'ї?
2. У яких випадках держава може втручатися в сімейне життя?

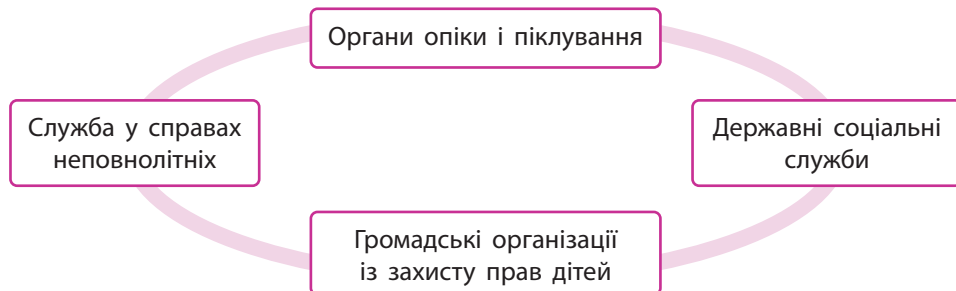
Сімейний кодекс України

Стаття 5. Державна охорона сім'ї

1. Держава охороняє сім'ю, дитинство, материнство, батьківство, створює умови для зміцнення сім'ї.
2. Держава створює людині умови для материнства та батьківства, забезпечує охорону прав матері та батька, матеріально і морально заохочує і підтримує материнство та батьківство.
3. Держава забезпечує пріоритет сімейного виховання дитини.
4. Держава бере під свою охорону кожную дитину-сироту і дитину, позбавлену батьківського піклування.
5. Ніхто не може зазнавати втручання в його сімейне життя, крім випадків, встановлених Конституцією України.

Права дитини в Україні захищають передусім її батьки. Проте трапляються випадки, коли батьки неналежно виконують свої обов'язки щодо виховання дітей або застосовують проти них фізичну силу. Для того щоб захистити права дітей від утисків із боку дорослих, було створено спеціальні органи та служби.

ОРГАНИ ТА СЛУЖБИ, ЩО ЗАХИЩАЮТЬ ПРАВА ДІТЕЙ

Пригадайте, які міжнародні документи захищають права дитини. Наведіть приклади таких прав.

ПЕРЕВІРЯЄМО СВОЇ ЗНАННЯ

1. Що таке сім'я? Яка основна підстава утворення сім'ї?
2. Які умови необхідні для укладання шлюбу?
3. Чому, на вашу думку, шлюбний вік настає у 18 років?
4. Поясніть, за яких обставин неповнолітня особа може укласти шлюб.
5. Наведіть приклад майнових і немайнових прав та обов'язків подружжя.
6. Шлюбний договір: захист чи недовіра? Обговоріть у класі.
7. Створіть інфографіку або відео за темою «Основні права дитини, гарантовані Сімейним кодексом України».

МОВОЮ ПРАВА

Сім'я — об'єднання людей на основі шлюбу або кровної спорідненості, які зв'язані між собою спільністю побуту та взаємною відповідальністю.

Шлюб — сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований в органі реєстрації актів цивільного стану.

Фіктивний шлюб — шлюб, який не має на меті утворення сім'ї та набуття прав й обов'язків подружжя.

Тестові
завдання

rnk.com.ua/
112675

1. Право на працю

Незабаром ви зможете офіційно працювати та стати повноцінним учасником трудових відносин. Розглянемо, які документи регулюють право на працю в Україні, навіщо потрібно укласти трудовий договір і куди необхідно звернутися, щоб улаштуватися на роботу.

ДОСЛІДЖУЄМО ДОКУМЕНТ

Опрацюйте статтю 43 Конституції України та дайте відповіді на запитання.

1. Хто має право на працю?
2. Як держава допомагає громадянам у здійсненні їхніх прав на працю?
3. Використання якої праці заборонене?

Конституція України

Стаття 43. Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується.

Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб.

Використання примусової праці забороняється. Не вважається примусовою працею військова або альтернативна (невійськова) служба, а також робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан. Кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом.

Використання праці жінок і неповнолітніх на небезпечних для їхнього здоров'я роботах забороняється.

Громадянам гарантується захист від незаконного звільнення.

Право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом.

Право на працю регулює окрема галузь — трудове право. Основним документом у цьому праві є Кодекс законів про працю України. У ньому закріплені не тільки трудові права громадян, але і їхні гарантії.

Які шляхи пошуку роботи ви знаєте?

2. Як знайти роботу

Популярним способом пошуку роботи є розміщення в інтернеті резюме. Саме воно формує перше враження про претендента на робоче місце. **Резюме** — стисла інформація про знання, досвід роботи й можливості особи, тобто своєрідна візитівка, що засвідчує важливу інформацію про шукача роботи. Роботодавець знайомиться з резюме кандидатів, відбирає тих, хто йому підходить, та запрошує на співбесіду для подальшого обговорення умов працевлаштування. Неповнолітнім у разі пошуку роботи краще ходити на співбесіду разом із батьками або піклувальниками.

Резюме має бути чітким і стислим, бажано не перевищувати однієї сторінки. Необхідно зазначити:

- прізвище, ім'я та по батькові;
- трудовий досвід: посади, які ви обіймали раніше, із зазначенням місця і часу роботи;
- службову, домашню адресу, телефон, електронну адресу;
- інформацію про освіту (навчальні заклади, які ви закінчили, та фах, який ви здобули);
- професійні досягнення (наукові публікації, премії, перемоги в конкурсах і на олімпіадах, різноманітні нагороди тощо);
- професійні навички й досвід роботи в цій галузі, інші навички, як-от: володіння комп'ютером, наявність прав водія тощо;
- рівень володіння іноземними мовами;
- на яку посаду ви претендуєте.

Для кандидатів без досвіду або з мінімальним досвідом роботи може мати значення набір особистих якостей, таких як комунікабельність, пунктуальність, здатність і бажання навчатися нового тощо. Їх варто згадати в резюме.

ПІБ: П'яточкин Петро Іванович

Адреса: 61010, м. Київ, пр. С. Бандери, 39.

Контактний телефон: 700-77-77.

E-mail: Pyatka@ukr.net.

Мета: працевлаштування.

Освіта:

09.2025 р. — дотепер: Київський національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Напрямок — інформаційні системи. Спеціальність — програміст, учитель інформатики. Отримаю диплом про вищу освіту в травні 2025 р.

2014—2024 рр.: гімназія № 777, м. Київ.

Досягнення: отримую президентську стипендію за досягнення у фізиці та програмуванні.

Навички: досвід роботи у Windows 10 і Windows 11, MS Office, Adobe Photoshop, C/C++.

Мови: українська — рідна, англійська — рівень B2.

Особисті дані: дата народження 23.05.2007 р.

Сімейний стан: неодружений.

Особисті якості: цілеспрямований, комунікабельний, швидко навчаюся, креативний.

Інтереси: комп'ютерні системи, електроніка, інтернет, програмування, безпека, література, спорт.

Складіть власне резюме за зразком.

Якщо роботу не вдається знайти самостійно, можна звернутися до Державної служби зайнятості.

Державна служба зайнятості — централізована система державних установ, які безоплатно надають послуги з пошуку роботи, а також соціальні послуги з державного соціального страхування в разі безробіття та здійснюють виплату матеріального забезпечення у зв'язку з тимчасовою втратою роботи. Вам можуть запропонувати роботу за фахом або відправити на курси, які допоможуть здобути нову кваліфікацію.

Опрацюйте наведені висловлювання. Як ви вважаєте, чому праця — це не тільки право, але й обов'язок? Наскільки важливою для вас є можливість реалізувати своє право на працю?

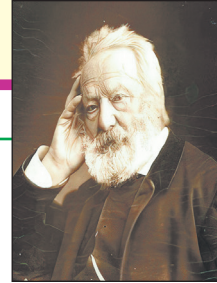

Василь
Сухомлинський

«Хоч би над тобою було 100 вчителів — вони будуть безсилі, якщо ти не зможеш сам змусити себе до праці й сам вимагати її від себе».

«Праця в наш час — це велике право та великий обов'язок».

Віктор Гюго

3. Трудові права неповнолітніх у прийнятті на роботу

Важко уявити, але ще 100 років тому повсюдно використовували дитячу працю. Залучали навіть зовсім малих дітей п'яти-шести років. Тривалість робочого дня становила аж 14—16 годин. У XIX ст. ситуація була ще гіршою. Наприклад, в Англії існували спеціальні дитячі «робітничі будинки», де діти до 12 років працювали на шахтах по 18—20 годин на день, а замість платні отримували їжу. Така праця була небезпечною для здоров'я, і багато дітей помирали від захворювання легень через декілька років. Також працю неповнолітніх використовували на ткацьких фабриках і плантаціях бавовни.

1. Як ви вважаєте, чи змінилася ситуація з працею неповнолітніх у сучасному світі?
2. Чи знаєте ви правові документи, які регулюють працю неповнолітніх?

Найважливіші нормативно-правові документи, що захищають права неповнолітніх у сфері трудових відносин:

- Кодекс законів про працю України;
- Закон України «Про охорону праці»;
- Закон України «Про охорону дитинства»;
- Закон України «Про зайнятість населення».

Як відомо, неповнолітніми є особи, які не досягли 18 років. У трудових відносинах їх прирівнюють у правах до повнолітніх. Вони так само зобов'язані чесно й сумлінно працювати, дотримуватися трудової дисципліни. А от у сфері охорони праці, робочого часу, відпусток і деяких інших умов праці неповнолітні мають певні переваги.

Особливості прийняття на роботу неповнолітніх

Не допускається прийняття на роботу осіб до 16 років

За згодою одного з батьків або особи, що їх замінює, як виняток можуть приймати на роботу осіб, які досягли 15 років

Допускається прийняття на роботу учнів у вільний від навчання час після досягнення 14-річного віку за згодою одного з батьків або особи, що їх замінює

Усі особи до 18 років для прийняття на роботу зобов'язані пройти медичний огляд і надалі проходити його щороку до досягнення 21 року

Із неповнолітніми трудовий договір має бути укладений у письмовій формі

Для неповнолітніх не можна встановлювати випробувальний термін роботи

4. Робочий час і час відпочинку для неповнолітніх

Усі неповнолітні мають право на певні переваги щодо робочого часу, заробітної плати та надання відпусток. Зокрема, для працівників, які не досягли 18 років, встановлено скорочену тривалість робочого часу (для дорослих працівників вона становить 40 годин на тиждень).

Порівняння робочого часу неповнолітніх

Вік	Години на тиждень	Години на тиждень	Вік
За умови праці на канікулах		За умови праці протягом навчального року	
14—16 років	24 години	12 годин	14—16 років
16—18 років	36 годин	18 годин	16—18 років

ДОСЛІДЖУЄМО ДОКУМЕНТ

Опрацюйте статтю 194 Кодексу законів про працю України та дайте відповіді на запитання.

1. Як оплачують працю неповнолітніх за скороченого робочого дня?
2. У чому полягає особливість оплати праці неповнолітніх, які працюють у вільний від навчання час?

Кодекс законів про працю України

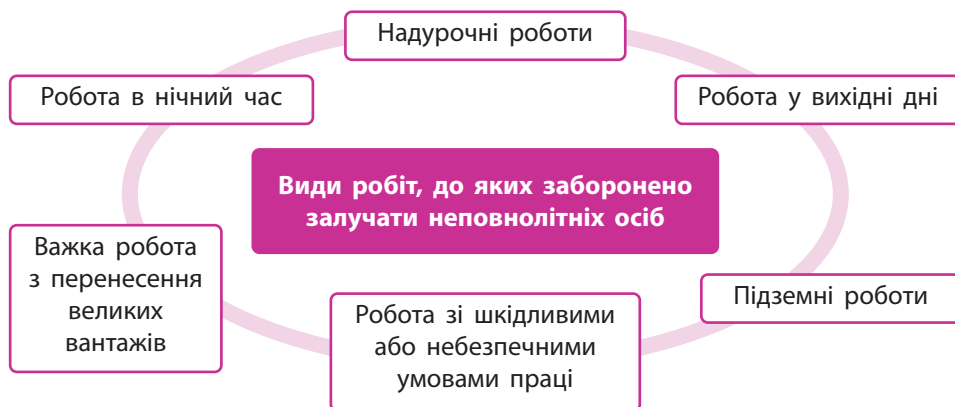
Стаття 194. Оплата праці працівників молодше 18 років при скороченій тривалості щоденної роботи

Заробітна плата працівникам молодше 18 років при скороченій тривалості щоденної роботи виплачується в такому ж розмірі, як працівникам відповідних категорій при повній тривалості щоденної роботи.

Праця працівників молодше 18 років, допущених до відрядних робіт, оплачується за відрядними розцінками, встановленими для дорослих працівників, з доплатою за тарифною ставкою за час, на який тривалість їх щоденної роботи скорочується порівняно з тривалістю щоденної роботи дорослих працівників.

Оплата праці учнів загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних і середніх спеціальних навчальних закладів, які працюють у вільний від навчання час, провадиться пропорційно відпрацьованому часу або залежно від виробітку. Підприємства можуть встановлювати учням доплати до заробітної плати.

Із метою охорони здоров'я неповнолітніх працівників забороняється залучати їх до певних робіт.

Порівняно з дорослими неповнолітні мають довшу відпустку. Їм надають щорічну основну відпустку тривалістю 31 календарний день у зручний для них час. Неповнолітні можуть отримати повну щорічну відпустку вже в перший рік роботи — за їхньою заявою, без очікування шести місяців стажу. Також заборонене ненадання щорічних відпусток повної тривалості протягом двох років поспіль, а особам до 18 років — протягом робочого року.

Звільнення неповнолітніх працівників з ініціативи роботодавця допускається тільки за згодою відповідного органу у справах неповнолітніх. Цікаво, що розірвати трудовий договір із працівником, який ще не досяг 18 років, можна не тільки з ініціативи роботодавця та самої неповнолітньої особи, а й з ініціативи одного з батьків або особи, що їх замінює. Однак цей варіант можливий лише в разі, якщо подальше виконання трудового договору загрожує здоров'ю неповнолітньої особи або порушує її інтереси (наприклад, заважає навчанню або призводить до перевтоми).

За QR-кодом (або коротким покликанням) ви зможете детальніше дізнатися про те, як укласти трудовий договір і якими є умови його розірвання.

rnk.com.ua/116982

ПРАВО В ДІЇ

Розв'яжіть правові ситуації.

- 16-річному учню школи Прокопенку В., який влаштувався на роботу в магазин помічником продавця, установили 20-годинний робочий

тиждень. Прокопенко В. засумнівався в правильності такого рішення власника й звернувся за консультацією до юриста. Чи відповідають дії власника магазину нормам трудового законодавства?

2. 16-річний офіціант Бортник С. після робочої зміни зібрався додому. До нього звернувся адміністратор закладу з такими словами: «Чому це ти вже йдеш, адже до завершення зміни ще 30 хвилин?». Як має відповісти хлопець, спираючись на трудове право?
3. Двоє учнів школи, 16-річний Денис і 15-річна Олеся, під час канікул улаштувалися на роботу в зоомагазин. Їм установили робочий день 6 годин щоденно (36 годин на тиждень) та пояснили, що їхня робота оплачується пропорційно відпрацьованому часу. Однак підлітки заявили, що працюватимуть по 8 годин, щоб заробити більше грошей. Які порушення трудового законодавства наявні в цьому випадку?

ПЕРЕВІРЯЄМО СВОЇ ЗНАННЯ

1. Які закони регулюють трудові права неповнолітніх?
2. Із якого віку неповнолітні можуть працювати?
3. Як ви вважаєте, чи легко неповнолітнім улаштуватися на роботу? Чому?
4. Які особливості робочого часу та відпочинку передбачені для неповнолітніх?
5. Запропонуйте зміни до законодавства, які б допомогли неповнолітнім ефективніше реалізовувати своє право на працю.

Тестові
завдання

rnk.com.ua/
112676

ПРАВО В ПОВСЯДЕННОМУ ЖИТТІ

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО

ПРЕДМЕТ

- Майнові та особисті немайнові відносини

ІНСТИТУТИ

- Право власності
- Зобов'язальне право
- Спадкове право
- Договірне право

ДЖЕРЕЛА

- Цивільний кодекс України
- Договори

СУБ'ЄКТИ

- Фізичні та юридичні особи

ТРУДОВЕ ПРАВО

ПРЕДМЕТ

- Трудові відносини між працівником і роботодавцем

ДЖЕРЕЛА

- Кодекс законів про працю України
- Закони України

ІНСТИТУТИ

- Трудовий договір
- Робочий час і час відпочинку
- Оплата праці
- Дисципліна праці
- Охорона праці
- Трудові спори

ПРАВА СПОЖИВАЧІВ

ОСНОВНІ ПРАВА

- На якість продукції
- На безпеку
- На інформацію
- На вибір
- На відшкодування збитків

ОСНОВНИЙ ЗАКОН

- Закон України «Про захист прав споживачів»

ЗАХИСТ ПРАВ

- Держпродспоживслужба
- Суд
- Громадські організації

СІМЕЙНЕ ПРАВО

ПРЕДМЕТ

- Шлюб, сім'я, особисті немайнові та майнові відносини

ДЖЕРЕЛА

- Сімейний кодекс України

ІНСТИТУТИ

- Шлюб
- Права та обов'язки подружжя
- Права та обов'язки батьків і дітей
- Усиновлення
- Опіка та піклування

1. Які відносини регулює адміністративне право

Адміністративне право — галузь права, що регулює суспільні відносини, які виникають у процесі державного управління.

Адміністративне право часто називають управлінським правом, оскільки саме завдяки його нормам відбуваються:

- забезпечення законності та дисципліни в державному управлінні, його функціонування згідно з правилами;
- захист особистості, прав і свобод людини й громадянина;
- охорона здоров'я громадян;
- охорона навколишнього середовища;
- підтримання громадського порядку та безпеки;
- регулювання управлінням промисловістю, сільським господарством, транспортом, а також культурою та освітою;
- захист громадян і держави від адміністративних правопорушень;
- запобігання адміністративним правопорушенням.

В адміністративному праві використовують два основні методи державного управління — переконання та примус. В Україні основним методом є переконання, а примус застосовують, щоб запобігти протиправним діям або їх припинити.

Методи державного управління

Метод переконання

Система виховних, роз'яснювальних і заохочувальних заходів, які допомагають людям зрозуміти, чому треба дотримуватися законів і державних вимог.

Наприклад: подяка, нагородження почесним знаком, присвоєння почесного звання, грошові премії, путівки тощо

Метод примусу

Психологічний, фізичний або матеріальний вплив на певних осіб із метою змусити їх виконувати державні вимоги.

Наприклад: перевірка документів, адміністративний арешт, тимчасова заборона доступу до окремих ділянок місцевості або об'єктів для забезпечення громадського порядку

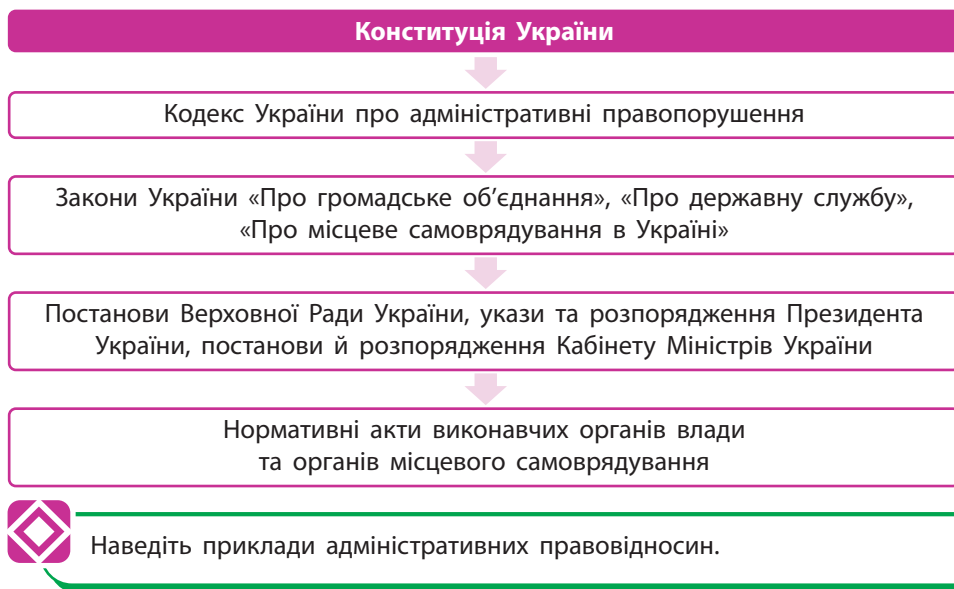
Учасниками адміністративно-правових відносин можуть бути:

- органи державної адміністрації;
- виконавчі органи місцевих рад;
- державні службовці, установи, організації, підприємства всіх форм власності;
- громадяни України, іноземці та особи без громадянства.

Адміністративне право встановлює певні норми поведінки для громадян. Наприклад:

- правила поведінки в громадських місцях;
- правила дорожнього руху й користування транспортом;
- правила торгівлі, техніки безпеки й охорони праці;
- правила полювання, рибної ловлі й охорони природних ресурсів.

СИСТЕМА ДЖЕРЕЛ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

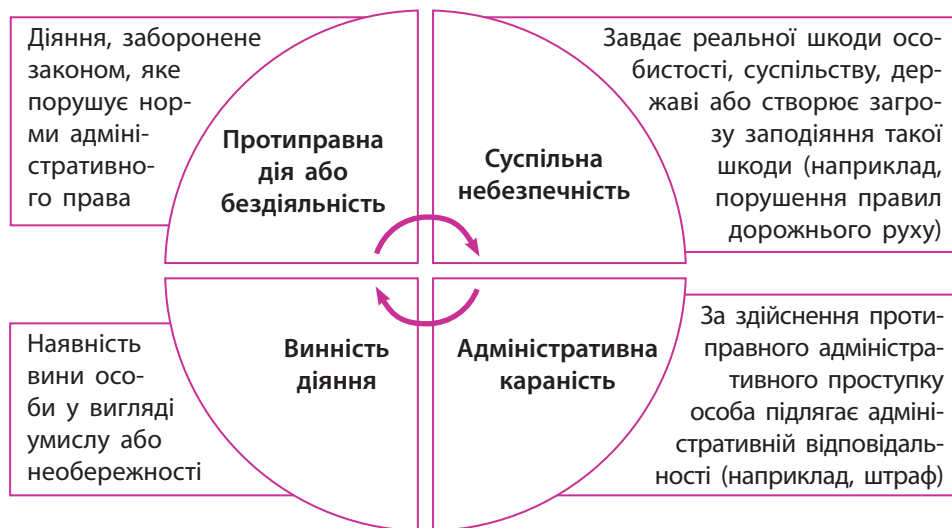

2. Що таке адміністративне правопорушення

Адміністративне правопорушення (проступок) — протиправна, винна (умисна або необережна) дія або бездіяльність, що посягає на державний або громадський порядок, власність, права і свободи громадян, установлений порядок управління, за яку передбачено адміністративну відповідальність.

Для того щоб визначити, чи є в певній ситуації адміністративне правопорушення, необхідно знати його ознаки та склад.

ОЗНАКИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

СКЛАД АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Суб'єкт

- Особа, яка скоїла адміністративне правопорушення (після досягнення 16 років)

Об'єкт

- Суспільні відносини, які складаються у сфері адміністративно-організаційної діяльності й порядку управління
- Людина, її здоров'я, честь і гідність
- Власність
- Права і свободи громадян

Суб'єктивна сторона

- Вина у формі умислу або необережності
- Психічне ставлення особи до своєї протиправної дії

Об'єктивна сторона

- Сама протиправна дія та причинно-наслідковий зв'язок між дією і настанням шкідливих наслідків
- Час, місце і спосіб здійснення правопорушення; вина, мотив, мета

Прикладами адміністративного правопорушення є безквитковий проїзд у громадському транспорті, порушення правил дорожнього руху (як водіями, так і пішоходами), невчасне отримання паспорта, дрібне хуліганство, розпиття алкогольних напоїв у громадських місцях, нецензурна лайка тощо.

За малозначності вчиненого правопорушення особу можуть звільнити від адміністративної відповідальності та обмежитися усним зауваженням.

ПРАВО В ДІЇ

Розв'яжіть правові ситуації.

1. Десятикласник, якому виповнилося 14 років, протягом шести місяців відмовляється отримувати паспорт громадянина України. Він стверджує, що не має потреби в українському паспорті, натякаючи на бажання набути громадянство іншої держави, але не може пояснити, якої саме. Чи є в його діях адміністративне правопорушення?
2. Підлітки голосно співали пісні на вулиці, вживали нецензурні слова, а на зауваження перехожих не реагували або відповідали лайкою. Порушників затримала поліція. З'ясувалося, що двом із них по 14 років, одній — 15, а двом — по 17 років. Визначте склад адміністративного правопорушення.

3. Види адміністративних стягнень. Адміністративні проступки, за які відповідають неповнолітні особи

Адміністративне стягнення — правовий наслідок порушення або невиконання адміністративних заборон, що полягає в осуді поведінки порушника та обмеженні його особистих матеріальних благ й інших правових інтересів.

Адміністративне стягнення застосовують із виховною метою особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, а також щоб запобігти вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так й іншими особами.

ДОСЛІДЖУЄМО ДОКУМЕНТ

Опрацюйте статтю 24 Кодексу України про адміністративні правопорушення та визначте основні види адміністративних стягнень.

Кодекс України про адміністративні правопорушення

Стаття 24. Види адміністративних стягнень

За вчинення адміністративних правопорушень можуть застосовуватись такі адміністративні стягнення:

- 1) попередження;
- 2) штраф;
- 2¹) штрафні бали;
- 3) оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення;
- 4) конфіскація: предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення;
- 5) позбавлення спеціального права, наданого даному громадянину (права керування транспортними засобами, права полювання); позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю;
- 5¹) громадські роботи;
- 6) виправні роботи;
- 6¹) суспільно корисні роботи;
- 7) адміністративний арешт;
- 8) арешт з утриманням на гауптвахті.

Адміністративна відповідальність неповнолітніх має свої особливості. Вона настає тільки за умови, що неповнолітньому виповнилося 16 років (на момент вчинення правопорушення, а не під

час розгляду справи). До неповнолітніх також не можуть застосовувати адміністративний арешт.

Вчинення адміністративного правопорушення неповнолітніми є обставиною, що пом'якшує відповідальність. Проте якщо його вчинили у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, це буде обтяжуючою обставиною.

За вчинення адміністративних правопорушень неповнолітніми віком від 16 до 18 років до них можуть бути застосовані такі заходи впливу:

- зобов'язати публічно або в іншій формі попросити вибачення в потерпілого;
- попередження;
- догана або сувора догана;
- передання неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічному або трудовому колективу за його згодою, а також окремим громадянам на їхнє прохання.

Проте за деякі адміністративні правопорушення особи віком від 16 до 18 років підлягають адміністративній відповідальності на загальних підставах. Їхній перелік визначений законодавством:

- незаконне виробництво, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів або психотропних речовин без мети збуту в невеликих розмірах;
- дрібне розкрадання державного або колективного майна;
- порушення правил дорожнього руху;
- дрібне хуліганство;
- стрільба з вогнепальної, холодної металевий або пневматичної зброї в населених пунктах і не відведених для цього місцях або з порушенням встановленого порядку;
- злісна непокоря законній вимозі працівника поліції або прикордонної служби, військовослужбовця;
- недотримання правил зберігання, носіння, перевезення або використання зброї та набоїв.

Зніміть коротке відео для TikTok або Instagram (до 1 хвилини), що роз'яснює певне адміністративне правопорушення або його наслідки.

Розв'яжіть правові ситуації.

1. Олександр (19 років) і Оксана (17 років) вчинили серйозне адміністративне правопорушення, за що законом у виняткових випадках застосовують такий вид покарання, як адміністративний арешт на строк до 15 діб. Таке рішення приймає лише суд. Уявіть, що ви суддя, що розглядає цю справу. Яке рішення ви ухвалите?
2. Патрульна служба зупинила водія, який був без шолома та керував мотоциклом у нетверезому стані. Визначте склад адміністративного правопорушення. Які стягнення можуть бути застосовані до водія?
3. Працівник рибоохоронного патруля затримав громадянина Ігоря та його 12-річного сина Микиту посеред озера на надувному човні, коли вони витягали рибу із сітки. Визначте склад адміністративного правопорушення. Які адміністративні стягнення можуть бути застосовані?

ПЕРЕВІРЯЄМО СВОЇ ЗНАННЯ

1. Що таке адміністративне право? Які відносини воно регулює?
2. Поміркуйте, який метод регулювання є ефективнішим: переконання чи примус.
3. Із якого віку настає адміністративна відповідальність?
4. Як ви вважаєте, у чому полягають основні причини адміністративних правопорушень? Як можна цьому запобігти?
5. Назвіть види адміністративних стягнень. Які з них застосовують до неповнолітніх?
6. Укажіть особливості адміністративної відповідальності неповнолітніх.

МОВОЮ ПРАВА

Адміністративне право — галузь права, що регулює суспільні відносини, які виникають у процесі державного управління.

Адміністративне правопорушення (проступок) — протиправна, винна (умисна або необережна) дія або бездіяльність, що посягає на державний або громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління, за яку законодавством передбачено адміністративну відповідальність.

Адміністративне стягнення — правовий наслідок порушення або невиконання адміністративних заборон, що полягає в осуді поведінки порушника та обмеженні його особистих матеріальних благ й інших правових інтересів.

Тестові
завдання

rnk.com.ua/
112677

1. Що таке кримінальне право

Кримінальне право — система юридичних норм, що встановлюють, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями та які покарання передбачені за їх вчинення.

Кримінальне право регулює відносини, що виникають у результаті вчинення кримінального правопорушення та застосування покарання за його вчинення. Такі відносини називають кримінально-правовими. Їхніми учасниками є:

- особа, яка вчинила злочин;
- держава (наприклад, її можуть представляти прокуратура, суд, органи слідства та дізнання).

Держава має право притягнути особу до кримінальної відповідальності за вчинене нею кримінальне правопорушення та застосувати покарання або інші кримінально-правові заходи. Особа, яка вчинила злочин, має понести покарання та інші обмеження, пов'язані з кримінальною відповідальністю.

Як й інші галузі, кримінальне право виконує низку функцій.

Функції кримінального права

Охоронна

Здійснює охорону суспільних відносин від злочинних посягань (наприклад, захист права власності, захист особистої недоторканності особи тощо)

Запобіжна

Допомагає особам утримуватися від вчинення протиправної дії, адже вони знають про відповідальність за неї

Виховна

Сприяє формуванню в громадян поваги до встановлених суспільних норм і їх виконання

Регулятивна

Установлює види й розміри покарання, а також зняття та погашення судимості

Основним джерелом кримінального права є Кримінальний кодекс України. Він складається з двох частин.

До *Загальної частини* належать норми, що визначають завдання та принципи кримінального права. Вони закріплюють:

- які порушення закону є злочинами;
- види покарання, передбачені за вчинення злочинів;
- підстави кримінальної відповідальності;
- умови, підстави та порядок призначення покарання;
- особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх;
- умови та підстави звільнення від покарання.

Особлива частина описує конкретні види злочинів і визначає межі покарання, які можуть бути призначені за їх вчинення.

ДОСЛІДЖУЄМО ДОКУМЕНТ

Опрацюйте статтю 1 Кримінального кодексу України та визначте основні завдання кримінального права.

Кримінальний кодекс України

Стаття 1. Завдання Кримінального кодексу України

1. Кримінальний кодекс України має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням.

2. Для здійснення цього завдання Кримінальний кодекс України визначає, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили.

Опрацюйте статтю 12 Кримінального кодексу України та дайте відповіді на запитання.

1. На які види поділяються кримінальні правопорушення?
2. Що закон визнає кримінальним проступком?
3. Які види злочинів передбачені Кримінальним кодексом України?
4. Які критерії відрізняють кримінальний проступок від злочину?
5. Як ви вважаєте, чи є класифікація кримінальних правопорушень справедливою? Обґрунтуйте свою відповідь.
6. Які переваги має поділ кримінальних правопорушень на проступки і злочини?

Кримінальний кодекс України

Стаття 12. Класифікація кримінальних правопорушень

1. Кримінальні правопорушення поділяються на кримінальні проступки і злочини.

2. Кримінальним проступком є передбачене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі.

3. Злочини поділяються на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі.

4. Нетяжким злочином є передбачене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п'яти років.

5. Тяжким злочином є передбачене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років.

6. Особливо тяжким злочином є передбачене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі.

7. Ступінь тяжкості злочину, за вчинення якого передбачене одночасно основне покарання у виді штрафу та позбавлення волі, визначається виходячи зі строку покарання у виді позбавлення волі, передбаченого за відповідний злочин.

1. Пригадайте, які обставини виключають злочинність діяння.
2. Чим злочин відрізняється від адміністративного правопорушення?

2. Класифікація кримінальних правопорушень

Залежно від ступеня завершеності виокремлюють закінчене і незакінчене кримінальне правопорушення.

Закінчене кримінальне правопорушення — діяння, яке містить усі ознаки складу кримінального правопорушення. Наприклад, особа пограбувала магазин.

Незакінчене кримінальне правопорушення — передбачає готування кримінального правопорушення та замах на кримінальне правопорушення. Наприклад, особа хотіла викрасти автомобіль, зламала на дверцятах замок, але не змогла його викрасти через відсутність бензину.

Готуванням до кримінального правопорушення є пошук або пристосування засобів чи знарядь, пошук співучасників або змова, а також інше умисне створення умов для вчинення кримінального правопорушення. Готування до кримінального проступку або злочину, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі на строк до двох років або інше, більш м'яке покарання, не тягне за собою кримінальної відповідальності. Замахом на кримінальне правопорушення є вчинення особою з прямим умислом діяння (дії або бездіяльності), безпосередньо спрямованого на вчинення кримінального правопорушення, якщо при цьому його не було доведено до кінця з причин, що не залежали від її волі.

Добровільною відмовою при незакінченому кримінальному правопорушенні є остаточне припинення особою за своєю волею готування до кримінального правопорушення або замаху на кримінальне правопорушення, якщо при цьому вона усвідомлювала можливість доведення його до кінця. Особа, яка добровільно відмовилася від доведення кримінального правопорушення до кінця, підлягає кримінальній відповідальності лише в тому разі, якщо фактично вчинене нею діяння містить склад іншого кримінального правопорушення.

3. Склад злочину

Склад злочину — сукупність об'єктивних і суб'єктивних ознак, що створюють суспільно небезпечне діяння, яке визнано злочином.

Ознаки, які характеризують злочин з якогось одного боку, називаються **елементом складу злочину**. Розглянемо їх.

- 1) *Об'єкт злочину* — суспільні відносини, на які відбувається злочинне посягання. Наприклад, якщо хлопець вирішив викрасти мобільний телефон у жінки, то об'єктом буде право власності жінки на нього, а сам телефон буде предметом злочину. Ознаками об'єкта злочину є:
 - важливість і цінність суспільних відносин, поставлених під охорону закону;
 - тяжкість завданої злочином шкоди суспільним відносинам;
 - предмет — матеріальна річ, на яку спрямований злочин і через яку завдається шкода.
- 2) *Об'єктивна сторона злочину* — ознаки, які характеризують зовнішній прояв злочину. Це зміни в суспільному середовищі, які призводять до вчинення злочину. Такими ознаками є:
 - дія або бездіяльність;
 - злочинні наслідки — тобто нанесена шкода внаслідок протиправних дій проти суспільних відносин, що охороняються кримінальним законодавством;
 - причинний зв'язок між дією або бездіяльністю та злочинними наслідками, які настали. Наприклад, чоловік перевищив швидкість автомобіля (дія) та збив пішохода (наслідок дії);
 - місце, час, спосіб, обставини вчинення злочину та використані для цього знаряддя.
- 3) *Суб'єкт злочину* — фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Отже:
 - тільки фізичні особи є кримінально відповідальними й тому можуть бути суб'єктами злочину;
 - за загальним правилом кримінальна відповідальність настає із 16 років, але за певні види злочинів — із 14 років;
 - осудність — здатність особи керувати своїми діями, усвідомлювати їхні наслідки та мати можливість нести за них відповідальність.

- 4) *Суб'єктивна сторона* — ознаки, що характеризують ставлення особи до вчиненого нею злочину, тобто її вину, яка може проявлятися у формі умислу або необережності.

ПРАВО В ДІЇ

Розв'яжіть правові ситуації. Визначте елементи злочину та ступінь його тяжкості й завершеності.

1. Під час зупинки автобуса контролерка Кисла А. перевіряла наявність квитків у пасажирів. Для зручності вона запропонувала їм виходити через передні двері. Із цього приводу пасажир Приходько Г. висловив невдоволення та замість того, щоб показати квиток, почав штовхати й ображати Кислу А. Оцінивши ситуацію, водій автобуса Шевельов П. намагався затримати Приходька Г., але Приходько Г. схопив Шевельова П. за одяг, порвав його сорочку та вийшов з автобуса. Шевельов П. вибіг за Приходьком Г., наздогнав його та завдав йому декількох ударів кулаком у голову. Приходько Г. дістав тілесних ушкоджень, що спричинило короточасний розлад його здоров'я.
2. Громадянин Воронов Я., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, таємно проник до будинку Головіна А. з метою крадіжки. Зібравши в сумку частину майна, Воронов Я. заснув на місці злочину, де його затримав господар будинку.
3. Щоб уникнути контрольної роботи з математики, 14-річний учень Шахрай К. зателефонував до школи та повідомив про її замінування. Цього дня заняття в школі були зірвані.

4. Що таке кримінальна відповідальність

Кримінальна відповідальність — покарання, що застосовує держава до особи, яка вчинила злочин. Воно передбачає державний осуд і певні обмеження особистого, майнового або іншого характеру, визначені судом.

ДОСЛІДЖУЄМО ДОКУМЕНТ

Опрацюйте статтю 2 Кримінального кодексу України та визначте підстави притягнення до кримінальної відповідальності та умови, за яких особа не підлягає кримінальному покаранню.

Кримінальний кодекс України

Стаття 2. Підстава кримінальної відповідальності

1. Підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого цим Кодексом.
2. Особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.
3. Ніхто не може бути притягнений до кримінальної відповідальності за те саме кримінальне правопорушення більше одного разу.

Таким чином, до кримінальної відповідальності призводять діяння та вчинки, які визнані злочином. Як наслідок до осіб, що його скоїли, може бути застосоване кримінальне покарання.

Кримінальне покарання — примусовий захід, який застосовують від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у скоєнні злочину. Він полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод цієї особи.

Покарання є необхідним засобом охорони суспільства від злочинних посягань.

Основні ознаки покарання:

- є заходом державного примусу, що застосовують до особи, яка вчинила злочин;
- є завершальним етапом кримінальної відповідальності та юридичним наслідком злочину;
- може бути застосоване лише за вироком суду та лише щодо винної особи;

- передбачає встановлене законом обмеження прав і свобод засудженого;
- тягне за собою виникнення судимості.

Метою покарання є не тільки притягнення до відповідальності осіб, які вчинили злочин, але і їхнє виправлення та запобігання вчиненню нових злочинів із боку інших осіб. Покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність.

Чим кримінальна відповідальність відрізняється від інших видів юридичної відповідальності?

5. Які покарання передбачені Кримінальним кодексом України

Кримінальний кодекс України визначає 12 видів покарань.

ДОСЛІДЖУЄМО ДОКУМЕНТ

Опрацюйте статтю 51 Кримінального кодексу України та визначте види покарань, які в ній передбачені.

Кримінальний кодекс України

Стаття 51. Види покарань

До осіб, визнаних винними у вчиненні злочину, судом можуть бути застосовані такі види покарань:

- 1) штраф;
- 2) позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу;
- 2¹) позбавлення державної нагороди України;
- 3) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю;
- 4) громадські роботи;
- 5) виправні роботи;
- 6) службові обмеження для військовослужбовців;
- 7) конфіскація майна;
- 7¹) пробаційний нагляд;
- 8) арешт;
- 9) обмеження волі;
- 10) тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців;
- 11) позбавлення волі на певний строк;
- 12) довічне позбавлення волі.

За порядком призначення покарання об'єднані у три групи: основні покарання; додаткові покарання; покарання, що можуть призначатися і як основні, і як додаткові.

Види покарань за порядком призначення

Основні покарання

Призначаються лише як самостійні покарання. Вони не можуть призначатися на додаток до інших покарань і не можуть бути до них приєднані. За один злочин може бути призначене тільки одне основне покарання

Додаткові покарання

Призначаються лише як додаток до основних покарань і самостійно застосовуватися не можуть

Покарання, що можуть призначатися і як основні, і як додаткові

До них належать позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю та штраф

До *основних покарань* належать: громадські роботи, виправні роботи, службові обмеження для військовослужбовців, арешт, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, позбавлення волі на певний строк, довічне позбавлення волі.

До *додаткових покарань* належать: позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, конфіскація майна.

До основного покарання може бути приєднано одне чи кілька додаткових покарань, але тільки у визначених законом випадках.

Залежно від суб'єкта, до якого застосовують покарання, їх поділяють на загальні й спеціальні.

Загальні

Можуть бути застосовані до будь-якої особи (наприклад, обмеження або позбавлення волі)

Спеціальні

Стосуються лише певного кола засуджених (наприклад, службові обмеження для військовослужбовців або позбавлення права обіймати певні посади та займатися певною діяльністю)

Як ви вважаєте, які види покарань можуть бути застосовані для неповнолітніх, а які ні? Чому?

6. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх

Особливостям кримінальної відповідальності неповнолітніх присвячений XV розділ Кримінального кодексу України. Норми для неповнолітніх стоять окремо, тому що під час призначення покарання важливо враховувати їхній вік і соціально-психологічні особливості розвитку.

Кримінальній відповідальності підлягають неповнолітні особи, яким на час здійснення злочину виповнилося 16 років. Проте за особливо тяжкі злочини вона настає із 14 років. До таких злочинів належать убивство, зґвалтування, розбійний напад тощо.

Якщо неповнолітня особа вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості та здатна виправитися без застосування покарання, її можуть звільнити від кримінальної відповідальності. У цих випадках суд застосовує примусові заходи виховного характеру.

Якщо неповнолітня особа, що вчинила злочин, ухиляється від застосування до неї примусових заходів виховного характеру, їх скасовують і призначають кримінальну відповідальність.

Якщо неповнолітню особу визнають винною у вчиненні злочину, то суд може застосувати такі основні види покарань: штраф, громадські роботи, виправні роботи, пробаційний нагляд, позбавлення волі.

Штраф застосовують лише до неповнолітніх, що мають самостійний дохід, власні кошти або майно, на яке може бути звернене стягнення. В іншому разі цій особі призначають громадські або виправні роботи.

Громадські роботи призначають неповнолітнім віком від 16 до 18 років на строк від 30 до 120 годин. Вони полягають у виконанні робіт у вільний від навчання або основної роботи час. Тривалість цих робіт не може перевищувати двох годин на день.

Виправні роботи призначають неповнолітнім віком від 16 до 18 років за місцем роботи на строк від двох місяців до одного року. За цей час із заробітку неповнолітнього здійснюють відрахування на користь держави в межах від 5 до 10 %.

ДОСЛІДЖУЄМО ДОКУМЕНТ

Опрацюйте статтю 105 Кримінального кодексу України та визначте, які заходи виховного впливу застосовують для неповнолітніх. Як ви вважаєте, чи є вони ефективними?

Кримінальний кодекс України

Стаття 105. Звільнення від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру

1. Неповнолітній, який вчинив злочин невеликої або середньої тяжкості, може бути звільнений судом від покарання, якщо буде визнано, що внаслідок щирого розкаяння та подальшої бездоганної поведінки він на момент постановлення вироку не потребує застосування покарання.

2. У цьому разі суд застосовує до неповнолітнього такі примусові заходи виховного характеру:

- 1) застереження;
- 2) обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього;
- 3) передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання;
- 4) покладення на неповнолітнього, який досяг 15-річного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків;
- 5) направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років. Умови перебування в цих установах неповнолітніх та порядок їх залишення визначаються законом.

3. До неповнолітнього може бути застосовано кілька примусових заходів виховного характеру, що передбачені у частині другій цієї статті. Тривалість заходів виховного характеру, передбачених у пунктах 2 та 3 частини другої цієї статті, встановлюється судом, який їх призначає.

4. Суд може також визнати за необхідне призначити неповнолітньому вихователя в порядку, передбаченому законом.

Пробаційний нагляд полягає в обмеженні прав і свобод, визначених законом і встановлених вироком суду, із застосуванням наглядових і соціально-виховних заходів без ізоляції особи від суспільства. Щодо неповнолітніх він призначається на строк від одного до двох років.

Позбавлення волі неповнолітнім особам може бути призначене на строк від шести місяців до десяти років, крім випадку здійснення особливо тяжкого злочину, поєднаного з умисним позбавленням життя людини (тоді строк до 15 років).

Під час призначення покарання неповнолітній особі суд ураховує умови її життя та виховання, рівень розвитку та інше.

ПРАВО В ДІЇ

Розв'яжіть правову ситуацію.

Неповнолітні особи Олег (14 років), Наталія (16 років) і повнолітній Анатолій (21 рік) здійснили розбійний напад на приватного підприємця. Стаття 67 Кримінального кодексу України визначає це правопорушення як вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою, що є обставиною, яка обтяжує кримінальну відповідальність. Батьки неповнолітніх наполягають на їхньому звільненні від покарання. Вони чули, що стаття 22 Кримінального кодексу про особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх наголошує, що кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося 16 років. Кого буде притягнуто до кримінальної відповідальності?

ПЕРЕВІРЯЄМО СВОЇ ЗНАННЯ

1. Що таке кримінальна відповідальність? Які підстави притягнення до неї ви знаєте?
2. Назвіть основні ознаки покарання.
3. Які покарання передбачені Кримінальним кодексом України? Які з них застосовують до неповнолітніх?

Тестові
завдання

rnk.com.ua/
112678

Практичне
заняття

rnk.com.ua/
113921

МОВОЮ ПРАВА

Кримінальне право — система юридичних норм, що встановлюють, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями та які покарання передбачені за їх вчинення.

Злочин — суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), передбачене Кримінальним кодексом.

Вступ	3
Розділ I. Право: людина, суспільство, держава	5
§ 1 Походження держави і права	6
§ 2 Поняття та ознаки держави	14
§ 3 Державний лад	22
§ 4 Поняття та ознаки права	35
§ 5 Що таке правовідносини	45
§ 6 Правопорушення та його види	54
§ 7 Юридична відповідальність та її види	62
§ 8 Що таке закон. Конституція як Основний Закон держави	73
§ 9 Конституційні обов'язки та гарантії прав і свобод людини й громадянина	82
§ 10 Що таке права і свободи людини	96
Практичне заняття 1. Звернення громадян	
Розділ II. Право в повсякденному житті.	107
§ 11 Юридичні професії	108
§ 12 Цивільне право	116
§ 13 Права споживачів	127
§ 14 Сімейне право	134
§ 15 Трудове право	146
§ 16 Адміністративне право	155
§ 17 Кримінальне право	162
Практичне заняття 2. Ігровий суд	

Відомості про користування підручником

№ з/п	Прізвище та ім'я учня / учениці	Навчаль- ний рік	Стан підручника	
			на початку року	у кінці року
1				
2				
3				
4				
5				

Навчальне видання

**БЕРЕНДЄЄВ Сергій Олександрович
СЕРГІЄНКО Всеволод Сергійович**

«ПРАВОЗНАВСТВО»

Підручник для 9 класу закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів.

Продаж заборонено

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

Провідні редакторки *Л. А. Шведова, Н. П. Гур'єва*
Редакторка *С. С. Павлюченко*. Технічний редактор *А. В. Плisko*
Художнє оформлення *В. І. Труфена, Т. В. Задорожної*
Коректорка *Н. В. Красна*

Підписано до друку 15.05.2026. Формат 70×90/16. Папір офсетний.
Гарнітура Шкільна. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 13,13. Обл.-вид. арк. 15,40.
Наклад 57083 пр. Зам. 7004-2026.

ТОВ Видавництво «Ранок», пр. Незалежності, 5, Харків, 61022;
вул. Деревлянська, 13, Київ, 04119. E-mail: office@ranok.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №8348 від 02.06.2025.

Надруковано у друкарні ТОВ «ТРИАДА-ПАК»,
пров. Сімферопольський, 6, Харків 61052.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №5340 від 15.05.2017.
Тел. +38(057)712-20-00. E-mail: triadakniga@ukr.net

Служба підтримки:
rnk.com.ua/107946

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ПРАВОЗНАВСТВА

ЩО ТАКЕ ЗАКОН

- Нормативно-правовий акт
- Приймається законодавчим органом (парламентом) або референдумом
- Має вищу юридичну силу
- Регулює найважливіші суспільні відносини
- Ознаки: нормативність, загальнообов'язковість, формальна визначеність, гарантованість державою

КОНСТИТУЦІЯ ЯК ОСНОВНИЙ ЗАКОН ДЕРЖАВИ

- Основний Закон держави
- Має найвищу юридичну силу (закріплює основи державного ладу, права і свободи)
- Пряма дія норм
- Установчий характер (закріплює основи державного ладу, конституційні права та обов'язки громадян)
- Особливий порядок прийняття та внесення змін

ЩО ТАКЕ ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ

- Гарантовані можливості особи задовольняти свої потреби та інтереси
- Природні та невід'ємні (належать від народження)
- Види: особисті (громадянські), політичні, економічні, соціальні, культурні
- Забезпечуються та охороняються державою

Правознавство

**Підручник для 9 класу
закладів загальної середньої освіти**

Особливості підручника

- Стане надійним помічником у здобутті правових знань
- Допоможе зрозуміти, як реалізувати свої права в різних життєвих ситуаціях
- Дозволить краще орієнтуватися в правових питаннях і впевнено діяти в повсякденному житті
- Навчить приймати відповідальні рішення та захищати свої інтереси

Інтерактивний електронний додаток

- Інтерактивні тести за всіма темами
- Практичні заняття до розділів
- Законодавчі документи та додаткові матеріали

Інтерактивний
електронний додаток
до підручника
доступний за QR-кодом
або посиланням
mnk.com.ua/112652